

РИСОЛАТ ҲАЙДАРОВА

МАФРУРА

(ҚИССА)

Тошкент
«ELMUS-Press Media»
2007

Рисолат ўз тенгдошлари ва замондошлари ҳақида қалам тебратган. Рисолатнинг шеърларида ва матбуотда эълон қилинган «Енаётган одам», «Бир оқшом воқеаси», «Ушалган орзу» каби ҳикояларида ана шу мавзу қирраларини очишга ҳаракат қилинган. Айниқса, «Шарқ юлдузи» журналининг 2005 йил 4-фаслида эълон этилган «Мағрура» қиссаси бу маънода алоҳида ажралиб туради.

«Мағрура» — адибанинг биринчи йирик асари. Асарни қўлёзма ҳолида ўқиганимда унга айрим ижодий маслаҳатлар берган эдим. Рисолат уларга амал қилиб, асарни қайта ишлади.

Шуни айтиш керакки, Рисолат жуда мураккаб ҳолатларда ҳаракат қилаётган қаҳрамонларни ягона адабий майдонга жамлай олган. Турмушнинг ҳар хил шароитларида яшаган, «ўқийман» деб илм кетидан қувган қизлар, аёллар ҳаёти инсон учун зарур бўлган изларга тушмай қолади. Инсон эса буни сезмайди, вақт эса қараб турмайди. Мағрура мана шундай оқида, ўзига ҳам, ўзгага ҳам талабчан бир қиз. Рисолатнинг қиссасида Мағрура ана шундай қизларимиз, аёлларимизнинг типик вақиласи сифатида намоён бўлади. Чиндан ҳам шундай қизлар, аёллар ҳаётимизда кўплаб учрайди. Бу ўринда «мағрура»ларнинг ҳам, турмуш ва ҳаётнинг ҳам «айби» бор. Адиба мана шундай катта инсоний мавзуга айланган муаммони қўрқмасдан, бадиият йўли билан ҳал қилишга киришгани қувонарлидир. Буни «Шарқ юлдузи»да эълон қилинган ушбу қиссанинг ўқувчилар томонидан илиқ кутиб олингани исботлаб турибди.

Рисолатнинг ижодий ишларига омад тилайман.

Муҳаммад Али,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

Китоб муқовасида Ўзбекистон санъат арбоби
Ортиқали ҚОЗОҚОВнинг «Соғинч» (2002, мато, мойбўёқ)
асаридан фойдаланилди

Муаллиф ушбу китобнинг чоп этилишида кўрсатган ёрдами
учун хусусий тадбиркор Искандар ТОИРОВга ўз
миннатдорчилигини билдиради

ISBN 978-9943-337-07-7

© Р.Ҳайдарова, «МАҒРУРА», «Elmus-Press Media», 2007

**УШБУ КИТОБИМНИ
ОНАМ ҲИКОЯТХОН УСМОҶОВА
ХОТИРАСИГА БАҒИШЛАЙМАН**

*Неча сендекни гардун мубталои дард қилди,
Дема мунча жафони менга қилди осмон ёлеуз.*

МАШРАБ

Бу сафар нима учундир фасллар адашиб кетди. Ёз гўё кетишни истамагандай, қуёш тафтини мезоннинг сўнгигача асраб юрди. Куз эса заъфар либосини қизғангандай қавснинг ярмигача шамолларни бағрига йўлатмади. Оқибатда... Оқибатда қиш хафаланган янглиғ қовоқ уйиб келди. Ва куз ноилож, титрай-титрай баргларини шамолларга улаша бошлади. Кейин зор-зор, йиғлаб-йиғлаб узоқлашди. Охири қиш ҳам кузнинг кўз ёшларидан таъсирланган мисол маъюсланиб, қорларга-да ярамай қолди. Мана, яна ёмғир...

Уч кундан бери эзилаётган ёмғир асфальтларда қиш бўйи чириб адо бўлмаган хазонларни лойга қориштиради. Бу қоришиқ ёқимсиз чилпиллаб пойафзал тагига ёпишади. Совуқ...

«Тўқсон»нинг поёни кўринса-да, изғирин тиги пасайгани йўқ. Бу йил баҳор ҳам кечикди...

Совуқ қалин кийимларимдан ҳам ўтиб, этимни жунжиктириб юборган, соябон тутган қўлим толиқиб, изғириндан кўзларим ёшланиб борардим. «Яна беш дақиқа сабр қила олсам бўлгани, етиб оламан», — ўйладим мен.

Арчалар ортидан университетнинг узун ойнабанд биноси кўринди. Хайрият, етдим шекилли. Дарсга кечикканим аниқ.

Кимсасиз совуқ фойеда бир зум тўхтаб, елкамни ўйиб юборган офир чарм сумкамни чап билагимга туширдим. Ўнг қўлимдаги ёпиқ соябондан чакиллаб сув томарди. Шимим почалари ҳўл, этикчам пошналари лой... Ҳа, мени кўрган одамнинг юраги эзилиши турган гап.

— Яна кечикдиларми? — зинапоя олдидаги ойнабанд хоначасидан мўралаб заҳарханда қилди қоровул чол.

Хижолат аралаш жилмайдим. Кейин зиналардан югуриб юқорига чиқа бошладим.

Талабаларимнинг ғовур-ғувури баралла эшитиларди. Ярамаслар, одамни фош қилади булар!

Иккинчи қаватнинг зинапоя майдончасида кимгадир урилиб кетдим. Шу етмай турувди ўзи! Йўлимдан чиққан бу одам ким бўлди?

Димоғимга аччиқ тамаки ҳиди аралаш иссиқ нафас урилди. Бошимни кўтарсам... Ё худо, бу не кўргилик? Рўпарамда ҳурматли деканимиз, Хуршид Усмоновнинг шахсан ўзлари турибдилар-да!

Сумкам қўлимдан тушиб кетди. Турган жойимга михландим-қолдим.

Биринчи бўлиб Хуршид ака ўзига келди. Эгилиб, сумкамни кўтарди. Тилим калимага келса, қани? На салом бор... Амаллаб узр сўраган бўлдим. Хуршид ака «Ҳечқиси йўқ», — дедию, шошилмай пиллапоялардан пастга туша бошлади.

Сумкамни қачон ола қолдим? Эслолмайман. Ўз-ўзидан жаҳлим чиқа бошлади. Кўзим қаёқда эди? Негаям кечикдим-а?

Аудиторияга кирдим, мени кўриб ўринларидан турган талабаларимга бир-бир қараб чиқдим.

— Шовқининглар зинагача эшитиляпти-я! Бутун фа-

культет кечикканимни билди, шекилли, — дедим қўлқопларимни еча туриб.

— Хавотир олманг, опа, Усмонов сезмади, — бидирлади талабаларимдан бири.

— Нима? Ҳали бу ерга Усмонов кирдими?

— Ҳа. Биз сизни кафедрага чақириб қолишди, дедик.

— Қаранг-а!

«Вой бижилдоққинам! Қош қўяман деб кўз чиқарган қақажонгинам! Кафедрага чақиришганмиш».

Кафтим билан оғзимни ёпиб ортимга ўтирилдим. Энди менинг росмана кулгим келарди. Доскага мавзуни ёздим. Лекин дарсни қандай ўтдим, эслолмайман. Хуршид аканинг эгилиб сумкамни олгани, менинг тентакнамо қотиб турганим, мана бу ландавур тилимнинг ҳатто саломга ҳам айланмагани — бари бирам кулгили туюлардики...

Ниҳоят, қўнғироқ чалинди.

— Яна кечикибсиз-да?!

Садриддин мени йўлакда шу сўзлар билан қарши олди.

— Шунақа бўлиб қолди.

— Ухлаб қоласизми дейман?

— Нимаиди?

Садриддин бирдан аллақандай чўкиб, мунғайиб қолди. Оҳ, тилим-а! Мунча заҳар бўлмасам? Садриддин мени одам деб гапирди, ҳазил қилмоқчи бўлди. Нега силталадим?

Узр сўрасам бўларди... Лекин энди кеч, Садриддин кетиб қолган эди. Кўнглим хира тортиб кафедра хонасига йўналдим.

Кейинги соатим бўш эди. Истаганча севган машғулотим билан банд бўлишим, кўнгилхираликни бироз ёзишим мумкин.

Менинг иккита севимли машғулотим бор эди. Бири — уйда, тунда, бирон ёқимли куйни тинглаганча қўлимда китоб билан диваннинг бурчагига жойлашиб олиш, ик-

кинчиси — кафедра хонасида, дераза тоқчасига ўтириб олганча ҳовлига тикилиб хаёл суриш эди.

Мана, ҳозир ҳам шарфимга ўралдиму, тоқчага чиқиб, дераза пардасининг панасига ўтирдим.

Бугун душанба. Соат ўн иккигача кафедрада ҳеч ким бўлмади. Демак, менга ҳеч ким халал беролмайди.

Ойнани кафтим билан артиб, буғдан тозалаган бўлдим. Ҳосил бўлган «дарча»дан ҳовлига мўраладим.

Ҳовли анча чуқур эди. Ўртадан ўтган йўлка ёмғирга бўккан, чеккадаги кекса акацияларнинг бужур таналари кўкнинг кўз ёшларини жимгина ютар, бағрига сиғдирилмагани ёриқларидан тошиб ерга оқар эди. Ғалати қиш! Чўзилиб кетган куз мисол на қори, на қора совуғи бор. Яккаш ожиз изғирину, шивалаган ёмғир. Ҳовли ўртаси кўлмак, чеккадаги йўлкада лойқа аралаш япроқлар кўзга ташланади, атрофи учбурчак фишт парчалари билан ўралган майдончада пастак қирқилган атиргул поялари чирик хазонлар орасидан бўртиб чиқиб ётади. Мунча ҳазин, куз мисол қиш!

Шарфимга маҳкамроқ ўрандим. Ҳовли кимсасиз, ёқимсиз ёмғир ҳаммани панага қувиб, энди истаганча борлиқни лойга қорар эди.

Бир вақт бино ёнбошидаги эшик очилиб, кимнингдир қораси кўринди. Йўқ, бу ёмғир ҳаммани ҳам қуволмаган, шекилли. Чиққан одам эшик панасига ўтиб, сигарет тутатди. У — Хуршид ака эди.

Хуршид ака бошланг, оқ оралаган қуюқ тўлқинсимон сочларига қўнаётган ёмғир томчилари билан иши йўқ, аччиқ тутунни ичига тортар эди. Юзлари тўлиша бошлаган гавдасига мос буғдойранг тўгарак, ўртача қалинликдаги қошлари қовоқлари устидан кескин пастга қайрилган, лаблари худди ичидаги сўзини бехос айтиб юборишни истамагандек бир-бирига жипс ёпишган, қораю кумуш аралаш сочлари пешонаси устидан чапдан ўнгга томон қуюқ

тўлқин бўлиб оқиб ўтган, кишига очиқ боқадиган кўзларида ҳорғин ўткирлик сезиларди. Ўртача бўй-баста бир қарашда кўримли эмасди, лекин вужудидан шу қадар шуур ва иқтидор ёғилардики, йўлакдан ўтиб қолганда ёшлар беихтиёр икки ёнга чекинишар, Хуршид ака ўртада пайдо бўлган «Йўлка»дан саломларга алик олиб ўтар эди.

Хуршид аканинг ҳозирги туриши менга ғалати кўринди. Илгари уни ҳовлида, ёмғирдан яшириниб чекканини кўрмаганман. Назаримда кўзларидаги ҳорғинлик ортгандай эди, лабларининг четида кескин икки чизиқ пайдо бўлибди. Хуршид ака сигаретини ташладию, қўлларини шими чўнтақларига тиқиб, осмонга, кейин акация дарахтларига ўйчан тикилди. Унинг нимадандир юраги сиқилатгани аён эди. Шу пайт ўнг томонидаги деразаларга қараб қолмасинми... Ҳайратдан кўзлари катта очилиб кетди. У... мени кўриб қолган эди!

Ўзимни шоша-пиша пастга отдим. Стол қиррасига биқиним билан урилдим, кўзимдан олов чиқиб кетди. Гурсиллаб йиқилдим. Кимдир хонага югуриб кирди. Жонкуяр қўллар мени ердан кўтариб, меҳрибонлик билан девор четидаги эски диванга ётқизди.

Инқиллаб кўзларимни очдим. Тепамда Назира опа турарди.

— Хайрият-эй, ўзингга келдингми? Нима гурсиллади дедим-а!

Томоғимга алам тиқилиб, овозимни бўғдию, кўзларимдан ёш бўлиб тирқираб оқиб тушди. Биқиним чидаб бўлмас даражада оғрир, юзим уятдан ёнар эди. Тентак! Дераза токчасига чиқишни ким қўювди? Ҳовлини томоша қилишга бало борми? Хуршид ака нима деб ўйладийкин? Уни кузатиб турганимни сезиб қолди...

— Йиғлама... Қаттиқ оғрияптими?

Назира опа елкаларимни силай бошлади. Бу эркакча

шахт аёлнинг меҳрибонлиги бирам кўнгилни сув қилардики... Қўлларини юзимга босиб, беихтиёр хиқилладим.

— Бўлди, бўлди... Ҳа, кўзингга қарасанг бўлмайдимми? Қани, кўрай-чи?

Назира опа жун кофтамни кўтариб, биқинимни, белимни ушлаб кўрди.

— Яхши ҳам кийиминг қалин экан, бўлмаса...

Елкасидан жун рўмолини олиб тўрт буклади-да, бошимнинг тагига қўйди. Кейин ўзининг хонасидан қулоқли пиёлада қанд солинган иссиқ чой олиб келиб, кўярда қўймай ичирди. Оғриқ сусайиб, анча енгиллашдим. Гавдамни кўтариб, ўтирдим. Назира опа ёнимга чўкди.

Ўн иккилар атрофида эшигимиз яқинида қадам товушлари эшитилди. Хонага одам тўла бошлади. Аввало қипқизил букри бурунли (айтишича, Қозоғистон қишида бурнини совуққа олдирган экан) Бердиқул Муродович кириб келди. Кейин Садриддин кирди-да, менга қарамасликка тиришиб дераза ёнига ўтди. Ҳаммадан кейин эшикда Бахтиёр Назаровнинг баҳайбат гавдасию, шу гавдага умуман ярашмаган боласифат юзи кўринди.

— Ассалому алайкум, Назира опа, — Бахтиёрнинг баҳайбат гавдаси диван ёнида бесўнақайларча эгилди. Юзларида табассум пайдо бўлиб, кичкина думалоқ кўзлари пориллаб кетди.

— Қандайсиз, Мағрура?

У Бердиқул Муродовичга каттакон қоп-қора қўлини узатар экан, яна ҳам кенгроқ жилмайди. Бердиқул Муродович бошини орқага ташлаб Бахтиёрга қаради:

— Ҳа, иним, жўжалар омонми?

— Юришибди чуғурлашиб!

— Ҳа, омон бўлишсин, омон бўлишсин! Жўжаларни деб юрибмиз-да!

Очиқ қолган эшикдан йўлакнинг бир қисми кўриниб турар, талабаларнинг ғовури, қадам товушлари ичкарига

баралла эшитилар эди. Эшикда Хуршид аканинг қораси кўринди. Мен беихтиёр диваннинг бурчагига тиқилдим.

— Яхшимисизлар?

Ҳамма оёққа қалқди.

— Ассалому алайкум, Хуршид ака!

— Ассалом, Хуршид, яхшимисиз?

— Ассалому алайкум, домла!

Хуршид ака бир-бир кўриша бошлади

— Ассалому алайкум... — дедим мен овозим чиқар-чиқмас.

— Ваалайкум ассалом.

Хуршид ака мен томонга ўгирилди. Кўзларида кулимсираш бор эди.

— Мағрурахон, ишларингиз яхшими?

— Раҳмат... — дедим эшитилар-эшитилмас.

Назаримда Хуршид ака боя токчада ўтирганимни эслаган эди. Бошимдан совуқ сув тўкилгандек бўлди. Бир зум кўзларимни юмиб-очдим. Хуршид ака йўқ, у билан изма-из Садриддин ҳам чиқиб кетган эди.

— Хуршид ака букилиб қолибди, бечора... ғам эгиб кўяди-да одамни!

— Бир нима бўлдимиз? — Бахтиёрнинг думалоқ кўзлари каттайди. — Тинчликми?

Бердиқул Муродович катта янгиликни бир ўзи билганидан фахрланган мисол, ўзига ярашмаган кулгили бир виқор билан бориб эшикни ёпиб келди.

— Хуршид аканинг қизи қайтиб келибди-ку!

— Бунақа гапларни қаердан топиб юрасиз?

Бердиқул Муродович чўчиб Назира опага қаради. Опанинг катта, қоп-қора кўзлари ўйиб юборгудек қадалиб турарди.

Бердиқул Муродович шошиб қолди:

— Мен... мен ўша маҳаллада тураман-ку!

— Хуршиднинг маҳалласидами?

— Йўғ-э, қуда тарафда... Тўрт ҳовли нарида... Кенно-йингиз келин кетиб қолибди, деб айтди-да. Йиғлаб чиқиб кетганмиш!

— Энди кеннойимизнинг гапларини сиз кўтариб келдингизми?

Бердиқул Муродович ўнғайсизланиб илжайди. Икки бетдаги буришлари дўмпайиб, пешонасидаги ажинлари тепакали томон силжиди. Назира опанинг истеҳзосидан фақатгина қочиб қутулиш мумкин эди, холос. Бердиқул Муродович ҳам шундай қилди. Чекишни баҳона қилиб, Бахтиёрни эргаштириб чиқди.

Опа куйиниб уф тортди. Унинг силлиқ кенг пешонаси остидаги текис терилган қошлари бироз кўтарилиб, кўзларига ўйчанлик чўкди. Бу аёл шу туришда ҳайкалтарош кунт билан ўйган мрамар қиёфага ўхшарди. Офтобда текис куйгандек қорамағиз юз, қирра бурун, ингичка лаб, унинг остида эҳтиётлик билан ўйиб олингандек ияк ва салгина осилган бағбақа. Силлиқ таралиб, энсага турмак-ланган қоп-қора соч. Кичкина қулоқлардаги кўз илғарилғамас тилла ҳалқа.

«Мрамар қиёфа»нинг лаблари ҳаракатга келди:

— Хуршид куйибди-да... Тавба, кўёви ақлли йигит эди-ку! Нима жин урди?

Бирдан менинг борлигим эсига тушдию, ўзини қўлга олди:

— Энди тузукмисан?

Индамай бош силкидим.

— Эҳтиёт бўл, қизгина. Сен ҳам ўт-оловсан.

Пешонамга сочилган калта сочларимни астагина ёнга қайирди.

— Асли ўғил бола бўлиб туғилишинг керак экан-да! Нега сочингни кесдинг? Қара, бўй бермайди-я... Исминг-дек мағрур...

Назира опа қўлларини диван четларига тираб ўрнидан турди.

— Сен ўтиратур. Дарсингга ҳали эрта шекилли. Мен борай...

Сал ўтмай, Бахтиёрни эргаштириб Бердиқул Муродович кирди.

— Назирахон кетдими? Хайрият... Шу хотиннинг олдидан нафас олишга ҳам қўрқаман-да! Кўзлари ўйиб оламан дейди. Эрига қийин... Хуршид аканинг курсдошида, а?

— Ҳа, эри ҳам курсдоши. Соҳибжон Пўлатовнинг хотини-да.

— Йўғ-э, Назирахон-а? Пўлатов шунга уйланганми? Бахтиёр кулиб юборди.

— Қаёқдаги икир-чикирларни искаб юрадиган одам шунини билмасмидингиз? Пўлатова эканидан ҳам сезмаганмисиз?

Бердиқул Муродович Бахтиёрнинг киноясини эламади:

— Э, ким кимга уйланади, менга нима? Эсиз Пўлатов... Кўзи қаёқда экан? Йўқ, мен бунақа хотинни олмасдим.

— Назира опадек аёл ҳам сизга тегмасди-да!

Бахтиёр «бопладим», — дегандек менга қараб кўзини қисди.

Эшикдан Гулмира мўралаб, сўз кесилди.

— Мағрура, салом!

У тез юриб келганидан ҳарсиллаб қолган, қўлидаги соябонидан сув томар, узун пальтосининг этаклари ҳўл, қўллари совуқдан қизариб кетган эди.

— Кеч қолдим-а... Пальтомни шу ерга ечиб кетай, сезмай қўя қолишсин... — пальтосини ечаркан, оғзи тинмас эди. — Ёмғир бирам эздик... Одамнинг кўчага чиққиси келмайди... Уйдаги иш ҳам тугамайди, ғивир-ғивир... Бир пайт қарасам, ўн бўлай деб қолибди... Югурдим... Аксига олиб...

Пальтосини илди-да, соябонини бурчакка очиб қўйиб, шошилиб чиқиб кетди. Мен ҳам қўзғалдим. Яна икки соат дарсим бор эди. Кейин кутубхонага китобларни элтиб беришим керак...

* * *

*Севги дилга бермас кафолат,
Севги бахтга ё дардга йўллар.*
Сергей Есенин

Кутубхонадан чиққанимда кун пешиндан оққан эди. Эзилиб ёғаётган ёмғир ниҳоят, қорга айланибди. Хўл қор соябонни ёмғир мисол тиқирлатар, оёқ остига тушгач, лойга қоришиб кетар эди. Қўлларим жазиллаб ачишди. Изғирин қўлқопларимдан ҳам ўта бошлади. Айниқса, кафтларимдаги чандиқларим кўпроқ зирқиллар эди. Осмон дарахт учларига қадар пасайган, автолар зичлаб ёғаётган қор пардаси ортида чироқларини ёқиб, тусмоллаб сирғалар эди.

Метро бекатига қадар чўзилган йўлка деярли бўш, акациялар қорнинг шитирлаши остида сокин турар, баргларини қиш бўйи тўкиб улгурмаган каштан дарахтлари ўзининг яккам-дуккам япроқларини қор заррачалари ортидан ерга, оёқ остига ташлар эди.

— Мунча тез юрмасангиз, Мағрура?

Оббо, Садриддин-ку! Телпагини бостириб, бўйнини қип-қизил шарф билан ўраб олган озғин, новча Садриддин қиз боланикидек нозик, узун-узун бармоқларини совуқда қизартириб, дийдираб турарди.

— Шошиляпман!

— Қаерга?

— Уйга.

— Нега энди? Қаранг қорнинг ёғишини! Чиройли-ку!

- Совуқ...
- Ахир қиш...
- Ёмон кўраман қишни. Ҳусни совуқ.
- Сизга ўхшаб.
- Нима?
- Қишга ўхшайсиз деяпман.
- Раҳмат!
- Рост. Мағрурсиз ўта. Исмингиз жисмингизга мос...

Наҳот ҳеч нимани сезмайсиз?

- Истамайман сезишни.
- Сизни ким хафа қилган ўзи? Ҳали ҳам аламдамисиз?

Ҳатто сўзларимни эшитгингиз келмайди.

- Садриддин, мен совқотдим. Йўлимдан қолдирманг.

Ҳақиқатан ҳам кафтларимдаги чандиқларим зирқирай бошлаган эди.

- Мағрура, сизни яхши кўраман...
- Қўйсангиз-чи...
- Нега йиғлаяпсиз? Хафа қилдимми сизни?
- Йўқ... Бу шунчаки, юзимда эриган қор!

Югуриб кетдим. Шу топда ҳеч кимни кўришни истамасдим, бирон киши билан бир оғиз сўзлашишни хоҳламасдим. Кўнглим оғир, уни нимадир тош мисол босиб ётарди.

Тавба, Садриддин қаердан бунчалик сўзамол бўлиб қолди? Индамас, қиз болалардек уятчан Садриддин шуми? Мени қишга ўхшатдимми? Одамнинг кўнглига нима оғир ботишини биллади бу ҳам! Худди анави... шоир Музаффар... Музаффар Илҳомдек! У ҳам кўнгилга нима оғир ботишини яхши биларди. Кўнглимни оғритаверарди. Музаффар Илҳом! Бирам ёмон кўраман бу исмни!

Кўлларим совқотган сари кафтларимдаги чандиқлар кучлироқ зирқилларди. Бу чандиқлар Музаффар Илҳомдан ёдгор эди...

* * *

«Ҳей, мени тунлари ўлдириб,
Минг ўлдириб, бир тирилтириб
Кулган Нилуфар, гули нодир,
Нозик гулим, айтинг, ишқ надир?»

Бу ўша, мен ёмон кўрган Музаффар Илҳомнинг шеъри. Кафтларимга чандиқ солган шеър. Йўқ, чандиқни мен ўзим солдим. Шеърда нима гуноҳ?

Нилуфар ҳақиқатан нозик гул эди. Кичкинагина, хипчагина, юзлари оппоққина, қилиқлари ширингина... У ҳаммага ёқарди. У ҳеч кимнинг кўнглини офритмаган, ҳеч кимнинг гапини ерда қолдирмаган, кулибгина гапирувчи, ўйлабгина иш қилувчи қиз эди. Аёллар Нилуфар ҳақида «Тушган жойини тиндиради», — дейишарди. Йигитлар эса Нилуфар ҳақида... Ким билади нималар дейишарди? Қизиққан эмасман. Лекин унга кўплар совчи бўлмоқчи экани рост. Кимдир ўғлига, кимдир жиянига... Унинг унаштирилганини эшитиб, «Аттанг, кечиккан эканмизда», — деб афсусланиб қўйишарди.

Нилуфар йигирма ёшда эди. Мен йигирма иккида. Иккимиз олдинма-кейин ишга келгандик. Музаффар Илҳом эндигина шоир бўлиб танила бошлаган йигирма олти ёшли йигит.

Мен университетни эндигина битирганман. Музаффар Илҳомни биринчи бор пиллапояда учратдим.

* * *

Биринчи кун ишга келишим эди. Кенг пиллапоялардан шошилиб учинчи қаватга кўтарилдим. Зинапоя майдончасида қандайдир бир йигит чекиб турарди. Мени кўриб, шошиб сигаретини бурчакдаги саватга ташлади. Кейин:

— Яхшимисиз? Мунча шошяпсиз? — деди.

Бошқа пайт бўлганда бунақанги гап отган йигитни қандай боплашни ўзим билардим. Аммо ишхонада, эҳтимол, ҳамкасбимга бундай қилолмасдим.

— Ишга шошиляпман, — дедим ҳазил-ҳузулга ўрин қолдирмайдиган жиддий оҳангда.

— Э, Мағрура сизмисиз?

— Исминни дарров қаердан била қолдингиз?

— Бу ерда хабар тез тарқалади. Мен Музаффар Илҳомман.

— Исм-шарифингиз бошқачароқ эканми?

— Бу тахаллус. Шоирлар тахаллус танлашади-ку.

— Э... Эшитмаган эканман, — дедим.

Атайлаб ёлғон гапирдим. Чунки Музаффар Илҳом деган номни эшитмаган қиз деярли йўқ деса бўларди. Шейрини ўқимаганда ҳам ўша машҳур қўшиқни билишарди.

«Севар ёрим, алвидолар айтгани келдим,
Пешонага ёзилгани ҳижрон бўлибди...»

Ҳа, атайлаб ёлғонладим. Аслида эса рўпарамдаги йигитга қизиқсиниб қарардим. Назаримда, Музаффар Илҳом ўттизлардан ошган, ҳаётнинг аччиқ-чучугини тати-ган, басавлат одам бўлиши керак эди. Олдимда эса ўрта бўй, кенг елкали, қора қуюқ сочлари жингалак, тўгарак буғдой ранг юзларидаги одамга тик боқувчи кўзларида кулимсираш зоҳир, ўртача қалинликдаги лаблари ҳатто кўзлари кулганда ҳам табассумга очилмайдиган йигит турарди.

Бу — менинг умримдаги биринчи азобим эканлигини билармидим? Йўқ...

*Энди борар йўлим қорли, қировли,
Дарахтлар туради мрамар кўйлақда.
Тўхтар манзилимда жимжит бир ҳовли,
Обтовалар мени қутар йўлақда.*

Равшан Файз

Ҳовлимизга дилдираб кириб келдим. У бўм-бўш эди. Тўрт томонга тортилган ишқомлар намдан бўккан, ўртадаги шудгор тилим-тилим бағрини қорларга очиб ётарди. Фишт терилган йўлкадан ёнга бурилдим. Айвонда кеннойим шифт бўйи голланд печига оёқларини қўйиб ўтирар, тиззаларидаги қандайдир камзулга тугма қадар эди. Дераза ойналари буғдан хиралашган, бурчакдаги бўй баравар, қадимий соат тинмай чиқиллар, полдаги палослар топ-тоза, диванга ташланган духоба теп-текис, унинг устидаги ёстиқчалар батартиб терилган, ойим айтмоқчи «Ҳаммаёқ чинни-чироқ» эди.

Кеннойигинам ўз хаёллари билан банд, менинг кирганимни сезмади ҳам. Бахтли аёл! Атрофида чуғурлаган учта болага маҳлиё, эрининг топганига кўниб, йўғини яшириб яшашга одатланган, сандиқдаги дипломини ҳам унутиб юборган. Ҳар оқшом қозон қайнатиб, иссиқ чойга меҳрини қўшиб йўлдошига тутадиган аёл эди у! Унинг учун бу табиий, шундоқ бўлиши керак эди!

Кеннойигинам! Ҳавасим келарди унга. Шу билан бирга унга ўхшай олмаслигимни сезардим. Ахир унга ўзини иккиланмай кимгадир бағишлаб юбориш насиб этган эди. Ва у бундан бахтиёр эди!

Ичкаридан ўн яшар жияним Лола «амма»лаб югуриб чиқди. Келасолиб соябонимни тортқилай бошлади. Унинг кетидан иккинчиси — етти яшарли Лайло чиқди. Униси сумкамга ёпишди. Шовқин, ниҳоят, кеннойимнинг хаёл-

ларини тўзителиб юборди. У бизларга бироз вақт кулимсираб қараб турди. Кейин қизчаларини койий-койий қувиб юборди.

Қўлларим совуқ қотганидан ўзимга бўйсунмас, бармоқларим қовушмас эди. Кеннойимнинг ўзи ичи мўйнали иссиқ курткамни ечиб олди. Оёқларимни силталаб этикчаларимни туширдим. Қўлларимни печга тутдим. Иссиқ кафтларимдан ўтиб, қўлларимни жазиллатди. Бармоқларим игна санчилгандек симиллай бошлади. Айниқса, чандиқларим қаттиқ оғрирди.

— Изғирин бирам ачитяпти-ки... — дедим пешонамни печга тираб.

— Бечора... Совуқ уринтириб қўйибди сизни. Йиғлаб-сиз ҳатто.

— Йўғ-э?

— Кўз ёшларингиз қотиб қолибди юзларингизда.

— Бу қор, кеннойи...

Кеннойим бир зум юзларимга тикилиб турди. Кейин уф тортди.

...Ярим тунга яқин, болалар ухлагандан кейин айвонда кеннойимнинг акамга секингина бир нималар деётганини сездим. Мен айвонга ёндош хонадаги бувимнинг эски диванида шарфимга ўраниб, оёқларимни узун этакларим тагига яшириб олганча, дадам четларига қаламда белгилар чизиб ташлаган «Кант фалсафаси асослари»ни титкилаб ўтирдим. Бош томонимда бир вақтлар дадам Бухородан келтирган қўлбола мис чироқ ёниб турарди. Шундоқ диваннинг ёнида, мен одатда овозини пастлатиб эшитадиганим магнитофон турар, Ванесса Мэйнинг мусиқаси авж пардаларга кўтарила бошлаган эди. Кеннойим исмимни тилга олгандек бўлди. Куйни яна ҳам пастлатдим.

— Қизиқмисан, йиғлайман деса истаганча баҳона топиш мумкин, — бу акам эди.

Кеннойим паст овозда нимадир деди.

— Қўй, ярамга туз сепма... — акам хўрсинди. — Менам ўйлайман шуни... Худо тоқ ўтишни ёзмагандир ахир?

Негадир йиғлагим келди. Кўз олдимга Музаффар Илҳом, Нилуфар келди. Кейин негадир Садриддиннинг қиз боланикидек узун-узун нозик бармоқларини, қорачиғи катта кўзларини, озғин юзларини-ю шалпанг қулоқларини эсладим. Хўрлигим келди. Шу онда қораю кумуш аралаш қуюқ тўлқинсимон сочларига қўнаётган ёмғир зарраларига бепарво ҳолда аччиқ тутунни ичига тортаётган Хуршид ака хотирамда жонланди. Мана, у сигаретини ташлади. Қўлларини шими чўнтакларига тиқиб, осмонга, акация дарахтларига ўйчан тикилди... Мана, менинг токчада ўтириб уни кузатаётганимни сезиб қолди... Мана, у хонадагилар билан кўришяпти... Навбат менга келди. Қизариб-бўзариб ўрнимдан турдим. У кўзлари кулимсираб сўрашди...

Мана, мен зинапоя майдончасида қотиб турибман. Хуршид ака эгилиб сумкамни кўтарди... Димоғимга аччиқ тамаки ҳиди урилди. Юзларимга иссиқ нафас тегди... Китобни шартта ёпдим. Кўзларимдан ёш қайнаб чиқа бошлади.

Менга нима бўляпти ўзи? Нега ўз-ўзидан шашқатор ёшларим оқяпти? Кошки билолсам... Охири, кўз ёшларим, ўйларим — бари тушларимга қоришиб кетди...

* * *

Кўзимни очсам, устимда кеннойимнинг тахмонидаги гулдор кўрпа, бошим тепасидаги чироқ, гилам устидаги магнитофон ўчиқ, дераза токчасида «Кант фалсафаси асослари», унинг устида Ванесса Мэйнинг аудиоальбоми ётар, ёнида эса шарфим тахлоғлиқ эди.

Ҳовлида ғира-шира тонг ёриша бошлаган, қорайган ишкомлар ортидан кўкнинг бир чети оқариб келарди.

Айвондаги соат олти марта бўғилиб занг урди. Енгил қадам товушлари эшитилди. Эшик ёнида пол ингрангандай гичирладию, ўз овозидан хижолат бўлган каби тезда жимиди.

Бу — кеннойим экани аниқ эди. Сал туриб, ошхонанинг чироғи ёнди.

Кўрпани йиғиб, ювиниб-тараниб ошхонага кирганимда чойгум жиғиллай бошлаган, кеннойим узунчоқ патнисга нон, пиёлалар, қошиқчаларни терар эди.

— Бошингизни китобга қўйиб ухлаб қолибсиз. Чарчабсиз-а?

— Жуда оғир кун бўлди кеча...

— Ҳа... Ўзимам ўйловдим... Нимадандир сиқилиб турвдингиз. Кимдир хафа қилдими?

— Ҳа.

— Ўйламай гапирадиганлар доим топилади. Эътибор қилманг.

Кеннойим билиб гапиряптими ё тусмоллабми, ҳар ҳолда, нишонга урган эди.

Жимгина патнисни олиб айвонга чиқдим. Кеннойим ортимдан катта коса тўла иссиқ сут, яна бир нималарни кўтариб келди. Аввал акам дастурхонга ўтирди. Кеннойим ичкарида қизчаларини эркалаб, алдаб уйғота бошладди.

Соатимиз етти марта бўғилиб занг урди. Акам занг товшининг тинишига қулоқ солиб туриб секингина деди:

— Филологлар файласуф бўлмоқчимиз?

— Нима қипти? — дедим мен пиёладан бош кўтармай, — дадам ҳам фалсафани кўп ўқирдилар.

— Ундан кўра мақолангни тугатсанг бўларди. Ё бир умр номзодликда қолиб кетмоқчимисан?

— Докторликка эрта эмасми ҳали?

— Менимча, айти вақти. Дадам ўттиз икки ёшларида профессор Шавкат Мавлонов эдилар.

— Менимча, сиз ўттиз уч ёшдасиз.

— Хўш?

— Лекин ҳали ҳам номзодсиз. Ўзингиз қачон ёқлайсиз, Даврон ака?

— Тиббиётнинг йўриғи бошқа. Айниқса, синган-чиққаннинг. Энди доктор бўламан деб синган-чиққанни кўпайтираманми? Сен — бошқа гап. Оиламизда дадамнинг йўлидан кетган сенсан. Биз энди бобомизга тортганмиз.

— Бўлди қилинглар энди, — кеннойим қизчаларини уйғотиб чиқаркан, йўл-йўлакай гапириб келарди, — Мағрурахон, шу мақолани тугатиб қўя қолинг, худо хайрингизни берсин.

— Шундай қил, — хурсанд бўлиб кетди акам, — Кант фалсафасини тинч қўй. Уни ўқиш эркакларга ярашади.

Кулиб юбордим.

— Мана, гап қаерда экан! Ундан кўра китобни бер, десангиз бўлмайдимми? Вой ака-ей... Нима қиласиз уни?

— Бошимга қўйиб ухлайман!

Шу вақт ичкаридан олдинма-кейин қизчалар чиқиб келишдию, акам тилини тишлади.

Индамай чойига ташлаган оққанд бўлагининг эришини кутиб турди. Кейин секин-секин ҳўплаб битирди.

Фақат шундан сўнгигина менга деди:

— Индинга мақолангни Академияга олиб борасан. Соҳибжон Пўлатов деган одамга. Иккинчи қават, йигирма саккизинчи хона, соат ўн тўрту нол-нолга. Тушунарлими?

— Вой, сиз Пўлатовни қаердан...

— Аканг кўпларни танийди. Қандай одамнинг сингилиси эканингни билмайсан-да! Айтганча, ҳамишагидек кечикишлар бўлмасин-а?! Соат тақиб ол яхшиси!

Фотиҳа ўқиб ўрнидан турар экан:

— Ҳайрон бўлиб ўтираверсанг, ишингга ҳам кеч қола-

сан, — деди. Кейин қизчаларининг бурунларидан чимдиб эркалаган бўлди-да, кийингани кириб кетди.

* * *

Акам ва мен... Бизни баъзан Ҳасан-Зуҳра деб аташарди. Ваҳоланки, акам мендан уч ёш катта эди. Мен доимо акамнинг ортидан эргашиб юрардим.

Болалигимнинг ёдда қолган илк таассуроти акамнинг мактабга чиқиши эди. Тўрт яшар чоғим.

Акамнинг уч-тўрт соатлаб мактабда бўлиши ундан бир қадам айрилмаган мен учун катта зарба эди. Акам мактабга йўл олса, эргашиб дод солар, акам бечора орқа-олдига қарамасдан қочар, мен ноилож ортда қолардим, дарвоза тагига йиғлаб ўтириб олар, мени овутолмай ойимнинг эси кетарди.

Бир куни, айниқса, чидолмадим. Овунган бўлиб ҳовлига кирдим, ойимнинг кўзини шамғалат қилиб кўчага чиқдим. Аниқ эсимда: мен акамни топмоқчи эдим. Мактаб қаердалигини эса, табиийки, билмасдим. Шунинг учун тусмоллаб тўғри кўчадан кетавардим. Кўча жуда узун эди. У тугагач, чорраҳа бошланди. Ундан нарида яна кўча бор эди. У ҳам жуда узун, охири кўринмасди. Табиийки, на мактаб, на акам бор эди. Ниҳоят, чарчаб, очқаб, йўл четида аравачада сомса сотаётган одамнинг ёнига келиб сомсаларга қўл узатдим. Ҳалиги одам битта сомса тутқизди. Кейин атрофга аланглади. Ота-онамни излади, шекилли. Ниҳоят, менинг адашиб қолганимни тушунди. Исмимни сўради. Мен эса, феълим айниб, индамай туравердим. Кейин чақириб келишганми, ялтироқ тугмали бир киши мени машинага ўтқазиб олиб кетди. Қандайдир катта хонага олиб кириб, қаерларгадир қўнғироқ қилди. Хонада етти ё саккизта одам ўтирарди. Улардан бири митти тешиккулча тутқизди. Ора-сира телефон жиринглар, одамлар кириб-чиқар эди.

Бир вақт дадам югуриб кирди. Мен хотиржам тешик-кулча мужиб ўтирардим. У мени кўрдию, оёқларидан мадор кетиб ўтириб қолди. Хонадагилар дадамга бир нималарни гапира бошлашди, дадам ҳам уларга нималардир деди. Кейин олдига оқ қоғоз қўйиб, бир нарсаларни ёздирди. Ўзлари ҳам ёзишди. Кейин дадам мени кўтариб уйга олиб кетди.

Ҳа, мен жуда эрка, айтганини қилдирмай қўймайдиганлар тоифасидан эдим. Фақат акам ҳамроҳлигида, ўғил болалар билан ўйнардим. Мабодо қизчалар даврасига тушиб қолсам, ҳаммани ўғил болача ўйинлар ўйнашга мажбур қилар, кўнмагани аямай урардим. Қўлларим қаттиқ, акамнинг ўртоқларидан ёқалашиш «сирлари»ни мукамал ўрганган эдим. Менга ҳеч кийим чидамас, доим қўлоёқларим ё юзим тирналиб, шилиниб юрардим. Сочларим калта, ойимнинг ҳавасга тиктирган қўйлакчалари қолиб, акамнинг эскисини эгнимга илиб қочардим. Кечқурун мени чанг-чунглардан тозалаб, тирналган-шилиниган жойларимга ачиштириб йод суркар экан, ойим оҳ тортар, мен эса оғриганини билдирмаслик учун акамга тилимни кўрсатиб қилиқ қилардим. Бувим ўзининг эски диванига ўтириб олиб:

— Худойимдан ўргилай... Зориқтириб-ёлвортириб нақ оловидан берди-я, — дерди.

Мен бу сўзларнинг маъносини тушунмасдим, албатта. Фақат, эсимни таниганда билдимки, биз ака-сингил ота-онамизнинг минг тавалло билан тилаб олган болалари эканмиз.

Дадам эрта — эллик икки ёшида вафот этди. Мен шунда ўн етти ёшда эдим.

У эрталаб уйдан кулиб чиқиб кетганди. Кечқурун ойим телефон гўшагини кўтардию, ҳушидан айрилди. Акам қаёққадир югуриб кетди...

Уч кундан сўнг уйимизга тумонат одам йиғилди. Уч

кундан бери кўз юммаган ойим ҳуш-беҳуш турар, на тили айланар, на қатра ёш тўкарди. Уч кунда қадди букилган акам тўнининг энглари тишлаб ўтирарди.

Мен катта уйимизда, дадамнинг бош томонида ўтирар, кўзимда ёшларим тўхтамас, лекин овозим чиқмас эди. Ёнимда айтиб-айтиб йиғлаётган аммаларим юракларимни қон қилиб юборар, дод солиб энгиллашиб олгим келардию, томоғимни нимадир сиқиб олган, қўйиб юбормас эди. Кўз олдимда эса мени — хотиржамгина тешиккулча мужиётган қизчани кўтариб кетаётган дадам...

* * *

Қиш қишлигин қилса нетарди, ахир?

Миртемир

Мен кўчага чиққанимда ҳаммаёқ намчил, оёқ ости ёпишқоқ, ҳаво рутубатли эди. Кечаги қордан асар ҳам йўқ, фақат изғирин юз-кўзларга игна санчарди. Университет биносига кираверишда таниш оқ «Нексия»ни кўрдим. Хуршид ака калта қора пальтосида, бошланг, бир қўлида оғир портфели, иккинчиси билан машинаси эшигини ёпар эди. Мен Хуршид акага кўринишни истамасдим. Шу заҳоти арчанинг панасига ўтдим. Бир пайт:

— Мағрура, нега бу ерда турибсиз? — деган таниш овоз эшитилди.

Бу — Бахтиёр эди.

Оббо, шуниси етмай турувди! Бахтиёри тушмагурнинг меҳрибонлиги тутиб кетиб, қўлларимдан ушлаб йўлгага чиқариб қўйди. Кейин кичкина думалоқ кўзлари пориллаб, бир нималарни гапира кетди. Мен эса бир аччиқланар, бир кулгим қистарди.

Тасаввур қилинг, тўғри йўл қолиб, арчанинг панасида кимдандир яшириниб турибман. Атрофимдан эса ўнлаб

одамлар шошиб ўтиб боришяпти. Кулгилими? Ҳа. Тўпимгача лойга ботиб турганим-чи? Кулгилими? Ҳа. Ойим айтмоқчи «Шу менга зарилмиди?»

Хўп, Хуршид ака кўрса нима бўпти? Салом бериб ўтиб кетавер, сенга нима? Мана энди лойга ботиб, Бахтиёрга кулги бўлиб, ўз-ўзингдан аччиғинг чиқиб туравер!

Ҳа-я, Бахтиёр нима деяпти?

— Анави қайрағочнинг орқасида кран бор. Мағрура, юринг.

— Нима қиламан у ерда?

— Этикчани ювиб оласиз. Лойга ботиб кетибсиз-ку! Сумкангизни беринг, ушлаб тураман.

Жуда ажойиб томоша бўлди-да! Мен кран олдида эгилиб олиб совуқ сувда этикчамни ювяпман. Бахтиёр бир қўлида ранги ўчган портфели, бир қўлида сумкамни ушлаб тепамда қаққайиб турибди. Нарироққа борай ҳам демайди. Лоақал тескари қараса-чи! Йўқ! Албатта, томоша қилиб туриши, яна «ундоқ юв, бундоқ юв» деб маслаҳат бериши керак. Гўё Мағрура этик ювишни билмайди!

Совуқ сувдан қўлларим жазиллаб, чандиқларим оғрий бошлади. Шоша-пиша қўлимни рўмолчамга артиб, қўлқопга суқдим.

Бахтиёр ҳамон қараб турарди.

— Совуққа йўқ экансиз-а?

— Нима?

— Совуққа чидолмас экансиз, деяпман.

— Ҳа... Сумкамни берақолинг.

— Қўяверинг энди. Бир кўтарсам кўтарибман-да!

Бахтиёр сумкамни кўтариб олганча тинмай бир нима-ларни гапира-гапира ёнимга тушди. «Халқ сўзи»ни ўқиб ўтирган қоровул чол кўзойнаклари тепасидан бизга қараб қўйдию, яна индамай, ўқишига машғул бўлди.

Факультетга кириб келдик. Йўлакда ердан чиқдим, тўсатдан рўпарамизда Садриддин пайдо бўлди. У кўзлари ола-кула бўлиб, бир менга, бир Бахтиёрга қаради.

— Ҳа, жўра, қалай ишлар? Кўзларнинг пахтаси чиқиб кетибди-ку! Кўзни юм-эй!

Садриддин бирдан қип-қизариб кетди. Шарт бурилиб жўнади. На кулишимни, на аччиқланишимни билолмай қолдим. Ҳа, бугунги кун жуда ажойиб бошланаётган эди. Бугунги ўтган дарсларим ҳам, талабаларимнинг шовқи-ни ҳам, менинг дарс ўртасида, талабаларимнинг жавобларини тинглаган бўлиб хаёлга толиб қолганим ҳам, кейин гап мазмунини англай олмай довдираб қолганим ҳам — бари жуда ажойиб эди. Аммо энг «ажойиби» кейин, дарслар орасидаги бўш соатимда рўй берди.

Кафедра хонасига Назира опа мўралади.

— Шу ердამидинг? Гулмира йўқ экан. Хуршидга чой дамлаб берасанми?

Мен йўлакка чиққанымда Хуршид аканинг эшиги очиқ, у ердан дам Хуршид аканинг, дам яна бир кишининг овози келарди.

Тезда кўкиштоб қора пахта гулли чойнакка қуюқ қилиб чой дамлаб, чойнакнинг гулига мос зарқал пиёлаларни чайқаб кичкина патнисга қўйдим.

Хуршид ака ва мен танимайдиган унга тенгдош яна бир киши девор тагидаги креслолардан жой олишган, Назира опа эса уларнинг қаршисидаги катта стол ортида жилмайиб ўтирарди. Бояги киши саломимга бепарвогина алик олиб, сўзини келган жойидан давом эттириб кетаверди.

— Ҳали плёнкалар чиққани йўқ. Чиқса, биринчи бўлиб ўзинг кўрасан, ёмонмас.

Назира опа менга қараб кафти билан столга енгилгина шапатилаб қўйди. Патнисни унинг олдига қўйдим.

— Баҳорда яна бир борамиз. Иложини қил, олиб кетай. Таътил бордир? Нега куласан? — у сенсираб гапиршидан Хуршид ака билан анча қалинга ўхшарди. Тезгина чиқиб кета қолдим.

Улар яна чой сўрашлари мумкин эди. Гулмира йўқ бўлса, ўзим чой қайнатиб турганим яхши. Электр чойгумга сув тўлатиб келиб, симини тоққа уламоқчи эдимки, қарасам, розетка деворда илиниб қолибди. Боя шошилганда чиқариб юборган бўлсам керак. Эҳтиётлик билан жойига ўрната бошладим. Тепикдан яна бояги кишининг овози эшитилди.

— Хуршид, қўй, амма-холаси қилиб юрмагин-да, Назирахонни жўната қолайлик. Ўзи тинчйтиб келади. Нима дединг?

— Куёвим билан гаплашдим-а...

— Хўш?

— Э, ҳаммаси аёлларнинг майда-чуйда гаплари... У ҳам нима қилсин? Бир ёқда онаси у деса, бу ёқда хотини бу деса...

— Шунинг учун Назирахон борсин деяпман-да! Хоним яхшигина дипломат. Ҳаммасини жой-жойига тахлаб, нуқта-вергулларни қўйиб, яраш-яраш...

Хуршид ака кулиб юборди.

— Хўп-а?

— Хўп, хўп...

— Ҳа, ана! Хоним, чиройли тоғора-поғоралар билан, а? Келиштирасиз! Бугуноқ! Хўп... Энди бизни бир холи қўясиз!

Оббо, бу розетка нега жойига тушмайди? Ё чойгумни бошқа ёққа қўйсамми? Розетка осилиб қолаверадими?

Нариги хонадан Назира опа чиқиб кетди шекилли, эшикнинг очилиб-ёпилгани эшитилди. Ҳозир опа бу ёққа киради. Энди нима қилдим?

— Хуршид, уйлансанг бўларди... Бизда бир аёл ишлайди. Шу... 35 ёшларда бор. Таништирайми?

— Қўй, тақсирим, бош оғриydi...

Бирдан чойгум сими қўлимдан тушиб кетди. Яхши ҳам оёқ остига палос тўшалган экан. Овози чиқмади. Амаллаб уладим.

— Чой қўйяпсанми? — сўради Назира опа хонага кириб.

— Яна чой сўраб қолишса...

— Менимча керак бўлмасов... Соҳибжон «тезда кетаман», деган эди.

— Вой, бу Соҳибжон аками?

Опа кулиб юборди.

— Танимасмидинг ҳали?

— Йўқ. Ҳеч кўрмаганман.

— Ие, мен «мақоламни олиб бораман», деганингга танийсан деб ўтирибман.

Шу пайт йўлакдан Соҳибжон Пўлатовнинг, кейин Хуршид аканинг овозлари эшитилди. Сал ўтмай, икковлари эшикда кўринишди.

— Соҳибжон, мен сизга қизимизни таништирмабманку! Бу – Мағрура. Шавкат Мавлоновнинг қизи.

— Э, шунақа денг? Ундай бўлса, нега индамай кириб-чиқяпсиз? «Мен — Мағрураман» десангиз бўлмайди-ми?

— Пўлатов кулди. — Қалай, акангиз яхшими? Бу ёқнинг акаси Даврон Мавлонов. Танирсан?

— Йўқ, танимас эканман.

— Қўли енгил жарроҳ. Мен бир қариндошимизни кўрсатган эдим. Аммо ниҳоятда гаплашадиган йигит.

— Бир таништирарсан унда.

— Хўп бўлади. Мағрураҳон, акангизни сўраб қўйинг, индинга сизни кутаман. Назираҳон, ишингиз тугадими? Йўл-йўлакай уйга ташлаб ўтаман. Хуршид, ҳали яна гаплашамиз. Кулма! Бўлдингизми, хоним? Хўп, хайр бўлмаса!

Пўлатов Хуршид аканинг қўлини маҳкам қисди, менга бошини силкиди. Кейин Назира опани ёнига олиб жўнади. Мен йўлакда кетиб бораётган бир-бирига монанд икки инсонга ҳавас билан қарадим. Хуршид ака эса негадир ўйланиб турарди.

— Хуршид ака, чойнак-пиёлаларни йиғиштириб олай.

— Нима? Ҳа, бемалол, бемалол...

Патнисга чойнак-пиёлаларни терар эканман, негадир уф тортгим келди. Назаримда кимдир кўз қири билан мени кузатаётгандай эди. Қарадим. Хуршид ака йўлакда, эшикка орқа ўгириб турарди. Бошқа ҳеч ким йўқ. Тавба, нима бўляпти ўзи?

* * *

Академияга етиб келганимда билагимдаги соат ўн учу элликни кўрсатар эди. Бинога элтувчи зинапоя ёнида тўхтаб атрофга разм солдим.

Тошкентнинг мана шу сокин кўчасини азалдан яхши кўрардим. У авваллари — мен болалигимда, дадамнинг олдига келган пайтларимда ҳам тинч бўларди. Бу кўчадан ўтган одамлар ҳам осойишта, босиқ, гўё шаҳарнинг шошилинич ташвишлари бу ер учун бегонадай...

Ҳозир ҳам шу. Ўша-ўша сокинлик, ўша-ўша осойишталик. Фақат арчалар анча кексайган, бино кўҳна тортган...

Ойим баъзан оқшомга яқин акам иккимизни шу ерга етаклаб келар, биз дадамнинг чиқишини кутар эдик. Дадам доимги ўзига ярашувчи ораста кийимларида, шошилмай эшикдан чиқиб келар, ёнимизга етгунча беш-олти киши билан қисқа сўзлашиб олар, етти-саккиз кишининг саломига алиқ оларди.

Кейин дадам қаддини бироз эгиб акам иккимизни баравар кучоғига оларди. Мен шу пайтларда мактаб остонасига қадам қўйган, акам эса анчагина эсини таниб жиддий тортиб қолган, эркалик қилмас, тезроқ дадамнинг кучоғидан чиқишга ҳаракат қиларди. Буни сезган дадам бизни тезда қўйиб юборарди. Ойим билан бир-икки оғиз сўз қотишгач, мени етаклаб, акамни олдига солиб, шаҳар марказидаги хиёбон томон йўл олар, курант орқасидаги боғда ойим билан ёнма-ён бир нималарни секин-секин сўзлашиб борар, мен уларнинг суҳбатларига тушунмасам ҳам кулоқ тутишни яхши кўрардим.

О, ўша даврлар! Қайтмас дамлар!

Юрагимни нимадир ғижимлаб юборди. Ўйларимни ҳайдаб юборгим келди. Соатга қарадим. Ўн учу эллик беш. Рухсатномалар бўлимига кириб қўнғироқ қилдим. Гўшакни Пўлатовнинг ўзи кўтарди.

— Рухсатнома буюртириб қўйганман, кираверинг, — деди тетик товуш билан.

Беш дақиқа ўтар-ўтмас, Пўлатовнинг хонасига кириб келдим. У мени кўрибоқ ўрнидан қўзғалди. Бир-икки оғиз сўз билан акам, ишларим ҳақида аҳвол сўрашди-да, қоғозларимни кўздан кечира бошлади. Мен эса ўзгача қизиқиш билан уни кузатардим.

Пўлатов Назира опадек аёлга йўлдош бўлган киши эди. Шу сабаб мен у нимаси билан опага ёққанини билгим келарди. Пўлатов қоғозларни кўрар экан, қоп-қора тийрак кўзлари сатрлар устида илдам сирғалар, кўзлари ёнидан чаккалари томон таралган майда ажинлари, кенг пешонасини кесиб ўтган икки қатор чизиқ, қошларининг эгиклари тепасидаги кескин ажин чуқурлари унинг қорамағиз юзларига (ажаб!) ярашарди. Силлиқ, сийрак сочлари пешона ва чаккалари ёнидан оқарган, қора костюмининг энглари ичидан чиқиб турган бақувват қўлларида кўкимтир томирлар бўртиб кўринарди.

Пўлатов қоғозларимни тахлаб, столи бурчагидаги яшил папкага солиб, менга қаради. Кўзлари кулимсираб турарди.

— Мағрурахон, биз мақолангизни икки-уч кишига тақризга топширамыз. Биласиз-а?

Бош силкидим.

— Ҳали ўзим ҳам ўқийман. Бир-икки жойига кўз югуртирдим. Анча қизиқча ўхшайди. Умуман, XIX аср адабиёти ажойиб давр. Айтганча, дадангизнинг тадқиқотларини давом эттирмайсизми? Ўрта асрларга ҳам қизиқсангиз, баҳорда Ҳиротга экспедициямиз бор. Рўйхатга киритиб қўярдим. Мана, деканинглар боряпти.

— Маҳаллий фольклорни ҳам ўрганасизларми?

— Бир жиҳатдан, ҳа. Бир ўқ билан икки қуёни урган-дек. Қолаверса, Хуршид мумтоз адабиётдан ҳам яхшигина мутахассис.

— Йўғ-э...

— Нима, деканинглари билмайсизларми? — Пўлатов кулди. — Буни қаранглар-а! Фольклорчи дostonлардан бошқа нарсани билмайди деб ўйларкансизлар-да! Хўш, ўйлаб кўрасизми? Эски ўзбек ёзувини жуда яхши биларкансиз. Тилдан қалайсиз?

— Араб тилини яхши биламан. Классик араб тилини ҳам.

— Тагин?

— Форс тилини. Инглиз тилида бемалол муомала қила оламан. Рус тили...

— Ҳа, бу энди табиий. Бўлдими?

— Ҳа...

Пўлатов кулиб юборди.

— XIX асрда нима қилиб юрибсиз, синглим? Ўрта асрлардан бемалол илм қилсангиз бўлар экан-ку!

— Мен кўпроқ XIX асрга қизиқаман-да!

— Майли, майли... Ҳамма юрагига яқин ишни қилади. Тўғрими? Хўш... Акангизни сўраб қўйинг. Ҳа, мақолангизнинг натижасини Назира опангиздан айттириб юбораман. Хўпми?

Пўлатов мени эшиккача кузатиб чиқди. Ажойиб одам! Мен бу одам нимаси билан Назира опани мафтун қилганини тушуна бошлаган эдим.

Лифтдан тушиб ўнгга бурилдим. Кенг зинали фойедан пастга тушарканман, ёнимда Садриддин пайдо бўлди.

— Кўришган жойимизни қаранг, — тортиниб кулимсиради у. — Кеча ҳам сизни кўрмовдим, бугун ҳам...

— Ишга келсангиз кўрасиз-да!

— Дарсим йўқ эди-да. Кейин... Ўзингиз доим қувсангиз... Энди бўлса, келмайсан, дейсиз...

- Мен унақа деганим йўқ!
- Мунча зарда қиласиз? Шошманг ахир...
- Нима дейсиз?
- Кузатиб қўяман...
- Раҳмат!

Қадамимни илдам ташлаб кўчага чиқдим. Садриддин новча қадди одатдагидек букилиб, ортимдан эргашди.

— Жон Садриддин, ўз ҳолимга қўйинг.

— Хўп, майли... Яхши боринг.

Бурилдиму, жадал жўнадим. Ўн қадамча юргач, беихтиёр ортимга ўгирилдим. У ҳамон қотиб турар, кўзларини мендан узмас эди. Бечора...

Нега хафа қилдим уни? Зарда қилишнинг ўрни эмасди-ку! Қон билан кирган, жон билан чиқаркан-да!

* * *

*Тунлари ўйларим шуъладай оқиб,
Тонг бўлиб отаман сенинг ёдингда.
Кунлари зафардан чамбарлар тақиб,
Солланиб ўтаман атай ёнингдан.*

Мукаррама Муродова

Илгаридан шундай эдим. Ялинчоқ оҳангни жиним суймасди. Бир кишига ёқаман деб минг турланадиган одамлар газабимни қўзғар эди.

Ошиқларимга муносабатим ҳам шунга ўхшаш. Фейлим ёмонлигига қарамай, мени деб хўрсинадиганлар талайгина эди. Аммо мен уларнинг ҳаммасини ётқизиб-турғизар, сувга олиб бориб суғормай қайтарардим. Ўз-ўзимга ишонч, бу қадар худбинлик менга қаердан шунчалик ўрнашган, билмайман. Назаримда, йигит киши ўз номига яраша «йигит» бўлиши керак эди-да! Ҳатто «севаман» деган сўзни ҳам бошини мағрур тутиб айтиши керакми-

ди? Лекин бошни мағрур тутиб «севаман» дейиш қандай бўлишини тасаввур қилолсам кошки!

Ким билсин, балки уларнинг биронтаси юрагимни жизиллатмагани учун ҳам йигитларни шунчалар қийнагандирман?

Ҳар ҳолда биринчи севги азобларини ҳам тенгдошларимга нисбатан анча кеч — йигирма икки ёшимда тотидим.

Оҳ, ёмон бўлар экан бу азоб! Бир вақтлар ўзим азоблаган йигитларнинг аҳволини шундагина тушундим.

Музаффар Илҳомнинг мени кўрганда кўзлари чақнаб кетиши аввалига хуш ёқди. Лекин мен шу пайтгача дуч келган ошиқларимга ўхшаб хўрсинмай, титрамай, дадил боққани жаҳлимни чиқарди. Баъзан мени менсимагандай ўтишлари ҳайрон қолдирди.

Ахир унга мафтун бўлган қизлар кўп эди! Мени ҳам мафтун бўлади, осонгина енгилади, деб ўйлади, шекилли. Дадиллиги менимча, шундан эди. «Овора бўлади, — ўйлардим мен. — Кўрамиз, ким кимга эгиларкин!» Барибир енгилишига кўзим етарди. Чунки мени севишига ишонардим. Ахир жуда чиройли қиз эдим. Ҳа, буни ҳар қадамда ҳис етардим. Кўчада йигитларнинг беихтиёр кўз ташлаганидан, уйимиздан совчи аримаганидан билардим. Ахир кўзгу ҳам алдамас эди!

Лекин ҳаммаси чилпарчин бўлди. Нилуфар сабабли. Йўқ, бунга учаламиз баравар айбдор эдик. Мен, Музаффар Илҳом ва Нилуфар... Буни тан олиш бирам оғир... Айниқса, ўзимнинг айбимни...

Нилуфар Музаффар Илҳомни кўрганда яшнаб кетарди. Бечора! Буни яширишга минг уринмасин, уддалолмасди. Менинг Нилуфарга бир раҳмим келса, бир аччим чиқарди. Айниқса, у Музаффар Илҳомнинг олдида қизариб турганда, овози товланиб унинг исмини тилга олганда.

Мен рашк қилардим! Бунни яширар, Нилуфарга минг азоблар ичида кулиб боқар, Музаффар Илҳомга бепарво қараш учун бор иродамни сарфлар эдим. Бу каби қийноқларни ҳали бирон марта тотган эмасдим.

Бир кун келиб бу азоблар барҳам топишига ишонардим. Аммо қай тарзда, билолмасдим.

* * *

Ҳаммаси ўз-ўзидан содир бўлди-қўйди. Эрта кузнинг илиқ кунни поёнига ета бошлаган пайт. Кундуз серқатнов бўлган узун йўлак жимиб қолган. Мен кетиш олдидан столим устидаги қоғозларни тартибга келтирардим. Йўлакда қадам товуши эшитилди. Эшик ёнида қадамлар тиндию, Музаффар Илҳомнинг овози келди:

— Ие, ҳали ҳам шу ердამисиз?

Кутилмаган овоздан чўчиб тушдим, қўлимдаги қоғозлар полга сочилиб кетди. Бошимни кўтариб қарасам, остонада Музаффар Илҳом турибди. Узун энгли кулранг кўйлакда, қуноқ жингалак сочлари деразадан тушган шуълада қоп-қора товланади, кулимсираган кўзлари тик боқади, кенг елкалари гўё эшикни тўсиб тургандай, қиёфаси ҳозиргина навбатдаги жангдан ғалаба қозониб қайтган саркарда мисол мағрур эди.

— Мунча чўчимасангиз?

— Киришдан аввал тақиллатиш керак.

— Эшик очиқ экан. Кейин... Нега кетмаяпсиз?

— Кетяпман.

— Нега кеч?

— Терговчимисиз?

— Йўғ-э, сизни тергаб бўлармиди?

Музаффар Илҳом сочилган қоғозлардан бирини қўлига олиб ўқий бошлади: «Бу унинг биринчи азоби эди. Биринчи аччиқ азоби. У рашк қиларди. Кундуз бор алами-

ни ичга ютиб рақибасига кулиб қарар, тунлар бу аламлар қайноқ кўз ёши бўлиб ёстиғини ҳўллар эди. О, рашк! Сен...»

— Беринг бу ёққа, — деб қоғозни қўлидан олиб қўйдим.

— Кимники бу?

— Анора Турсуннинг қиссаси.

— Яхшига ўхшайди.

— Қайдам, ҳали ўқиб бўлганим йўқ.

— Биринчи таассуротлар бўлиши керак-ку ахир!

— Таассурот охирида айтилади.

— Шунақами? — Музаффар Илҳомнинг кўзларида шўх кулги кўринди. — Унда келинг, охиригача ўқиймиз.

— Бошқа сафар.

Музаффар Илҳом столдан бошқа бир қоғозни қўлига олди.

«Наҳот менинг журъатим йўқ? — ўйларди қиз. — Бир оғиз сўз. Бор-йўғи бир оғиз...»

— Беринг бу ёққа!

— Манг! Қани, манави нима? «Япроқлар чиртиллаб узилиб тушаётган салқин куз оқшоми. Кимсасиз кекса боғ гўё ўтган умрнинг дардларидан чарчаган мисол жим. Фақат заъфар япроқлар товуши ҳукмрон: «чирт-чирт»...

— Беринг деяпман!

Музаффар Илҳом кулиб юборди.

— Жаҳлингиз бурнингизнинг учида туради-я!

Қўлини астагина бурнимга теккизди. Силталаб ташладим. Энди менинг ростмана жаҳлим чиқа бошлади.

— Баджаҳл қиз! Жаҳлингиз ҳам чиройли! Бўлди, бўлди, бошқа ҳазил қилмайман...

Музаффар Илҳом чўнқайиб ерга сочилган қоғозларни тера бошлади. Мен стол устини йиғарканман, ўғринча унга қараб қўярдим. Музаффар Илҳом бирдан жиддий тортиб қолган, қоғозларни авайлаб ердан кўтарар, бир

қур уларга кўз югуртириб иккинчи қўлига тўплар эди. У шу туришида жуда кўркам эди. Юрагим гупиллаб кетди.

Музаффар Илҳом яна бир варақни ўқий бошлади:

«Гулим, дунёда сендан ўзга азизам йўқ. Йиғлама, рашк азоби қийнамасин сени. Кўзингда қатра ёш кўрмай, жоним!»

— Чиройли ёзилган экан.

У ўрнидан туриб қоғозни менга узатди.

— Номи нима экан қиссанинг?

— «Биринчи азоб».

— Ҳа... Анора опа яхши ёзади.

— Менга ҳам ёқди.

Музаффар Илҳом юзимга диққат билан қаради. Кўзларида мулойим табассум кўринди.

— Шунинг учун кечикдингизми?

— Ҳа. Охиригача ўқигим келди.

— Худди кўнглингизни билгандай ёзилгандир?

— Бу нима деганингиз?

— Сизнинг кўнглингиздан шундай гаплар ўтмаганми ҳеч?

Энди у ҳаддидан оша бошлаган эди. Лекин мен ҳам осонликча жон берадиганлардан эмасдим.

— Бунинг сизга нима қизиғи бор? — дедим.

У тап тортмай кулди.

— Қизиқ-да!

— Чикинг, мен эшикни ёпишим керак, — дедим эйтирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда.

Музаффар Илҳом бирдан жиддий тортди.

— Қувламанг, — деди ўксигандек, — ҳатто нима гапинг бор демайсиз ҳам-а?

— Гапингизни индамай эшитяпман, шекилли?

— Йўқ, эшитмаяпсиз... Мағрура, мен яхши кўраман сизни.

Қўлларим титрай бошлади. Шу ондаёқ уларни орқам-

га яширдим. Бу гапни қанчалик орзиқиб кутган бўлмай, мени шунчалик титратиб юборади деб ўйламагандим. Лекин Музаффар Илҳом бунни сезиб қолишини истамасдим. Бемаъни мағрурлигим бош кўтараётган эди.

Сумкамни елкамга ташладиму, эшикка йўналдим. Музаффар Илҳом эса бир ҳатлашда ёнимда пайдо бўлди. Қолгани бир зумда рўй берди. Ўзимни унинг қучоғида кўрдим. Юз-кўзимга қайноқ бўсалар ёғилди. Мен жон-жаҳдим билан юзимни у ён-бу ёнга буриб унинг ўпичларидан ўзимни тортишга интилар, аммо ҳаракатларим беҳуда эди.

Охири унинг бўсаси лабларимни куйдирди. Бир зум, атиги бир зумгина бўшашгим, кўксига бошимни қўйгим, «Музаффар ака, мен ҳам сизни...» — дегим келди. Бироқ мен Мағрура эдим. Исми жисмига мос Мағрура!

Бир силтанишда унинг қучоғидан қутулдим, қандай кўзим қийди, билмайман, юзига тарсакилаб юбордим. Кейин йўлакка отилдим.

...Шу куни тонггача тўлғониб чиқдим. Кўз олдимда Музаффар Илҳомнинг мағрур қиёфаси, қулоғимда унинг овози, юзларим, лабларим ёнар, тун менга Музаффар Илҳом овози билан «севаман!» — дер, мен эса кимсасиз қоронғуликка боққанча: «Музаффар ака, мен ҳам сизни...» — дердим.

* * *

— Назира опа бетоб экан. Ўрнига Бердиқул Муродович кирадилар.

Гулмира бу хабарни айтганда биз аудиторияларга тарқалиш ҳаракатида эдик.

Шу пайт шляпасини бошида қўнқайтириб Бердиқул Муродович кириб келди. Қип-қизил букри бурни остидаги оғзи сариқ тишлари кўринар даражада очиқ, икки бегидаги буришлари дўмпайган. Негадир кайфи чоғ.

— Ваалайкум ассалом, синглим. Мана, келдик.

Бердиқул Муродович Гулмиранинг саломидан аввал алиқ олиб ҳаммамизга бир-бир қараб чиқди.

— Хўш... Ҳа, иним, жўжалар омонми?

— Юришибди чуғурлашиб.

— Ҳа, омон бўлишсин, омон бўлишсин. Шу жўжаларни деб юрибмиз-да! Ҳа, Мағрурахон, ваалайкум ассалом! Хўш... Кетдик эса!

Бердиқул Муродович ўзининг керакли эканлигини ҳис қилган одамларга хос ғурур билан пальтосини ечиб илгичга илди, устига шляпасини қўндирди-да, кулгили бир виқор-ла чиқиб кетди.

— Гулмира, Назира опа қаерда туради?

Гулмира одатича ўнг қошини хиёл кўтарди.

— Ҳозир кўргани бормоқчимисан?

— Йўғ-э, дарсдан кейин.

— Унда дарсдан кейин кел, қандоқ топишни тушунтираман. Шу пайтгача бормаганмидинг уйига?

— Йўқ.

— Тавба, гапингларни эшитганлар сизларни она-бола деб ўйлайдию, уйига бормаган бўлсанг.

— Ишонмайсанми?

— Дарсдан кейин дедим-ку! Бор, талабаларинг кутиб қолишди.

* * *

Биз барчамиз гўдакмиз бир оз,

Гоҳ кўзда ёш, гоҳ лабда кулгу.

Бўлмиш ушбу дунёда мерос

Барчамизга шодлик ва қайгу.

Сергей Есенин

Гулмира айтган уй Юнусободнинг тинч, узоқ даҳасида экан. У баланд яланғоч дарахтлар орқасидаги беш

қаватли фиштин иморат бўлиб, дарахтлар олдида катта йўл, йўлнинг у ёғида эса далалару чала қурилган ҳовлилар бор эди.

Назира опа узун фиштин уйнинг қоқ ўртасида, учинчи қаватда турар экан.

Қўнғироқ тугмасини босган эдимки, ичкаридан опанинг:

— Кираверинг, эшик очиқ, — деган ўктам товуши эшитилди. Кирдим.

Даҳлиз тор, узун эди. Ўнг қўлда катта кўзгу, унинг ёнидаги баланд тагликда қора телефон, кўзгу тепасида юмалоқ сарғимтир шиша остида чироқ ёнади. Чап қўлдаги эшикда Назира опа кўринди. Узун ҳаво ранг халат устидан тивит рўмол билан белини боғлаган, бош яланг, силлиқ таралган сочлари энсасига оддийгина қилиб думалоқланган, оёғида енгил қора шиппак. Уй кийимида ҳам саLOBати бор эди унинг.

— Сенмидинг? Келақол, қийналмай топдингми? Ваалайкум ассалом. Тинчмисан? Кийимингни менга берақол. Совқотмадингми? Изғирин бор, шекилли. Бу ёққа кир.

Назира опа мени кенг танобий хонага олиб кириб диванга ўтқазди. Фотиҳадан сўнг дастурхон ёзишга тутинди.

— Назира опа, уринманг. Бетоб бўлсангиз, ахир. Мен сизни бирров кўргани кирдим.

— Э, касалинг нимаси? Баъзан изғиринда белим оғриб туради, холос. Кунлар исиса ўтиб кетади.

Опа чой қайнатгани чиқди. Мен эса атрофимга қизиқсиниб қарадим. Хона жиҳозларида оддийлик ва нозикликнинг ажиб уйғунлиги сезиларди. Ўнг қўлдаги жавон оддий қора ёғочдан ҳеч бир жимжимасиз ясалган, ичидаги чиннилар ҳам ҳеч бир ҳашамсиз, лекин уларнинг бирибига монанд терилишида нозик дид сезиларди. Деразалардаги узун оқ тўр парданинг гуллари ҳам оддий,

қалампирнусха шакллардан. Девордаги, ердаги Хива гиламларида олов, япроқ ва қор рангидаги соддагина нақшлар яхлитлиги бор эди. Жавоннинг тепасида қандайдир сурат. Булар кимлар бўлди?

Разм солиб қарадим. Суратда ҳозир мен ўтирган диван устида тўрт киши қатор тизилган эди. Икки ёнда Соҳибжон Пўлатов ва Хуршид ака, ўртада эса Назира опа билан қорамағиз бир аёл. Бу ким бўлди? Хуршид аканинг хотинимикин? Тўлагина, боқишлари сокин, ўртадан фарқ очилиб, икки ёнга оддийгина қилиб таралган, чаккаларидан оқара бошлаган қора сочли, қалин лаблари устида билинар-билинемас қора туклар ўсган, қулоқларида Самарқанд балдоғи...

— Бу тўрт йил аввалги сурат, — тушунтирди кириб келган Назира опа.

— Бу... ким?

— Робияхон. Хуршиднинг хотини.

— Исми қадимий экан.

— Ҳа... Ўзи ҳам яхши аёл эди. Ёш кетди бечора.

— Анча бўлдими?

— Нимага?

— Робияхон... Робияхон опанинг...

— Ҳа... Уч йилдан ошди. Сенга нима бўлди?

— Ҳеч гап...

Назира опа менга қараб ўйланиб қолди.

— Ҳаёт шу, қизгина... — деди секин. — Онанг ҳам ёш кетган эди-а? Қанча бўлди?

— Беш йилдан ошди.

Назира опа яна ўйланиб турди. Кейин:

— Юр, ошхонага. Мен таом тайёрлайман, сен ёнимда турасан, — деди.

— Қарашиб юбора қолай.

— Ҳа, майли.

Опага эргашиб ошхонага чиқдим. Кўпчилик ўзбек

оилаларидаги каби бу ерда ҳам ошхона айвончага кўчирилган эди. Оппоқ плита, оқ столча, оппоқ музлатгич, соддагина оқ жавон, деворлар оқ рангда сирланган, полда яшил поёндоз, деразаларда оппоқ калта пардалар... Бари уй бекасининг саришталигидан гувоҳлик берарди.

Назира опа музлатгичдан сирли тоғорачада гўшт, елим халтада кўкат, қизил сабзи олиб қўйди. Жавон ичидаги картон қутилардан пиёз, картошкалар чиқарди.

— Кел, бир ажабсанда пиширамиз. Эшитганмисан шундай таомни?

— Ҳа.

— Ундай бўлса пиёзу сабзиларни тозалаб тур-чи!

Ўзи столга тахтача қўйиб гўштни майдалай бошлади.

— Ажабсанда тайёрлашни Тошкентда ўргандим. Келинчаклик пайтим ётоқхонадан бизга жой беришгунча Соҳибжон билан ижарада яшаганмиз. Шунда уй эгаси, тавба, исмини ҳеч эслолмайман, менга анча нарса ўргатган. Тузламалар, пишириқлар, тошкентча овқатлар дейсанми... Менинг эпсизлигимни сезган, шекилли... Ажойиб аёл эди! Ҳар қадамда худди шунчаки айтгандек баъзи ғалати-ғалати гапларни, насиҳатларни тилга оларди. Мана, вақт ўтиб, ўша аёлнинг қанчалик оқила бўлганлигини тушуняпман. Соҳибжон билан тиниб-тинчиб кетишимизда ўша аёлнинг кўп ғалати насиҳатлари иш берган.

— Нимаси ғалати насиҳатларининг?

— Масалан, Соҳибжон билан ади-бади айтишиб қолсак: «Тилингни эмас, бошингни ишлат», — дерди. Бирон бир нарса пиширишни ўргатаётиб: «Тўйгача йигитнинг юрагини, тўйдан кейин ошқозонини, болалик бўлгандан кейин ҳамёнини эгалла, аммо бошини тинч қўй», — дерди. Қолганларини айтолмайман, қиз боласан ҳали.

Кулиб юбордим. Менга Назира опа қўшилди.

— Шу насиҳатлардан баъзиларини мен ҳам ўрни билан қизларимга айтиб тураман. Худога шукур, тўғри ту-

шунишади. Аввал куни ҳам Хуршиднинг қизига ўша на-
сиҳатлардан уч-тўрттасини айтдим. Кўз тегмасин, дар-
ров тушунди. Зийрак-да!

— Ярашиб олишдимми?

— Ҳа.

— Яхши иш бўлибди.

— Нимасини айтасан... Кеча икки ўртоқ шу баҳонада
роса яйрашган. Қўқонча ош қилиб бердим. Алламаҳал-
гача чақчақлашиб ўтиришди. Уларга қарайман деб оёқдан
қолиб, оғриган белим баттар бўлди-да... Ҳа, майли, ҳар
нечук Хуршид тинчиди-ку...

— Хуршид аканинг бошқа болалари ҳам борми?

— Ҳа. Ўғли йўғ-у, учта қизи бор. Каттасини Самар-
қандга узатишган, ўртанча қизи куёви билан икки йилдан
бери Деҳлида ишлайди. Бу – кенжаси. Хуршид бизга ишга
келмасидан сал аввал узатган эди. Бечора, онаси йўқлиги
сезилади-да! Анча-мунча дардлари тўпланиб қолибди қиз
шўрликнинг!

Назира опа гўштни тўғраб бўлиб, қўй ёғини майдалай
бошлади.

— Энди Хуршиднинг қизини ҳам тушуниш мумкин.
Нима қилсин шўрлик? Бир ёқда ёлғиз қолган отаси, бир
ёқда эрию қайнонаси. Опалари йироқда бўлса... Ҳали ота-
сининг кир-чирларини ювиб, уйларини тозалаб кетади,
ҳали бирда ошкор, бирда яширин ўқишдан бир-икки соат
орттириб отасига иссиқ овқат пишириб кетади. У ёқда
яна эрининг кўнглию, қайнонасининг қош-қовоғи. Вой,
эркакнинг ёлғиз қолгани оғир экан... Баъзан туриб-туриб
Хуршидга ичим ачиб кетади. Эркак кишига бир ҳамдард,
ҳамфикр, дилдош одам керак. Уйлан, деймиз, Хуршид қўл
силтайди-қўяди.

— Балки... Балки Робияхон... опани... унутолмаётгандир?

— Ким билади? Хуршид ичидагини ҳаммага ҳам оча-
вермайди. Пиёз аччиқ эканми?

— Ҳа...

— Шунақа. Назира опангинг пиёзлари йиғлатади. Нега куласан?

— Ўзим...

— Айтганча, нега нуқул шимда юрасан?

— Қулай, кейин болалигимда ҳам кўпинча ўғил болача кийиниб юардим. Ўрганиб қолибман...

— Энди, қулайликка қулайдир, болалигинг бўлса ўтиб кетди, кўйлак ҳам кийгин, ойдек қизсан. Нега ўзингни хунук кўрсатасан?

— Шунақа хунук кўринаманми?

— Йўқ. Юзинг-ку чиройлиг-а, фақат шим ўлгур хунук. Хафа бўлма тагин!

— Йўғ-э, нега хафа бўлай?

— Хўш.. Энди сабзиларни паррак қилиб тўғрайсан, картошкаларни майдалайсан.

Опа каттакон қозонга яримлатиб сув солиб, қопқоғини ёпиб қўйди.

— Сув қайнагунча буёғини тўғрилаб турайлик-чи? Хўп, гўшт-ёғ тайёр... Ў, яхши, чаққонгина экансан. Ўғил бола феълингни кўрганда ошхонага қалай экан, деб ўйлардим, — кулди у.

— Назира опа, Соҳибжон акани биринчи марта кўрганингизни айтиб беринг.

— Нимасини айтай? Бирга ўқиганмиз-ку!

— Йўқ, биринчи марта кўрган пайтингиз...

Опа кулиб юборди.

— Қани, кўкатни тўғраб юбор-чи!

— Назира опа...

— Хўп дедим-ку! Сен тўғра, мен айтиб тураман. Соҳибжон билан Хуршид бизга иккинчи курсдан қўшилишган. Ўқиш бошланишига икки кун қолган. Ётоқхонада гап тарқалди. «Курсимизга ҳарбий хизматдан келган икки йигит қўшилармиш. Бири – андижонлик, бири – самарқанд-

лик». Қизлар билан бир зумда йигитларни ғойибона тақсимлаб олдик. Водийлик қизларга, табиийки, менга ҳам Соҳибжон «насиб қилди». Хуршидни Самарқанд-у бухоролик қизлар «эгаллашди». Кулма! Ё талабалик давринг эсдан чиқдими?

Хуллас, менинг ошхонада навбатчи бўлган пайтим. Ҳаммаёқни тозалаб ювиб чиқдим. Бир пайт қандайдир йигит кранда чойнак чайиб, шамасини мен тозалаган тагликка тўкиб кетяпти. Чидаб бўладими бунга? Гапирсам, таъсир қилмайди дегин. Жаҳлим чиқиб кетди. У бўлса нуқул жаҳлимни ҳазилга олиб, бир гапимга ўнтасини қўндириб турибди-да! Чидолмадим. Сочиқ билан ура кетдим. У кула-кула қочди. Тавба, ҳеч ўйламабманки, бу йигит киши бўлса, мен нега қўл кўтараман? Хуллас, шамани ўзим тозаладим.

Кечқурун йигитларимиз янги курсдошларимизни бизга таништиргани бошлаб келишди. Қарасам, андижонлик Соҳибжон деганлари мендан калтак еган йигит экан-да! Соҳибжон шунча қизларнинг ичида мени таниб, қуюқ қилиб ҳол-аҳвол сўрашиб кетса де! Қизлар ҳайрон, мен мағрур!

Опа бир хўрсиниб қўйди. Кейин кичикроқ қозонни олиб, тагига картошка солди-да, устидан жиндек туз ва кўкат сепди, ҳалқа қилиб тўғралган пиёзни солиб, яна кўкат сепди, парракланган қизил сабзи устидан яна кўкат ва ниҳоят, энг юқори қатлам қилиб гўшт ва ёғ бўлақларини солди. Туз, зира сепди. Сўнгра қозонни қайнаб турган катта қозон ичига ўрнатиб, қопқоғини зичлаб ёпиб, оловни пастлатди. Бу ишларнинг барини сукут ичида, жиддийлик билан бажарди.

— Қани энди юр, чой ичиб гаплашиб ўтирамиз. Таом ўзи буғ ичида туриб пишаверади, — деди.

Катта қизил чойнакка чой дамлаб, икковлашиб идишларни ювиб олгач, бояги танобий хонага кириб жойлаш-

дик. Мен жавондаги суратга орқа ўгириб ўтирдим. Бу — беадаблик эди. Лекин нима қилай, ўзимга раҳмим кела бошлаган, қийналишни ҳоҳламасдим.

— Назира опа, — дедим тетик овозда. — Давомини айтиб беринг.

— Давоми... Нима бўларди? Учинчи курсда тўйимиз бўлди.

— Унгача?

Опа кулиб юборди.

— Жуда қизиқиб қолдинг-да! Мен ҳатто қизларимга уялиб айтмаганман, сен бўлсанг...

— Назира опа, шунчасини айтдингиз-ку, энди қолганини ҳам айтаверинг-да!

Опа бир дам тўхтаб тин олди. Кейин жавондан картон қути олиб, ичидан сурат чиқарди. Оқ-қора тасвирдаги бу суратда қора костюм-шим кийиб, бошига андижон дўпписини қўндирган куёв келинчакнинг бармоғига узук тақарди. Танидим. Бу — Соҳибжон ака билан Назира опа эди. Опа йиллар ўтиб ўзгарган бўлса-да, барибир танидим. Тўғри бичимдаги узун оқ кўйлак, баланд соч турмаги устидан ташланган содагина оқ тўр ва оддийгина оқ гулчамбар – булар 70-йиллар келинларининг одатий қиёфаси эди. Соҳибжон Пўлатов ёш, адл қадли, қотма, сийрақкина сочлари қоп-қора, қорамағиз йигит.

Назира опа иккинчи суратни кўрсатди. Унда ойнабанд айвон тагида турган келин-куёв — Пўлатов ва Назира опа (ўша пайтларда оддийгина — Соҳибжон ва Назирахон), уларнинг атрофида бир тўп йигит-қизлар — қариндошлари ва синфдош, курсдошлари. Куёвнинг ёнида Хуршид ака. Уни дарров танидим. Ўрта бўй, миқти, қуюқ жингалак сочли, қошлари қовоқлари устидан кескин пастга қайрилган, ўртача қалинликдаги лаблари бир-бирига жипс ёпишган, ўша йиллари ёшлар орасида кенг урф бўлган катак кўйлакда.

Опа суратларни авайлаб қутига солиб жавонга қўйди.

— Соҳибжон билан фақат пахтадагина яқиндан гаплашадиган бўлганмиз. Биз Сирдарёдаги аллақайси қўриқ совхозда, дала йўлининг чеккасидаги бостирмага ўхшаш баракда яшардик. Барак дегани бу — икки қаватли темир каравотлар, бетон пол, шаффоф плёнка қоқилган деразалар, қўпол эшик, сичқонлар... Пахта — бу кунора макарон шўрва, солярка ҳиди анқийдиган чой, зил-замбил брезент этик, дағал бўз этак ва эгатлар, эгатлар...

— Чой қуяйми?

— Ҳа, озгина. Пахтада байрамлар ҳам бошқача бўларди. Романтика аралаш реаллик... Мабодо туғилган кунлар пахтага тўғри келиб қолса нима бўлишини тасаввур қилгин-а...

— Бизда бутун баракнинг олдида туғилган кун эгасига атаб ҳазил аралаш қасида ўқиларди. Шоирларимиз бор эди-да!

— Шоирлар бизда ҳам бор эди. Менинг туғилган куним ҳам ўша иккинчи курснинг пахта пайтида ниҳоятда бошқача ўтган эди. Нимадир бўлиб, бир куни «Киевча тортни яхши кўраман», — дебман-да! Туғилган куним эрталаб Соҳибжон бирров кўриниб саломлашган бўлдию, ғойиб бўлди-қолди. Бир ҳайрон бўлсам, бир аччиғим чиқади дегин. Доим ёнимдаги эгатга тушиб олиб ҳазил-ҳузул билан мени кулдириб юрадиган Соҳибжон ҳе йўқ-бе йўқ изсиз ғойиб. Унинг ўрнида индамас Хуршид жимгина пахтасини териб юрибди-да. Чидаб бўладими бунга?

Тушлик ўтди, кеч тушди. Бир вақт қарасам, Хуршид барак ортидаги бак олдида қўлларини ювяпти. Билаклари тилиниб, тарам-тарам бўлиб кетибди, қўллари ёрилиб, кафтлари шилиниб тушибди. Бечора! Чарчаганидан оёқда зўрға турибди-да. Бирам ачиндимки...

Тошкентдан олиб келган малҳамни қўярда-қўймай

қўлларига суркаб қўйдим. Боёқиш тишини тишига босиб тураверди.

Бир пайт оғзи қулоғида, Соҳибжон пайдо бўлди. Қўлида катта картон қути. Қизлар бир Соҳибжонга, бир менга қарашади. Қути ичида нима бор экан. Тасаввур қилоласанми?

— Ҳа. Киевча торт бўлса керак.

Опа кулиб юборди.

— Рост. Менинг ўрнимда бошқа қиз бўлса, хурсандлигидан боши кўкка етарди. Дарвоқе, бошқа пайт мен ҳам қувонган бўлардим-а!

— Хурсанд бўлмадингизми?

— Йўғ-а! Аччиғим чиқди. Тортидан бир тишлам ҳам еганим йўқ. Ҳузурини қизлар кўришди.

— Нега энди?

— Тасаввур қилгин-а, жанобим эрталабдан менга торт излаб кетибдилар. Хуршид бўлса, дўстининг йўқлигини билдирмайин деб уч ҳисса пахта териб, бўлари бўлибдида!

— Нега энди уч ҳисса?

— Чунки мен ҳеч қачон қанорни тўлатолмасдим-да. Соҳибжон менинг ҳисобимга ҳам пахта терарди. Шу куни Хуршид ўзига, Соҳибжонга ва менга қўшиб пахта терган экан.

— Энди тушуняпман.

Опа совий бошлаган чойидан ҳўплаб бир оз тин олди.

— Соҳибжонга бор жаҳлимни кўрсатдим. У аввал кулди, кейин ҳайрон бўлди. Ниҳоят, унинг ҳам аччиғи чиқди. «Мен сизга деб Гулистонгача бориб торт топиб келсаму, оқибат шуми?» — деди. Кейин «Хуршидга ачиноиб қолибсиз. Биз мабодо ортиқча эмасмизми?» — деди. Энди бунга тоқат қилиб бўлмасди-да! Мен ҳам айтадиганимни айтдим. Хуллас, чарс-чурс уришдик-қолдик.

Эртасига эрталаб Соҳибжон этагини кўтариб даланинг

нариги бурчига кетди. Хуршид бир менга, бир Соҳибжонга ҳайрон бўлиб қарадию, яна индамай пахтасини тераверди. Соҳибжон эса бир тўп қизларнинг орасига тушиб олиб, бир кулиб, бир атрофдагиларни кулдириб кунни кеч қилди. Энди менинг азобимни кўрсанг!

Кеч тушиб, барак тинчиган пайт Хуршид қизлар осиб қўйган адёлнинг бир чеккасини кўтариб, қий-чувга парво қилмай «бўлмамиз»га бостириб кирди. Индамай қўлимдан ушлаб ташқарига тортқилади. Хуршиднинг киприги ҳам қилт этмасди. Менинг жаҳлим чиқди. У бўлса йўл четидаги толларга ишора қилди:

— Анави ерга боринг. Соҳибжон кутиб турибди сизни!

Кейин қовоғи солиқ, жаҳл билан:

— Бунақа жиннилик қилманглар. Ёш боламисизлар? — деди.

Мен ҳайронликдан нима қиларимни билмай туравердим.

— Боринг, боринг, ё ўша ёққа ҳам олиб бораймиз? — Хуршид зарда аралаш шундай дедию, бурилиб кетди.

Нима қилай? Тол ёнига бордим. Соҳибжон кутиб турган экан. Одатда дил изҳорини йигитлар қилишади. Бизда тескариси бўлди. Мен айтдим.

— Йўғ-э?

— Ҳа. «Соҳибжон, мен сизни яхши кўраман», — дедим. Соҳибжон «Мен жинни бўлиб қолишимга сал қолди», — деди. Хуллас, яна анча гаплар... Ўша пайтгача биз бу ҳақда бир-биримизга бир сўз демагандик. Лекин Соҳибжон, менимча, сезарди, мен ҳам шубҳа қилмасдим. Туғилган кун баҳона, торт сабаб, бемаъни гумон туфайли... Тавба, мунча ҳам тентак бўлган эканмиз дейман. Қисқаси, учинчи курсда тўйимиз бўлди. Биздан олти ой кейин Хуршид уйланди.

— Робияхон... опа ҳам... сизлар билан ўқиганми?

— Йўқ. Хуршид оилада ёлғиз ўғил эди. Отадан эрта қолган, онаси бир қўл билан катта қилган эди. Онасининг орзу-ҳавасларига индамай йўл қўйиб берди: у танлаган қизга уйланди. Йўқса, Хуршид келишган йигит эди, уни анча-мунча қизлар яхши кўришарди. Ким билади, балки кўнглида биронтаси бўлгандир? Тўғри, курсимиздаги бухоролик Нурия деган қиз билан анча очилиб гаплашарди. Лекин унга кўнгли борми ё шунчаки дўстона қарайдими, билиб бўлмасди.

— Нурия-чи?

— О, Нурия... У ҳам Хуршидга ўхшаб ичидагини ташига чиқаравермайдиганлар тоифасидан эди.

— Чиройлимиди?

— Ким?

— Нурия-да!

— Билмасам... Ҳамма қатори қиз эди. Нимаиди?

Шу заҳоти тилимни тишладим. Тентак! Нега сўраяман? Менга нима?

Назира опа ажабланиб менга бир қаради-қўйдию, ҳеч нима демади.

— Қани юр, бир қозонга қарайлик-чи, пишдимикин?

Чиқсак, бутун ошхонани ёқимли ҳид тутиб кетган, ҳавода кўкатлару зираворлар иси анқирди.

— Вой, ҳидини қаранг, — деб юбордим беихтиёр.

— Пишган шекилли...

Опа қопқоқни кўтарди. Шу заҳоти қопқоқ ичидан «дув» этиб томчилар тўкилди.

— Тошкентнинг таомлари бошқача-да! Қани, анави товоқчани олиб бер-чи! Йўқ, у — товоқ эмас, анавиниси товоқ.

— Лаган-ку бу!

— Ҳа-я, — опа кулди. — Тошкентга келганимга йигирма беш йилдан ошибди-ку, ҳамон лаганни товоқ дейман.

Назира опа оловни ўчириб, таомни лаганга ола бошлади.

Кейин мен лаганни, опа ликопчалару қошиқларни кўтариб хонага кирдик.

Таом вақти ортиқча сўзлар бўлмади. Опа гўё ичидагини тўкиб енгиллаб олгандек, чеҳраси очиқ, у ёқ-бу ёқдан, аҳамиятсиз нарсаларни гапириб ўтирарди.

Лаган бироз саёзлангач, Назира опа пиёлаларга чой қуя бошлади.

— Очиғи, яқин ўртада бунақа яйраб ўтирмагандим, — опа ўйчан кулимсиради, — сени неча йиллардан бери танийману, ҳеч ёзилиб гаплашмаган эканман. Ниҳоятда суҳбатлашадиган қиз экансан.

Кулдим.

— Ахир мен кўпроқ эшитдим-ку!

— Шуниси ҳам катта гап. Тавба, қизларимга айтмаган воқеаларни сенга айтсам... Нега шу пайтгача сени уйимга чақирмаган эканман?

— Энди кўпроқ чақира қолинг, — ҳазиллашган бўлдим мен.

— Шунақа қиламан ҳам. Яна бирон тансиқ таом пиширамизу, ўтирамиз. Қизларимни узатгандан бери ёзилиб гаплашадиган, насиҳатларимни берилиб тинглайдиганлар топилмай қийналиб қолувдим. Яна бир келсанг, қўқонча ош қилишни ўргатаман. Ёки ўзингга бирон нарсани пиширтираман. Би-ир катталик қилиб қўяй...

— Майли, — дедим мен. Назира опанинг шаҳди менга ёқа бошлаган эди, — мен Хоразмча тухумбарак пишириб бераман.

— Хоразмча дедингми? — опа ҳайрон бўлди, — тухумбарак Самарқанд таоми эмасми?

— Самарқандни билмадим-у, лекин Хоразмда уни жуда антиқа усулда тайёрлашади.

— Қаердан ўргангансан уни?

— Хоразмлик бир курсдошим бор эди. Гулчеҳра. Ундан ўрганганман.

— Ҳа... — опа бир зум жим қолди. Кейин:

— Индинга бўшмисан? — деб сўради.

— Ҳа. Якшанба-ку!

— Бизникига тушдан кейин келасанми? Тухумбарак пишириб берардинг. Хўпми? Кечагина Соҳибжон «Уч йилдан ошди, тухумбарак еганим йўқ», — девди. Бир хурсанд қиламиз.

— Хўп.

...Уйга келганимда ғира-шира қоронғилик чўка бошлаган, қишнинг сўнгги, қисқара бошлаган тунд оқшоми ёйилаётган эди. Оқшом доимгидек осойишта, Лола ва Лайлонинг қақажонликларию, бир яшар Шавкатжоннинг ширин қилиқлари билан ўтди.

Тун эса... У ҳам осойишта эди. Мен уйқуга кетгунча.

Менинг уйқумда эса тун безовталана бошлади. Бир вақт келинчак Назира опа ва бахтиёр Соҳибжон Пўлатов тушларимда кўриниб ўтди. Кейин Хуршид ака — қуюқ жингалак соч миқти йнгит, қандайдир бир қиз билан (Нурия шекилли) очилиб гаплашди. Тонгга яқин яна ўша йнгит — Хуршид ака, эғнида Самарқанд зар чопони, ёшгина келинчакнинг юзидаги ҳарир рўмолни авайлаб кўтарди...

Кўзимни очганимда ёстиғим ҳўл, юзларим ачишар эди. Уйқумда нимадир бўлдимми? Нега юрагим гупилляяпти? Чаккаларим нега санчяпти? Ўзим тушунолмасдим.

Анчагача тиззаларимни қучоқлаб ўтириб қолдим. Фақат айвондаги соат бўғилиб олти марта занг урганда бир сескандим. Совқотиб қолибман. Қўлим билан каравотим тепасини пайпасладим. Иссиқ пахмоқ халатим шу ерда турарди. Олиб ўрандим. Танамга иссиқ югуриб, сал жон киргандай бўлди.

«Туриш керак, — ўйладим мен. — Йўқса, кечикаман».

Барибир кечикдим. «Талабаларим шовқин солиб юборишмаса бўлгани», — ўйлардим мен акация ва каштанлар ўртасидаги йўлқадан шошиб келарканман.

Қуёш қоп-қора булутлар йиртигидан беҳолгина мўралар, ярим-ёрти чириган хазон устида қиров хира ярқирар, қотган лой парчалари пошна тагида қирсиллар эди.

Тез юрганимдан қизиб, совуқни ҳам унутгандим.

Арчалар ортидан университетнинг узун ойнабанд бинони кўринди. Бинонинг йирик-йирик арра тишларисимон томи остидаги каттакон соатнинг узун мили «ўн дақиқа ўтди» деб кўрсатарди.

Бинога элтувчи тўрт қаторли узун зиналардан икки сакрашда ўтиб, чопқиллаб фойега кирдим. Кимсасиз фойе ҳар кунгидек совуқ, шифт бўйи шаффоф ойналардан арчалар, парча-пурча қора булутлар кўринар эди.

Қоровул доимгидек ўз постида, «Халқ сўзи»ни буклай туриб, хўмрайиб бошдан-оёқ назар солди.

— Ассалому алайкум.

— Ваалайкум. Дарс бошланганига ўн дақиқа бўлди, домлаxon.

— Узр.

Қоровул ортимдан пўнғиллади:

— Узрингизни пиширамизми? Ёш авлодга ўрнак кўрсатганингиз қоляпти.

У ёғини эшитиб ҳам ўтирмадим. Кенг бетон зиналардан иккинчи қаватга югуриб чиқдим. Хайрият, талабаларимнинг шовқини эшитилмасди.

Ярим қоронғи йўлак бошида Хуршид аканинг товуши эшитилди. Оббо, яна кўзига кўринарканман-да!

Тўхтаб, эҳтиёткорлик билан атрофга қарадим. Йўқ, Хуршид ака кўринмасди. Унинг овози эшиги ёпиқ аудиториядан келарди. Афтидан, у лекция ўқирди. Яқинроқ келдим.

— Давлат қуши қўнса чивин бошига,
Семурғлар салом берар қошида.

Кўрдингизми, икки сатрга бир олам маънони жойлашни! Бу соддалик орқали мураккабликка чиқиб боришдир. Бундай сатрларни «Гўрўғли» дostonларида жуда кўп учратиш мумкин. Бу дostonчилик поэтикасининг қиёфаси.

Эшикка яқинлашиб, калит ўрнидан мўраладим. Хуршид ака ўзининг доимги қора кўйлагию қора пиджагида, доска олдида у ёқ-бу ёққа юрар, дераза ёнидаги кафедра устида қоғозлари турар, лекин қоғозга қарамасди. У дostonлардан катта-катта парчаларни ёд ўқирди. Сўзлари ўз ўзидан қуюлиб келарди. Аудитория сув қуйгандек жим, ёшларнинг унга қараган кўзларида ҳайрат, баъзилар шоша-шоша дафтар қоралашарди. Хуршид ака тўхтамас, сўзларини қайтармас, айтиб туриб ёздирмасди.

— Бирининг тушибдир сочи белига,

Бири райҳон тутиб келмиш қўлига.

Олов ёқар боқиб одам дилига,

Бири шамсу, бири қамар кўринди.

Кўряпсизларми, буларнинг барида оҳангдорлик нақадар кучли. Шунинг учун ҳам у такрорлаган сари ёдда қолаверади...

Бу ёғини эшитолмасдим. Мен ҳамон Хуршид акадан кўзимни узолмасдим. У менинг рўпарамда, доска ёнида у ёқ-бу ёққа бориб келар, овози товланиб ёд ўқир, кўзларида ўт ёнарди. У шу туришида жуда, жуда ҳам кўркем эди!

Ортимда шип-шип қадам товуши эшитилди. Ўзимни орқага ташладим. Бу — Бердиқул Муродович эди. Қипқизил букри бурни сўррайиб, сийрак қошлари кўтарилганидан пешонасидаги ажинлари тепакалигача кўтарилган, лаблари титрар эди. Мени кўриб тўхтади:

— Дарсингиз йўқмиди, Мағрурахон? Турибсиз?

— Йўғ-э... — ўнғайсизландим мен. Ахир эшикдан мўралаб турганимни кўрувди-ку! Нима деб ўйладийкин?

- Ўзингиз-чи? — сўрадим ўзим ҳам кутилмаганда.
- Дарсим бор эди... Шу... Келсам, аудитория бўш, талабаларим ҳеч ерда йўқ.
- Йўғ-э, бўлиши мумкин эмас-ку!
- Энди нима дейсиз? Йўқ-да!
- Эшикка ишора қилди:
- Дарс ўтятиларми?
- Ҳа.
- Майли, безовта қилмай... Танаффусни кута қолай...
- Бердиқул Муродович, нима, сиз...
- Ҳа! Усмоновга айтаман! Улар дарсга келишмаган!

Қочишган!

— Секин!

Бердиқул Муродовичнинг енгидан тортиб зинапоя майдончасига олиб чиқдим. У бечора бирданига чўкиб қолган эди. Чеккадаги ўриндиққа беҳол ўтирди. Қадди букчайиб, менга довдираб қаради.

Мен қолишимни ҳам, кетишимни ҳам билмасдим. Бир муддат жим қолдик. Биринчи бўлиб Бердиқул Муродович тилга кирди:

— Мағрурахон, майли, дарсингизга боринг. Мени деб қолиб кетманг.

У билагидаги каттакон эски соатига қаради.

— Йигирма беш дақиқадан кейин танаффус бўлади. Тағин кечикканингизни Усмонов билиб қолмасин.

Бердиқул Муродовични қолдириб йўлак адоғига бордим. Ўнг қўлдаги аудитория негадир жим эди. Менинг талабаларим ҳам дарсдан қочган бўлса-я... Ҳадик билан эшик тутқичини ушлаб секин ўзимга тортдим. Кафедрада Садриддин турарди. Талабаларим баравар оёққа қалқишди. Садриддин эса мени кўриб қоғозларини йиға бошлади.

— Яхшимисиз, Садриддин? — дедим қўлимни узатиб.

— Раҳмат. Яхши келдингизми? — Садриддин чандиқ

кафтимни қисар экан, қизларникидек узун киприкли кўзлари майин кулимсиради.

Кейин озгин елкаларида ҳалпиллаган пиджагининг чўнтагига ручкасини солиб, қорозларини кўтариб кета бошлади.

— Раҳмат сизга, — дедим ортидан.

У индамай бошини ирғаб қўйди.

— Қаерда тўхтадик? — сўрадим курткамни еча туриб.

— Фурқатнинг хориждаги ижодида. «Бир қамар сиймони кўрдим...» ғазалининг таҳлилида, — бидирлади олд партада ўтирган талабам.

— Яхши. Давом этамиз.

...Тўртинчи курсларнинг тил бириктириб дарсдан қочгани бутун факультетда шов-шув бўлиб кетди. Танаффусда айниқса, талабалар орасида муҳокама авжида эди. Ўқитувчилар орасида ҳам ғовур-ғувур.

Воқеани эшитган Бахтиёр баҳайбат гавдасини силкитиб кулиб олди. Садриддин эса воқеани хотиржам эшитди.

Хуршид ака хонасида у ёқ-бу ёққа юрар, курс сардорини кутарди.

Ниҳоят, курс сардори — кўзойнакли новча йигит Хуршид аканинг хонасига кирди.

— Эшикни ёпиб кир, — деди Хуршид ака унга кескин, — ундан кейин гаплашамиз.

Менинг кейинги дарсим айнан шу тўртинчи курсда эди. Талабалар ҳали йўқ, аудиторияга бориш бефойда эди. Мен дераза олдида тик туриб ҳовлини кузата бошладим.

Бир вақт остонада Хуршид ака кўринди.

— Мағрураҳон, дарсга бормайсизми? — сўради зардали оҳангда.

— Тўртинчи курслар йўқ-ку.

— Улар келишибди.

— А?

— Сизнинг дарсингизга келишибди, — таъкидлаган-дек деди у. — Боринг тез.

...Аудитория тўла эди. Мен талабаларга бир-бир қараб чиқдим. Ҳамма жим. Олдиларида дафтарлари очиқ, қўлларида ручкалари, менга тикилиб ўтиришибди.

— Хўп, бошладик, — дедим мен. — Мавзуни ёзинг. «Жадидлар адабиётининг илк даври».

— Опа, нега дардан қочганимиз сабабини сўрамаяпсиз? Уришмаяпсиз бизни? Ахир ҳамма шундай қилипти-ку! — сўради курснинг сардори.

— Нега сўрай? — дедим мен. — Койиб нима қилман? Ёш бола эмассизлар-ку!

— Нега сизнинг дарсингизга келдик? Билишни хоҳламайсизми? — деди у яна.

— Сўрашимга ҳожат йўқ, — жилмайдим мен. — Раҳмат сизларга.

— Нега?

— Қочмаганингиз учун.

— Сизга ҳам раҳмат.

— Нима учун?

— Қочириб юбормаганингиз учун.

Аудиторияда кулги кўтарилди.

* * *

— Ярим соатдан бери жавон титасиз. Тинчликми? Кеннойим бир менга, бир каравотим устига олиб ташланган кийимларга ҳайрон бўлиб қаради.

— Кўйлак қидиряпман, — дедим мен.

— Кўйлак?

— Ҳа. Ҳеч пичоққа илинадиган кўйлагим йўқ-а! Уф...

— Манави нима? Бу-чи?

Кеннойим кийимларимни титкилаб, тагидан иккита кўйлак чиқарди. Бири майда сариқ гулли қора кўйлак

(ўтган йили янги йилга атаб кеннойимнинг қистови билан тиктирганим), иккинчиси ҳаво ранг кечки кўйлак (акаминг совфаси).

— Кечки кўйлак тўғри келмайди. Манавиниси эгнимда ҳалпиллаб қолибди. Тавба, шунчалик оздимми?

— Қаерга отланияпсиз ўзи? Бирдан кўйлак қидириб қолдингиз?

— Нега куласиз? Назира опа «кўйлак кий» деяпти. Опаникига кетяпман, ахир.

— Ҳа... Қани, кўйлакни кийиб кўринг-чи? Лола, қизим, бор, нина-ип олиб кел.

Кеннойим менга кўйлакни кийгазиб, икки ёнидан ип билан енгилча чатиб қўйди.

— Ечаверинг энди. Айтганча, ёқасини ҳам олиб ташлаш керак. Бунақаси урфдан чиқди. Ўрнини баҳя қўйиб тикамиз. Тамом-вассалом!

— Қанча вақтни олади бу? — сўрадим бўшашиб.

— Агар ёқасини сўтиб берсангиз, ярим соатда.

Оҳ, кеннойигинам! Шартга қучоқладиму, юзидан ўпиб олдим.

— Хўп бўлади, — дедим суюна-суюна.

...Ярим соатдан кейин мен тошойна қаршисида кўйлакни кийиб турардим. Кеннойим қутидан ойимнинг қадимий марваридини олиб келиб, қўярда-қўймай тақдирди.

Мен кўзгуга боқиб, кўзларимга ишонмасдим. Рўпарамда қўнғир сочлари елкаларидан шаршара мисол оқиб белига тушган, юмалоқ юзлари оппоқ, узун киприклари ҳимоясидаги қўнғир қорачиқлари қуёш шуъласида қорамтир олов бўлиб ёнган ўрта бўй, нозик қадли қиз турарди. Бир вақт қизнинг қошлари ҳайратдан хиёл кўтарилди.

Наҳот бу мен?

Қизни бироз кузатгач, жилмайдим. Шу заҳоти қизнинг кичкина лаблари табассумга очилди, икки бетида кулгичлар кўринди.

«Чиройлисан», — дедим қизга. Кейин:

«Садриддин сенга бекорга ошиқмас», — дедим. Охири:

«Кошкийди Ўша ҳам сенга...» — дедим-у...

Тавба, бу нимаси? Эсим борми ўзи? Баъзан қаёқдаги тентакона хаёллар келади! Бўлди, хаёллар, бас! Йўлга тушиш керак.

Қиш бошидан бери киймаган узун қўнғир пальтомни эгнимга илиб, бошимни ингичка бинафшаранг шарфим билан ўраб, учларини энсамдан, сочларим остидан боғладим. Оёғимга этикчамни кийиб, ҳовлига тушдим. Шу онда икки қўли тўла шаффоф халталар, акам кириб келди.

— Йўл бўлсин? — деди у. — Менга шўрва пишириб бермайсанми?

— Назира опаникига, — дедим кичкина қора сумкамни елкага ила туриб. — Халталарингизни беринг, бўшатиб қўяй.

— Оғир, кўтаролмайсан.

Акам халталарни ерга қўйиб, қаддини тиклади.

— Нима бор экан, Назира опаникида?

— Тухумбарак пишириб бераман.

— Хоразмча!

— Хоразмча.

— Шу Гулчеҳранг яхши нарса ўргатибди-да сенга! Ҳой, Лобар, манавини қара, акасига шўрва пиширишдан қочиб, Назира опасига тухумбарак қилиб бермоқчи.

— Қўйсангиз-чи, — деди зиналардан тушиб келаётки кеннойим. — Ўзим пишираман шўрвани. Халталарни беринг.

— Оғир, кўтаролмайсан... Хўп, хоним қиз, яхши бориб кел. Шўрва олиб қўяйликми сенга? Бир косагина!

— Нега?

— Мабодо тухумбаракларинг мазали чиқиб қолиб, ўзингга қолдирмай еб қўйишса, дейман-да!

Кулиб юбордим. Менга кеннойим қўшилди.

— Ҳа, майли. Фақат кеч қолма.

— Хўп бўлади!

* * *

Эшикни Назира опанинг ўзи очди. Опа тунов кунгидек одми, лекин виқорли эди.

— Келдингми? Ваалайкум ассалом! Кел, пальтонгни менга бера қол! Вой-бўй... Ўзингмисан? Қани, бир кўрайчи? Ё худо, таниб бўлмайди сени! Қўй ўша шимларингни! Мана шундай юргин, хўпми? Қани, юрақол...

Опа мени ўша таниш танобий хонага бошлаб кирди. Яна жавонга орқа ўгириб ўтиришга шайландим. Ва тамоман беихтиёр жавон тепасига кўзим тушди. Ажаб! Сурат йўқ эди!

Назира опа эса мен билан у ёқ-бу ёқдан йўлакай сўзлашиб дастурхон ёзарди.

— Назира опа, мен ҳашарга келганман ахир, кўп уринманг, — дедим.

— Э, ҳашарнинг ҳам вақти келади. Ўзим ҳам чой ичганим йўқ. Соҳибжон эрта билан ишга кетувди...

— Якшанбада-я?

— Нима дейсан энди? Ўғлим уйғонгунча уй ичида ғивир-ғивир қилиб юравериб, нонушта ҳам ёдда йўқ. Яқиндагина ўғлимни едириб-ичириб бозорга жўнатдим. Бир ўзим дастурхонга ўтиришни истамай, яна шу уй ичида юмуш... Мана энди сен билан бир йўла ҳам нонушта, ҳам тушлик қилиб олмоқчиман.

Опа иккита тақсимчада юмалоқ сомсалар келтирди, кичкина ликопча устидаги пиёлада олча мураббоси, япалоқ чинни идишларда майиз, ёнғоқ қўйди. Кейин ўша таниш қизил чойнакда фамил чойи...

Чой ичиш асноси мен унга Бердиқул Муродович ҳан-

гомасини айтиб бердим. Опа қотиб кулди. Кейин бирдан жиддий тортди.

— Бечора Бердиқул Муродович. Раҳмимни келтиради у. Истеъдод кам, иқтидор ўртамиёна, қизиқишлар паст, талаблари оз... Одамзод кимгадир кераклигини ҳис этиб туриши керак-да. Оиласига кераклиги-ку ўз йўлига-я, бошқаларга ҳам зарурлигини сезиши лозим экан. Токи одамлар унинг сўзларига, билимига, ўзига ҳам доимо эҳтиёж сезиб турсин. Бердиқул Муродовичда худди шу нарса етишмайди, биласанми? Кел, қўй, Бердиқул Муродовичнинг қулоғини қиздирмай қўя қолайлик. Айтганча, мақолангни тақризга беришибди. Кимларга, билмадим. Соҳибжон бунақа нарсаларни айтмайди. Тавба, сен билан кўп гапларимиз мос келадию, лекин ишларимиз бошқа-бошқа йўналишда, ҳайрон қоламан. Уйимга ҳам мана энди иккинчи марта келишинг.

— Сиз бизникига борганингиз йўқ.

— Насиб қилса бир кун борарман. Соҳибжон акангни ниҳоятда мақтайди. Нега дадангнинг изидан бормаганига ҳайрон бўлади баъзан.

— Акам бобомнинг касбларини тутган.

— Ҳа... Талъат Мавлонов! Айтганча, Инобат Мавлонова сенинг бувинг эмасми?

— Йўқ. У бобомнинг синглиси. Бувим Фарида Мавлонова.

— Билмас эканман.

— Бувим олима эмасдилар. Улар бир умр оддийгина шифокор бўлиб ўтганлар. Ойим: «Бобонгга тенглашиш қийин эди. Бувинг шунинг учун ҳам илм йўлидан кетмагандир?» — дердилар. Ойим ўзларига қараб шундай хулосага келган бўлсалар керак. Чунки болалигимда «Нега дадамдек профессор эмассиз?» — деб сўраганимда, ойим: «Дадангга тенглашиб бўладими?» — деганди-да! Ойим бир умр оддийгина терапевт бўлиб ўтган эди.

— Ойинг ҳам шифокормиди?

— Ҳа. Иккала бувим бирга ўқишган. Аввалдан дугона бўлишган.

— Кейин қуда бўлишган, де?

Мен кулдим.

— Ҳа... — опа ўйланиб қолди.

Кейин:

— Қизиг-а, авлодинларнинг бари тиббиётчилар-у, даданг шарқшунос.

— Мен ҳам ҳайрон бўламан. Лекин дадамдан буни сўраганимда у катта бобом Бекларбеги мадрасасида мударрислик қилганини айтган эди. У «Мулла Мавлон» бўлиб танилган экан. Кўплар «Мавлоно» деб ҳам ҳурматлашаркан.

— Нега шарқ филологиясига кирмадинг?

— Акам ҳам шундай деб сўраган эди. Мен «Ўзбек филологиясига кўпроқ қизиқаман», — деганман.

— Аслида-чи?

— Аслида ҳам шу. Фақат...

— Айтавер.

— Ойимга ҳам айтмаганман буни. Ноқулай эди айтиш.

Опа кулди.

— Майли, унда айтмай қўя қол.

— Йўқ, нега? Сизга айтсам бўлади. Ахир неча йиллар ўтиб кетди бунга... Ойимнинг тақинчоқлари турадиган нақшдор ёғоч қутичаси бўларди. Ойим ўша қутичасида, тақинчоқларининг тагида бир варақ хитойи қоғозни оппоқ шойига ўраб эҳтиётлаб асрар эди. Буни бир-икки марта, ойим ясанаётганда кўриб қолгандим. «Бу нима?» — деб сўрасам, айтмаган. Қутичасини эса доим яшириб юрарди. Бир кун ойим йўғида қутичани топиб, очиб кўрдим. Қарасам, шеър.

— Шеър?

— Ҳа.

Ҳажр ила тинмай кўзимдин кўрмасам ашким келур,
Ғайр ила кўрсам мабодо, худ-бахуд рашким келур.

Ўзга сўз сиғмас хаёлимға ва лекин субҳу шом,
Айлашиб улфатчилик ҳар ерда гаплашким келур.

— У ёғи-чи?

— У ёғи:

Бўлмасун деб ошкоро рози диллар халқ аро,
Айлабон рамзу ишорат махфи имлашким келур.

Навбахор айёми чиқса боғларни сайр этиб,
Нозлар бирла хиром эткач, қўл ушлашким келур.

— Чиройли ғазал экан.

— Ҳа.

— Ўқи, ўқи.

— Муддаосиз бошда савдолар билурман шунчаким,
Кўчада сан бирла ҳар соатда учрашким келур.

Арз қил, қосид, Муқимий хастадин, кўрсанг агар:
Мақдамиға садқа жоним, ул паривашким келур.

Мен шунда тўққиз ёшларда бўлсам керак. Варақни олиб тезгина яширдим. Кечқурун уни дадамга каттакон топилмадек кўрсатдим. Дадам варақни ўқиб ғалати қилиб кулиб қўйди. Мен бўлсам, «Муқимий ким?» — деб сўрадим.

— Шундай шоир бўлган, — деди дадам.

Мен яна тинчимадим.

— Муқимий ойимни қаердан танийди?

— Муқимий ойингни танимайди.

— Унда нега ойимга шеър ёзади?

Дадам кулиб юборди.

— Муқимий шеърни ойингга ёзмаган.

— Унда нега ойимнинг қутичасида турибди? Бировга ёзган шеъри ойимда турса, Муқимий хафа бўлмайдими?

Дадам яна кулди.

— Йўқ, қизим, Муқимий фақат хурсанд бўлади. Қани юр-чи, қутичани қаердан олувдинг, менга кўрсат!

Дадам мени ҳайрон қолдириб, варақни яна ўз жойига солиб қўйди. Кейин «Бунни ойингга айтмай қўя қоламиз, хўпми? Чунки бировларнинг қутичасини титиш яхши иш эмас. Қайтиб бундай қила кўрма», — деб тайинлади. Мен, албатта, «хўп» дедим. Лекин барибир тинчимадим. Дадамнинг китоб жавонларини титиб, ниҳоят, Муқимийнинг девонини топдим. Қарасам, ўша ғазал бор экан. У пайтларда кўп сўзларни тушунмасдим. Аммо барибир ёд олдим. Менга ғазалнинг оҳанги ёқиб қолган эди.

Фақат тўрт-беш йилдан кейингина, сал эсимни танигач, ўша варақни яширинча яна олдим. Дадамнинг гапи эсимда эдию, нима қилай, тинчимадим-да! Хуллас, ғазал қаймоқранг силлиқ хитойи қоғозга кирилл алифбосида ёзилган, ғазал остида чиройли, жимжимадор нақш. Диққат билан қарасам, у сулсда битилган сўзлар. Ҳижжалаб ўқидим. «Камина қулингиз Шавкат Мавлон» деб ёзилган экан.

— Э-э... энди тушундим.

— Ҳа. Мана шунинг учун ўзбек филологиясига кирдим, XIX аср адабиётидан илмий иш қилдим. Раҳматли Воҳидов ҳам «Нега ўрта асрлардан илмий иш қилмайсиз, қизим», — деб ҳайрон бўлиб кўп сўраган, аммо унга айтиб бўлармиди?!

— Айтганча, Мағрура, варақ ҳозир кимда?

— Менда. Ойим вафотидан сал аввал, касал ётган пайтида қутичаси билан менга берган. Уни асраб юрибман.

— Ҳа... Ие, чой совиб қолибди-ку. Чойнакни ҳам ёпмаган эканмиз.

— Ҳечқиси йўқ, мен ичавераман.

— Лекин мен ичолмайман-да. Чойни иссиқ ичиб ўрганганман. Ҳозир! Йўқ, сен қўзғалма, қизим. Ҳали ошхонада анча уринасан.

Опа чойнакни олиб чиқиб кетди. Мен яна жавонга қардим. Боя янглишмадиммикан? Йўқ, жавон усти бўм-бўш эди. Сурат нега йўқ? Уни ким олиб қўйди? Назира опамикин? Нега? Ўзи шунчаки олиб қўйдими ё менинг ортиқча савол беришимни хоҳламадими? Балки сурат мени қийнаганини сезиб қолгандир? Йўғ-э, бўлиши мумкин эмас. Қаердан ҳам пайқасин?

Бир қўлида чойнак, иккинчи қўлида бир ликопча варақи, опа кириб келди.

— Буни қара-я, варақи бор эди, эсимдан чиқибди. Кеча Нозима келган эди. Бир тоғора варақи пишириб келибди. «Нима қилардинг уриниб, шусиз келсанг бўлмайдими», — десам, «Ойим қуруқ борманг, дедилар», — дейди. Кейин мен тоғорасига сомса солиб юбордим. Соҳибжонга кулгига баҳона топилди-да! «Қудачилик — минг йилгача тоғорачилик», — дейди.

Мен кулдим. Опа ҳам қўшилишиб кулди.

— Нима қилай? Гап шу сомсада ҳам эмас. Гап одамнинг кўнглида. Шу сомса ҳам, варақи ҳам ейилади-кетди. Фақат яхши-ёмон гапга восита бўлгани қолади, холос. Эркаклар буни қаердан билсин? Ол, еб кўр! Бу — ҳақиқий қўқонча варақи.

— Гармдориси бор экан...

— Қўқончаси шунақа бўлади-да! Тағинам қалампирни камроқ қўшибди. Соҳибжон аччиқни ниҳоятда кўп ейди. Шу варақига ҳам қалампир сепиб еди.

Варақилар ҳақиқатан мазали эди.

Тишлаганда жилдининг енгилгина қирсиллаши ҳам, юмшоққина қиймасининг биров аччиқлиги ҳам хуш ёқарлик эди. Мен ойимнинг юмшоқ, кичкина, чучук қиймали варақисини эсладим. Кўнглим тўлиб, кўзларимга ёш келди. Назира опа сезмасин учун узун сўлиш олдим.

— Мазали экан жудаям, — дедим ютиниб.

— Ёқдими? Ол, ош бўлсин, — опа ликопчани мен томонга сурди.

Шу пайт телефон жириглаб, жонга оро кирди. Опа илдам ўрнидан туриб йўлакка чиқди. Тезда кўзларимни артиб олдим.

— Соҳибжон уйга меҳмон олиб келармиш, — деди Назира опа хонага кираркан. — Комилов келармиш.

— Содиқ Комилов-а?

— Худди ўзи. Аммо ниҳоятда ихлосманд одам. Қўйиб берсанг, соатлаб Хайёму Лутфийдан ёд ўқийди. Ўғлимни бозорга жўнатганим яхши бўлган экан.

— Тайёргарликни бошлайверайлик.

— Тушликни охирига етказайлик ахир. Улгурамиз.

Назира опа мени дастурхонга қистаб, ўзи ҳам сомсадан тишлади, чой ҳўплади. Кейин тезгина дастурхонни йиғиб, ошхона юмушларига шўнғидик.

Опа музлатгичдан қовоқнинг каттагина бўлагини чиқарди.

— Комилов қовоқ сомсани хуш кўради. Тўғраб юборасанми? У ҳам ғанимат одам. Бир хурсанд қилайлик. Ҳозир Алишер келса, мева-чеваларни ҳам идишларга солиб қўяверамиз. Мен хамирга уринаверай.

Опа лола гуллик пешбандни олиб менга боғлатди. Кейин ўзи ҳам пешбанд боғлаб, енгини шимариб олди-ю, ун элашга киришди. Унинг куймаланишини томоша қилиш мароқли эди. Опа шу пайтда мен университетда кўриб ўрганган ўктам, эркакча шаҳд аёлга умуман ўхшамасди. Бошини чапга бироз эгиб, икки кафтига тап-тап этказиб элак гардишини урар, супра ва элак орасидан юпқа ун пардаси тўкилиб, супра ўртаси дўмпайиб борарди.

Назира опа шу топда тамом бошқа одам эди! Аёл эди у! Қўлларининг чаққон ҳаракатлари, тирсақларининг тез букилиб-ёзилишлари, гавдасининг эпчил бурилишлари — бари умри ошхонада ўтган аёлларники мисол эди.

— Тухумбаракка ҳам бир йўла ун элаб қўя қолдим. Уриниб ўтирмайсан, — деди элакдаги ун юқини катта япалоқ сопол идишга қоқаркан.

— Комилов тухумбарак еркин?

— Ейди деб ўйлайман. Аввал-бошдан чиройли бир шўрва соламиз. Кейин тухумбарак тортамиз. Қовоқ тай-ёрми? Ҳа, яхши.

Опанинг ўғли шаффоф сариқ халталарни кўтариб кирганда биз сомсаларни газ патнисига тера бошлаган эдик.

Алишер отаси ва онасининг қиёфасини ўзида ажиб бир тарзда уйғунлаштирган эдики, икки кишининг бир инсон вужудига бу қадар сингишгани ҳайрон қоларлик эди. Мен билан саломлашар экан, кўзларида қизиқсиниш учқунлари «йилт» этди. Шу топда у отасига жуда ўхшаб кетди. Оғир халталарни ўзи ошхона бурчагига қўйди. Унинг ҳаракатларидаги шаҳдлик онасига ўхшарди.

Мен негадир бу оилани акамники билан таққослай бошладим. Иккала оила ҳам талабалик даврида бунёд бўлган, ўша даврнинг бор қирраларини ўтаган, ширину тахирларини татиган эди. Лекин бир-бирига ўхшамасди. Бу уй бекаларидан, айниқса, кўзга ташланарди. Назира опа билан кеннойимнинг жуда кўп ўхшаш томонларини кўрсамда, барибир улар иккови икки олам эди.

Кеннойим акам ва болалари йўлида олти йиллик заҳматлари меваси — касбини унутаёзган ва бундан умуман афсус қилмасди.

Назаримда опа ҳам Пўлатовни нозик бир сезги билан ҳамон ардоқларди. Лекин бу уни ўз йўлидан қайтармаганди.

Акам кеннойимни қадрлашига шубҳа йўқ эди, ammo кеннойим ҳар жиҳатдан эридан бир-икки поғона пастроқ турарди ва бунинг табиий деб билар, акам ҳам бунга кўникиб улгурган эди.

Назира опа ва Соҳибжон акаларнинг муносабатларида эса ажиб бир тенглик ҳукм сурарди.

Мен кеннойимга ҳавас қилардим. Лекин унга ўхшай олмаслигимни билардим.

Мен Назира опага ҳам ҳавас қилардим. Бироқ (ажабо!) унга ҳам ўхшай олмаслигимни сезардим.

Кеннойимга ўзини ҳеч иккиланмай бировга фидо этиб юборишдек тақдир насиб қилганди.

Назира опага эса ўз йўлдоши билан бир умр ҳамқадам яшашдек ҳаёт буюрганди.

Иккови ҳам шундай умрдан рози эди.

Икки оламдаги туйғуларнинг ўхшашлиги ҳайрон қоларли эмасми ахир?

* * *

...Оқшом дарагига яқин Пўлатов Комилов билан бирга кириб келишди. Эшик ёнида Соҳибжон ака тавозеъ билан Комиловнинг пальтосини ечишга ёрдамлашар экан, мен қизиқиш билан меҳмонни кузатардим. Комилов зиналардан чиққунча ҳарсиллаб қолган, ажинлар чуқур ботган пешонасида тер томчилари ярқирар, қор ранги мўл кўнган қуюқ сочлари икки чаккасини ёпиб, юзларини ажиб тарзда ўраб турарди.

У саломимга алик оларкан, мени бир зум кузатди.

— Соҳибжон, бу қизингизни аввал кўрмаган эканман. Тўнғичингиз шуми?

Пўлатов бепарвогина жавоб қилди:

— Ҳа, бу Назирахоннинг қизи!

— Лаббай?

Пўлатов кулди:

— Назирахоннинг университетдаги қизларидан. Мағрурахон.

— Шундай денг... Яхши-яхши... Мағрура! Чиройли исм экан. Ота-онангиз исмни синчиклаб танлаган кўринишдади.

— Албатта-да. Ахир қизимиз Шавкат Мавлоновнинг кенжа фарзандлари бўлгач...

— Йўғ-э, йўғ-э... — Комилов негадир шошиб қолди. — Шавкатнинг қизимисиз? Давроннинг синглиси, а? Акангиз соғми, қизим? Ишлари бўляптими?

— Қани, домла, ичкарига! — Соҳибжон ака Комиловнинг оёқ устида туриб қолганидан хижолатдек, унга шошиб манзират қилди. Комилов оғир гавдасини у ён-бу ён ташлаб меҳмонхонага кирди. Унинг оёқлари оғирди, шекилли.

Бу одамнинг вужудидан ҳорғин салобат ёғиларди. Овозидаги йўғонлик, қарашларидаги тийраклик, ҳаракатларидаги босиқлик ва қадамларидаги оғирлик — бари унга савлатли бир кўрк берарди. Бундай кўрк ҳаёт сўқмоғининг сўнггига етиб қолган, ортидаги тиканлару тошларга хотиржам боқа оладиган одамларда бўлади.

Мен Комиловнинг дадамнинг номини эшитиб шошиб қолганидан ҳайрон эдим. Комилов дадамни яхши билишига шубҳа йўқ эди. Лекин нега уни уйимизда кўрмаганман? Ахир дадамнинг шогирдлари, ҳамкасблари, дўстлари, танишлари уйимизга кўп келишарди.

Комилов ўша катта танобий хонада, тўрда савлат тўкиб ўтирар, Соҳибжон ака узатган чойни аввал пиёла-ни сал чайқатиб бироз совутиб майда-майда ҳўплар, бошини билинар-билинмас силкиб уй эгасининг гапларини эшитарди. Ўзи гапирганда, унинг салобатли йўғон овози ошхонага эшитилар, лекин сўзларини англаб бўлмас эди.

Алишер ошхона билан меҳмонхона орасида қатнаб, ҳали чой, ҳали қовоқ сомсаларни таширди.

Назира опа шўрвани қиёмига келтириб, кўкатлар тўғраб, косаларни тайёрлади.

— Ая, шўрвадан уч коса қуясиз, — деди бир вақт Алишер. — Хуршид амаким келди.

— Хуршидни чақирдиларингми? Яхши бўлибди. У тухумбаракни яхши кўради. Бир хурсанд бўларкан-да! Қани, Алишер, косаларни узатиб юбор!

Алишер онаси сузиб берган шўрвани косаси билан менга тутди, юзига кўкат сепиб, қошиқ қўйиб берганимдан сўнг ичкарига олиб кирди.

Назира опа иккимиз икки косага шўрва қўйиб, айвончага ясалган тахта супага, хонтахта атрофига жойлашдик.

Шўрвадан сўнг мен тухумбаракнинг хамирини ёйишга тутиндим. Назира опа ичкаридан чиққан косаларни юва бошлади. Кейин менинг ярим ойсимон хамир «халтача»ларга ийланган тухум ва сариёғ солиб, учини чимдиб ёпишимни қизиқиб томоша қилди.

Тайёр «халтача»ларни қайнаб турган қозонга солиб пишира бошлаганимда эса опа тезгина лаганни тайёрлаб ёнимга кўтариб келди.

— Товоқда чиройли кўринади, а? — деди кулиб.

Кейин иккита кичик косачаларда қаймоқ ҳозирлади.

— Кўкат тўғрайми, йўқми? — деб сўради. Тасдиқ жавобини олгач, уни ҳам бир зумда бажарди.

Хуллас, опа ёнимда ҳозир, у тухумбарак пиширишни кузатяптими, ё меними, билиб бўлмасди.

Таом тайёр бўлгач, Алишер икки қатнашда косачалару лаганларни ташиб битказди. Опа иккимиз яна бояги жойга ўрнашдик.

Ичкарида биров вақт жимлик ҳукм сурди. Кейин Комилов нимадир деди. Унга Соҳибжон ака жавоб қилди. Яна жимлик чўкди.

Парда «ёриғи»дан меҳмонхонадаги қандилнинг ёруғи сизиб чиқар, меҳмонлар жим, негадир опа ҳам индамас эди.

Салдан сўнг бўшаган лаганларни кўтариб Алишер чиқди.

— Домла сизларни кирсин деяпти, — деди у.

Олдинда Назира опа, унинг ортидан мен хонага кирганимизда кўйлакчан бўлиб олган Соҳибжон ака олдида-

ги пиёлага чой қуярди. Комилов гўё ўзига ўзи гапирган-дек паст товuşда бир нималар дер, Хуршид ака ўзининг одатдаги қора кўйлагига, пиёласини икки кафти орасига тутганча ўйга чўмиб ўтирарди. Бизни кўриб Комилов қўзғалиб қўйди. Хуршид ака бошини буриб қаради. Мен Назира опанинг панасида эдим. Дастурхон ёнига яқинлашганимда Хуршид аканинг менга кўзи тушдию, ҳайрон бўлди. Кейин хаёли парижон, қўлидаги бўш пиёлани оғзига олиб борди.

Мен кулиб юборай дедим. Хуршид аканинг бирдан қовоғи солинди. У менинг кулимсираганимни сезиб қолган эди.

— Келинлар, — деди Комилов.

Менинг ўтиришимни кутиб турди. Кейин сўз бошлади:

— Мағрурахон, қизим, тухумбарак жуда мазали чиқибди. Раҳмат, барака топинг.

— Ош бўлсин, — дедим эшитилар-эшитилмас.

— Соҳибжон сизни Назирахоннинг қизи деганда ҳайрон бўлувдим. Сиз пазандаликда Назирахондан ўтибсиз.

Соҳибжон ака хушнуд илжайди:

— Шунинг учун таомни Назирахоннинг қизи пиширди, дедим-да!

Комилов оғир бошини силкиди.

— Қизим, мен отангизнинг изидан кетганингизни эшитиб жуда хурсанд бўлдим. Шавкат «Ўғлим бобосининг изидан кетди» — дер эди. Мана, ўғли бўлмаса, қизи унга эргашибди. Яхши! Энди Даврон бобосининг изидан боргани ҳам тузук. Илло, Талъат Мавлонов ҳазилакам одам эмасди! Тўрт ой бурун белим оғриб қолди. У ёққа бордим, бу ёққа бордим, бўлмади-да. Шунда биров «Қурувчиларнинг касалхонасида Мавлонов дегани бор. Шуни топинг», — деди. Ўша пайтда хаёлимга келмабдики, шу Шавкатнинг ўғли эмасми деб. Йўқса, Шавкат раҳматли

айтган эди-ку! Бордим. Топдим. Қарасам, худди Шавкатнинг ўзи-да! Раҳматли ўттиз ёшларида худди шундай адл, ғайратли эди... Бу эзма чол буларни нега гапиряпти, де-манг, қизим.

— Йўғ-э...

— Сизни кўриб отангизни эслаб кетдим-да... Мени хотирлай олмассиз...

— Йўқ...

— Ҳа, албатта... У пайтлар кичкина эдингиз. Акангизнинг ортидан югуриб юрардингиз. Бир сафар борганим-да пешонангизда каттакон ғурра, бувингиз раҳматли бир эркалаб, бир яниб турган экан. «Э, той бола, пешонани нима қилдингиз?» — десам, Шавкат кулибгина: «Бу менинг қизим», — деганди. Умрнинг ўтишини қаранг... Мен ўша совуқ хабар келганда Мисрда эдим... Ёш кетди Шавкат... Шу ёлғон олимлар билан курашавериб умрини кесди-да! Айтардим, «Жон Шавкат, укам, ёлғон олимлар дунё яралгандан бери бор. Худо хайрингни берсин, ўзингни ҳам озроқ ўйла». Йўқ! У ўзини аямади-да! Этак силкиб бор-эй деб кетиш унинг одати эмасди... А, Хуршид?

— Қўйинг, домла...

— Қўймасам нима қиласан? А? Кимга аччиқ қилдинг? Курашишдан чарчадингми? Сен-ку кетдинг-қутулдинг, институт кимнинг қўлида қолди?

— Домла, қўйинг энди...

— Хафа бўлдингми?

— Йўқ...

— Йўқ, Хуршид хафа бўлмади, домла, — деди Соҳибжон ака.

— Ундай бўлса, ҳали ҳам кеч эмас, институтга қайт. Ёшлар кетиб қолаётганмиш у ердан. Ҳалимов чала мулаларни кўпайтириб юборибди. Кенг даргоҳ ўзига қолди-да! Эртага биз ўлиб кетсак, ортимизда ким қолади? Ўйладингми?

Ҳамма сукутга толди. Ер остидан Хуршид акага қарадим. У ҳамон пиёласи қўлида, ўйга чўмиб ўтирарди. Ўртада анча жиддий гаплар ўтгани аён эди. Ниҳоят, телефон жиринглади.

— Бу ўғлим шекилли, — деди Комилов. — Олиб кетгани келмоқчи эди.

Эшикда Алишер кўринди.

— Домла, ўғлингиз келаётганмиш. Беш дақиқада шу ерда бўлар экан.

— Қани, сизларники омонат, — Комилов фотиҳага кафтини очди.

— Домла, шошилманг, ўғлингиз ҳам тамадди қилиб кетсин, — Назира опа манзират қила бошлади.

— Йўқ, ўғлим ўта замонавийлардан. Вақтни ўлчаб юради, — Комилов кулимсиради. Шунда лаблари четида иккита чуқур чизиқ тортилиб, бақбақаси сал осилди. Унинг табассумида ҳам салобат бор эди.

Домла оғир қўзғалиб йўлакка юрди.

Ортдан эргашганларга йўл-йўлакай нималардир деб қадамларини салмоқ билан ташлаб зиналардан туша бошлади.

Биз пастга тушишимиз билан муюлишдан бурилиб келаётган машина чироқлари кўринди.

— Ана, айтмадимми? — деди Комилов.

Оқ «Тико» ёнимиздан ўтиб ортига бурилиб келгач, тўхтади.

Машинадан тушган ўттиз беш ёшлардаги йигит ҳаммага баравар салом берди. Кейин Соҳибжон аканинг, кетидан Хуршид аканинг қўлини қисди. Назира опа иккимизга қараб қўлини кўксига қўйди. Сўнг отасини машинага ўтқазиб жўнади.

Ҳамма қандайдир оғир тортиб қолган эди. Гўё Комилов кетатуриб салобатини қолдириб кетгандай.

Ичкари кириб меҳмонхонада дастурхон атрофида би-

роз ўтирдик. Хуршид ака жим, Соҳибжон ака индамай чой ҳўплар, Назира опа чойнакнинг устидаги сочиқчани ўнинчи мартадир тўғрилар эди.

Бир вақт Хуршид ака соатига қаради:

— Саккиздан ошиб қолибди. Энди менга рухсат, — деди секин.

— Дарров-а! — Назира опа ишонмагандай ортига, жавон устидаги соатга қараб қўйди.

Соҳибжон ака ўтирган жойида бир қимирлаб олди.

— Қизимизни уйига олиб бориб қўясан-а? Таксига бир ўзини солиб юборишга одам қўрқади.

Хуршид ака ялт этиб менга қаради.

— Ҳа, албатта, — деди.

Йўлакда ортиқча гап-сўзларсиз кийиндик. Зиналардан ҳам жимгина тушдик.

Хуршид ака чеккага қўйиб келган «Нексия»си томон кетди.

Кечки изғирин турган, оёқ остида қатқалоқлар қирсиллар эди. Бармоқларимга яна совуқ игналар санчилди. Тезда қўлқопларимни кийиб олдим.

Машина олдимизга келиб тўхтади. Соҳибжон аканинг ўзи менга орқа эшикни очиб берди. Назира опа елкаларимдан қучиб қўйди.

Хайрлашиб, пальтомнинг узун этакларини йиғиштириб орқа ўриндиққа ўтирдим.

Хуршид ака машина моторини юргизаркан, чеккада турган Соҳибжон ака ва Назира опаларга бош силкиди. Соҳибжон ака кулимсиради, Назира опа менга қўлини кўтариб «хайр» деган каби силкиди.

«Нексия» ўткир чироқлари билан қоронғиликда кўз илғамайдиган ўнқир-чўнқирларни пайпаслаб, ниҳоят, катта йўлга чиқди.

Шундагина Хуршид ака:

— Қаерда турасиз, Мағрура? — деб сўради.

— Дўмбирободда.

Бироз сукутдан кейин Хуршид ака яна сўради:

— Дўмбирободнинг қаерида?

— Қонқуснинг орқасидаги маҳалла, — жавоб бердим мен овозимдаги титроқни босишга уриниб.

— Э, ўша машҳур Қонқусми? — дедию, жим бўлди.

Қайтиб миқ этмади. Мен орқа ўриндиқда жимгина ўтирдим. «Нексия»нинг ичи ярим қоронғи, фақат тўғридан келувчи машиналар чироғи ярқ этиб ичкарини ёритиб ўтар, шунда рўпарамдаги тор кўзгучада Хуршид аканинг кўзлари, пешонаси кўриниб қоларди. Унинг қўллари рул устида хотиржам сирғалар, гавдаси қилт этмасди.

Шаҳарда оқшом ҳаёти авж пардада, йўлларда қатнов зич эди. Катта яшил автобуслар тўла, кичик оқ «Отайўл»лар лиқ, одамлар шошган, ҳаёт қайнар эди.

Машина Чилонзор кўпригининг устига чиқди. «Нега кўприк ёнидан бурилмадик?» — ўйладим мен.

— Фарҳод кўчасидан қайриламиз, — деди Хуршид ака хаёлимни ўқигандай.

Кўприк устидан атрофга разм солдим. Йироқларда чироқлар милт-милт қиларди. Йўлларда жуфт чироқлар икки қатордан бўлиб қарама-қарши томонга оқарди. Булар — машиналар оқими эди. Бир вақт ён томондаги кўприкка узун-узун ёруғ чироқлар шодаси отилиб чиқди. Бу — метро поезди эди.

Бу манзара бирам мафтункор эдики...

Лекин Хуршид ака, менимча, буларни сезмасди ҳам. У ҳамон миқ этмай ўтирар, қўллари рул устида хотиржам сирғаларди.

Фарҳод кўчасида қатнов ўта зич эди. Машиналар оқими иккала томонда ҳам уч қатордан бўлиб ҳаракатланарди.

Мен кўчамиз бошида тушиб қолганим маъқул эди, фақат бурилиш жойини айтиб қўя қолай деб турардим. Оғиз

очиб улгурмасимдан «Нексия» кўча бошидан бурилиб, метро бекатининг ёнидан шувиллаб ўтди-да, Қонқус устидаги кўприкка чиқди. Кўприкдан тушгач ўнгга бурилиш керак эди. Мана шу ўнгдаги кўча тўппа-тўғри ҳовлимизга олиб борарди.

Хуршид ака ўнгга бурилдию, тормозни босди. «Тавба, ичимдагини қаёқдан билди-я», — ўйладим мен.

У машинадан тушди. Чироқ ёруғида машина олдидан кесиб ўтгани кўринди. Шундагина йўл четида турган одамни кўрдим. У тўхтаган «Нексия»га диққат билан разм соларди. Хуршид акани кўриб унга пешвоз юрди. Бу — акам эди. Иккови қўл бериб кўришишди.

Енгил тин олдим. Пальтом этакларига ўралашиб машинадан тушдим.

— Хуршид ака, раҳмат, овора бўлибсиз, — деярди акам қўлини кўкси устига қўйиб.

— Йўғ-э, энди қиз бола, қоронғида ёлғиз кетмасин дедик, — Хуршид ака қўли кўксида, акамга такаллуф қиларди.

Мен Хуршид акани таний олмай қолгандим. Ахир акам ундан анча кичик. Хуршид аканинг такаллуфига ҳожат ҳам йўқ эди. Акамнинг мулозамати ҳам кам эмасди. Ким кимни кўпроқ ҳурматлаяпти, тушуниб бўлмасди.

Ниҳоят, Хуршид ака жўнаб кетди. Акам иккимиз узоқлашиб бораётган «Нексия»га қараб қолдик. Юрагимда тушунарсиз паришонлик, вужудимда чарчоқ, киприкларим оғир тортиб борарди.

— Нега Усмоновни қаердан танийсиз деб сўрамаяпсан? — сўради акам қувлик билан.

— Менинг акамни кўплар танийди. Мен қандай одамнинг синглиси эканимни билмайман, холос, — дедим ҳафсаласизгина.

Акам хахолаб юборди.

— Лекин яхши одам экан.

— Дарров хулоса чиқара қолдингизми?

— Нега ҳайрон бўласан? Кеча Пўлатов уччовимиз бир чойнак чойни майдалаганмиз.

— Усмонов билан ҳамми?

— Ҳа-да! Мен билан танишмоқчи бўлган экан, Пўлатов олиб келди, ўтирдик. Ажойиб одам экан! Аллақаерлари дадамга ўхшаб кетаркан...

— Йўр-э?

* * *

Тиззадан салгина пастга тушувчи оқ кўйлак кийган нозиккина келинчак. Унинг оппоққина юмалоқ юзларида кулгич излари. Баланд соч турмаги устидан соддагина оқ тўр ташланган. Боши ибo билан салгина эгилган... Бу — менинг ойим.

Кенг елкали, қора костюм-шимда бир қадар улуғвор кўринувчи куёв. Тўлқинсимон қуюқ қора сочлари чувт дўппи тагидан тошиб чиққан. Келинчакка боқишида майин бир хуррамлик зоҳир... Бу — менинг дадам.

Бу каби оқ-қора тасвири тўй суратлари 60-йилларнинг боши учун одатий.

Мен Назира опаникида кўрган суратни эсладим. Жингалак сочли миқти йигит. Кишига очиқ боқувчи кўзларида босиқ шижоат...

Йўқ, улар ўхшашмайди.

Мана, бу ҳам дадам. Оқ финка кўйлақда, тўқима креслода ўтирибди. Сочлари чаккасидан оқара бошлаган. Жиддий кўзларида қатъийлик кўринади. Ёнида 7 ёшлардаги қуюқ сочлари қулоқларини ёпган бола — акам.

Йўқ, дадам билан Хуршид аканинг ўхшашлиги йўқ. Акамга шундай туюлган, холос.

Мана, яна бир сурат. Бир тўп салобатли кишилар. Бу — Абдуллаев, буниси — Юсупов, манавиниси — Азимов. Улар ҳали анча ёш. Дадам улардан ҳам ёш.

Мана, дадамнинг юбилейида тушган сурати. У 50 ёшда эди. Қораю кумуш аралаш сочлари чапдан ўнгга томон куюқ тўлқин сифат оқиб ўтган, ўткир кўзларида ҳорғинлик, ёшига муносиб тўлиша бошлаган гавдасига қора костюм-шими қуйиб қўйгандек ўтирган, катта тугунли қора бўйинбоғи ёқаларини маҳкам тутган, томирлар бўртган суякдор қўлларида кўзойнак филофи.

Суратларни бирин-кетин альбомдан чиқаравердим. Кейин барини қатор териб чиқдим.

Мана, дадам мени — тўрт яшар қизалоқни ёнида олиб ўтирибди.

Дадам — Хумсонда, бургут ҳайкали тагида. Ёнида ойим.

Дадам — кекса бувимнинг ёнида. Атрофида учала амам.

Дадам — хонасида, кўйлакчан, бўйинбоғи бўш боғланган, қандайдир қоғозларни тахлаяпти. Ёнида кўзойнакли ёш йигит — Фуломов. Бу суратни газетада, кейинчалик Фуломовнинг китобида кўрганман.

Дадам — кутубхонада, қандайдир қўлёзма китобни лупа ёрдамида ўқияпти. Бу сурат дадамнинг китобида ҳам бор.

Хуршид ака билан қандай ўхшашликлари бор? Нега бунга бир қарашда акам сездию, мен илғамадим? Нима у?

Тун ярмидан ошган, уй жим-жит, фақат хонамдаги соатнинг чиқиллаши эшитилади, холос. Хаёлимда Комиловнинг сўзлари, кўз олдимда Хуршид аканинг иккала кафти орасида пиёлани тутиб ўтириши, мен ҳамон бошимни қотирардим.

Бир вақт ичкари хонадан Шавкатжоннинг йиғиси эшитилди. Сал туриб, онаси бағрига олдим, тинчиди.

Мен хўрсиниб суратларни йиғга бошладим. Кейин халатим устидан эски камзулимни елкамга ташлаб хонадан чиқдим. Ҳовлидан қайтишда айвоннинг чап қанотидаги,

бувимнинг эски диванию, дадамнинг китоб жавонлари турадиган хонанинг эшиги очиқ қолганини кўрдим. Назаримда хонада қандайдир шарпа «лип» этгандай бўлди. Юрагим гурсиллай бошлади.

Нима қилиш керак? Акамни уйғотсамми? Йўқ, акам уйғоқлигимдан койинади.

Қадамимни авайлаб босиб хонага кирдим шартта чироқни ёқдим. Хона кимсасиз эди. Кўксимдан узун сўлиш отилиб чиқди. Диванга чўкиб гўё биринчи бор киргандай хонага разм солдим. Хона тўрида китобларга лиқ тўлган одам бўйи жавонлар. Деразада 70-йилларнинг нилуфар нақшли, шокиладор узун оқ ипак пардалари, диван бошида дадам Бухородан олиб келган қўлбола мис чироқ, диваннинг оёқ томонида бувимнинг бел бўйи келадиган, комод деб аталадиган, бир томони ёрилган ғаладонли қора жавончаси, унинг устида янгигина кулранг магнитофон, ёнида аудиокассеталар тахлами. Оёқ остида ойимнинг келинлик сепидан қолган, оқаринқираган туркман гилами.

Китоб жавонлари устида катта бувимнинг қадим мис кашкули, катта бобомнинг силлиқланиб кетган нақшдор лавҳи, бобомнинг қизил хоч ва ярим ой шакли туширилган эски чарм сумкаси, ойимнинг мўъжазгина электр самовари. Жавон тепасида дадамнинг жигарранг ёғоч рамкага солинган яна бир сурати осиеғлиқ турарди. Бу — дадамнинг қирқ беш ёшидаги сурати эди.

Қора кўйлақда, оқ оралаган қуюқ сочлари чапдан ўнгга таралган, кўзларида ҳорғин ўткирлик, қатъийлик билан қимтилган лабларининг икки ёнида чуқур чизиқ, ўртача қалинликлари қошлари қовоқлари устидан пастга кескин қайрилган...

Юрагим гупиллай бошлади. Улар ўхшашар эди! Уларнинг кўзларидаги ифода, юзларидаги йилларнинг чизиқлари ўхшар эди. Акам ҳақ! Улар ўхшайди!

Мана, нима учун унинг кўзларига тик қаролмас эканман! Шунинг учун ҳам унга рўпара келганда юрагим қинидан чиқай дер экан!

Ундай бўлса, нега Робияхон опа ёдимга келганда юракларим ғижимлангандай оғриди? Назира опа Нурияни тилга олганда вужудим симиллади? Нега?

Йўқ, бу каби азобни бир бора бошидан кечирган одам ўз туйғуларига баҳо бера олади. Бунинг шунчаки бир дард эмаслигини билардим. Лекин буни иқрор этишдан чўчирдим. Ахир Хуршид ака мендан ўн етти ёш катта эди. Унинг ортида каттагина ўтмиши ва бу ўтмишидан ёдгорлари бор эди. Мен заррача умид қилолмасдим. Оҳ, бу азоб!

«Нега сен азобдан ўлмайсан, дилим?»¹

Юзимни чандиқ кафтларимга босиб унсиз йиғлай бошладим. Кўз ёшларим бирам қайноқ... Кафтларимни куйдирар, чандиқларим жазиллаб ачишарди...

* * *

«Атиргулим, озорли гулим,
Озоридан йиғлар бу дилим.
Исминг мосдир жисмингга, нетай?
Сени севдим, тиканли гулим!
Мағрур гулим, о, мағрур гулим,
Озоридан масрур бу гулим!»

Бу ҳам Музаффар Илҳомнинг шеъри. Менга аталган шеъри. У қўшиқ бўлиб учди. Ёшу қарининг тилида шу қўшиқ эди. Мен ҳар кун эрталаб троллейбусда ҳайдовчилар варанглатиб қўяётган шу қўшиқни тинглаганча ишга

¹ Усмон Азим сатри

келардим. Кўча-кўйларда ёш-ялангнинг қўлидаги магнитофонлар «Мағрур гулим» деб куйларди, тўйларда, ёшларнинг йиғинларида «Мағрур гулим»га рақс тушишарди.

Мен эса Музаффар Илҳомни кўрдим дегунча бурилиб кетардим. Овозини эшитганда, исми тилга олинганда юрагим бир орзиқар, лекин бўйин эгиб иқрор этишни истамасдим. Чунки мен унинг навбатдаги ғалабаси бўлиб қолишни истамасдим. Мен ғолиба бўлгандим. Аммо назаримда бу ғолибалик камдек эди.

Мен Музаффар Илҳомни яна ҳам кўпроқ қийнагим, ғолибаликни яна ҳам мустаҳкамлагим келарди. Аммо Музаффар Илҳом яна бир бор «Севаман», деса енгилишимга, бош эгишимга кўзим етарди. Лекин, ажабо, у келишга, яна бир бор иқрор бўлишга шошилмасди. Ҳамон ёнимдан бепарво ўтарди. Мен ҳам қолишмасдим.

Фақат Нилуфар... Нилуфаргина қуралай кўзлари порлаб унинг исмини тилга оларди. Узоқдан уни кўриб қолса ҳам юзлари лов-лов ёнарди. Бечора, ўз туйғуларини яширишга ҳарчанд уринардию, эплотмасди.

Бир куни ўртамизда шундай суҳбат ҳам бўлган эди. Бу сўзлашув тушлик пайти, навбатдаги «талабларга биноан» концертни тинглаб ўтирганимизда бўлди. Яна ўша «Мағрур гулим».

— Чиройли қўшиғ-а?

— Ёмонмас.

— Нега унақа дейсиз? Яхши-ку!

— Мен «ёмон эмас» дедим. «Ёмон» демадим.

— Мағрура опа, нега унақасиз?

— Қанақа «унақа»?

— Мағрурсиз жуда...

Кулиб юбордим.

— Ахир Мағрураман-да! Ундан кейин: «Кеккайганга кеккайгум бошим кўкка етгунча...»¹ Эшитганмисиз?

— Сиз ҳаммага кеккаясиз-ку.

— Кимга «ҳаммага»?

— Музаффар акага...

— Музаффар ака «ҳамма» эмас. Қолаверса, у билан ишим йўқ, бор-йўғи шу!

— Йўқ, у яхши одам. Мен билан яхши гаплашади, кейин...

— Яхши гаплашса, гаплашаверинг! Фақат эҳтиёт бўлинг, куёв боланинг рашки келиб қолмасин.

Шу билан суҳбат тугади. Лекин ундан қолган ёқимсиз из кўнглимни кир қилиб юборди. Шоир жаноблари бизга кеккайиб, Нилуфарга эгилибди-да!

Рашк мени қийнай бошлади. Аммо кўнглимнинг бир чеккасида илинж илиниб турарди. Ахир Нилуфар унаштирилган қиз. Бирон воқеа рўй бериши эҳтимолдан жуда йироқ. Яна ким билади? Музаффар Илҳом кимлигини биламан-ку! Нилуфарнинг кўзларидаги ёлқиндан ҳам қўрққулик эди. Музаффар Илҳом енгил ғалаба қозониб ўрганган, очиги, қизлар унга маҳлиё, кўп қизларнинг ўзи унга осилар эди!

Мен келиб-келиб мана шундай йигитни танлайман деб ўйлабмидим?

* * *

Ёдимда: кузнинг салқин кунларидан бири. Бўлимимиздаги Дилфуза опа айтиб қолди. Музаффар Илҳом Нилуфарга хушомадлар қилаётганмиш. Ўзи кўрганмиш.

— Қўйсангиз-чи, — деди Ҳафиза опа зарда аралаш, — Музаффар Илҳом шўхроқ йигит, тўғри. Лекин Нилуфар эслик қиз. Жиннилик қилмайди у.

¹ Мирозиз Аъзам сатри

— «Эслик» қизингиз гўр ҳали. Ўртага олиб бир тушунтириш керак. Музаффарнинг янги шеърини ўқимадингизми ҳали? «Адабиёт-санъат»да босилибди-ку! Мана,

Ҳей, мени тунлари ўлдириб,
Минг ўлдириб, бир тирилтириб
Кулган Нилуфар, гули нодир,
Нозик гулим, айтинг, ишқ надир?

— Вой ўлай, — ёқасини тутамлади Сурайёхон. — Қўнимсиз бўлмай ўлсин!

— У шоир-ку! Қўйинглар энди, нашриётда ишлабки шунақа десанглар, бошқалардан нима кутиш керак? Ундан кўра ишингизга қаранг, Дилфузахон! Муддатингиз ўтиб кетяпти-ю, ҳали ярим ишни бажарганингиз йўқ.

— Вой, Ҳафиза опа, тўғри-да, Нилуфарга тушунтириш керак. Музаффар Илҳомни кўрса ўзгариб кетяпти. Унаштирилган қиз бўлса ахир. Йигит хушомад қилса, индамай тураверадими? Бир-икки таъзирини берса, тилини тияди у ҳам. Мана, нега Мағрурага хушомад қилолмайди? Чунки Мағрура унча-мунчага парво қилмайди-да! Тўғрими?

Вужудимга олов теккандай бўлди. Бошқа ҳеч нимани эшитмадим. Аёллар ҳамон бир кулиб, бир куйиниб нималарнидир гапиришарди.

Охири туриб чиқиб кетдим. Ўйланиб йўлак адоғига қараб юрдим. Оёқ остига ташланган узун алвон гилам пояндоз устига аввал пойафзалим учини, кейин пошнасини босиб, ҳар қадамда қаёқдандир хаёлимга келиб қолган сўзларни такрорлардим: «Бўри... ўз... уяси... атрофида... ов... қилмайди...»

Ва шу асно кимнингдир назарини сезиб қолдим. Бошимни кўтардим. Рўпарамда Музаффар Илҳом кулимсираб турарди.

— Жуда хаёлга берилиб кетибсиз. Сезмайсиз ҳам. Нималарни ўйлаб келяпсиз?

— Ҳеч нимани.

— Йўғ-э! Бир нималар деб шивирлаб келаётувдингиз.

— Ҳа... Айтарлик ҳеч нима. Жухудларнинг бир мақоли эсимга тушиб қолувди. Шу, холос.

— Қани?

— Бўри ўз уяси атрофида ов қилмайди.

— Шуми?

— Ҳа.

— Ғалати мақол экан. Энди эшитишим. Нечук хаёлингизга келиб қолди?

— Билмайман.

Музаффар Илҳом кўзлари ғалати ёниб менга қаради.

— Мағрура, бугун ишдан кейин кетиб қолманг.

— Йўқ...

— Хўп денг, Ўрдада кутаман сизни.

— Кутманг.

— Мағрура!

Менга яқин келиб шартта билагимдан қисди. Юзимга унинг иссиқ нафаси урилди. Силталаниб қўлимни торта бошладим.

— Қўйвормайман, овора бўласиз. Менга ҳали ҳеч ким тарсаки туширган эмас эди. Индамим. Ҳеч ким йўқ деган эмас.

— Мен айтаман.

Қўлимни тортиб олдим.

— Мағрура! — деди у. — Мағрур гулим, хўп денг...

Мен жилмайдим.

— Йўқ...

Бормадим. Эртасига ишга келсам зинапоя майдончасида Музаффар Илҳом турибди.

— Ёлғончи қиз...

— Нега энди «ёлғончи»? Йўқ дегандим-ку!

- Ёлғончи! «Хўп» дегансиз!
- Демадим.
- Дедингиз... Кўзингиз айтди...
- Ёлғон!
- Мағрура!

Кетиб қолдим. У яна чақирди. Яна бормадим. Кўнглим тўла ғурур, уни қийнаётганимдан роҳатланардим. Бир жиҳатдан, боргим ҳам келарди. Иккинчи томондан, Нилуфарга атаган шеърини эсласам аччиғим чиқарди. Мунча қўнимсиз бўлмаса? Мунча ҳам нодон бўлмасам? Келиб-келиб танлаганим шуми? Фақат ихтиёрим қўлимда эмас, кўнглимда эди. Фақат Нилуфар... Нилуфар кўнглимни алағда қиларди. Ахир у ҳам Музаффар Илҳомга маҳлиё эди. Билардим. Сезардим. Ҳаммасини кўриб турардим.

Балки ўшанда борганим маъқулмиди? Балки воқеалар тамом бошқача тус олармиди?

Ҳаммаси кутилмаганда рўй берди. Дилфуза опа билан Сурайёхон ҳақиқатан ҳам Нилуфарни «ўртага олишди». Бечора, юм-юм йиғлаб, «Ҳеч нима бўлгани йўқ. Музаффар ака менга ҳеч нима демаган» дерди. Лекин «маънавият ва ахлоқ посбонлари» барибир тинчишмади. Улар энди Музаффар Илҳомни «тартибга чақиришди». Нима гаплар бўлди, билмайман, лекин Дилфуза опа алаmidан қип-қизариб, Сурайёхон эса йиғлаб йўлакка отилиб чиқишди. Орқаларидан Музаффар Илҳомнинг қораси бир кўриндию, эшик тарақлаб ёпилди.

— Ярамас! Нима ишинглар бор, дейди-я? Биз ишхонамизга доғ тушмасин, ёмон иш бўлмасин, десак, тартибга чақирсак...

Воқеадан хабар топган Ҳафиза опа иккала «посбон»га бошлаб танбеҳ берди. Лекин ғишт қолипидан кўчиб бўлган, бўлажак куёв бу можародан хабар топган эди. Кимдир «холислик» қилган шекилли. Нилуфарнинг тўйи тўхтатилди.

Бечоранинг ўша пайтдаги аҳволи...

Ундан ҳам ёмони кейин бўлди. Музаффар Илҳомни ўрта ёшлардаги семиз бир киши излаб келди.

Мен деразадан пастга, кўчага қараб турардим. Кузнинг илк салқин ёмғири шивалар эди. Дераза ортидаги каштанлар қизғиш япроқларини ёмғирга чўмилтирганча жим қотган, автолар томчилар ялтиратган асфальтдан сирғалиб учар эди. Бино олдидаги йўлка адоғида турган икки киши — Музаффар Илҳом ва ўрта ёшлардаги семиз киши ярим соатки, ёмғирга парвосиз, бир нималарни сўзлашишар, Музаффар Илҳом, қўли кўксиди, бир нималарни қийналиб гапирарди. Семиз киши эса қовоғи солиқ, уни тингларди. Кейин у жаҳл билан бир нарсалар дея бошлади. Музаффар Илҳомнинг ҳам жаҳли чиқди. Охири семиз киши ерга тупуриб, кетиб қолди. Кейин маълум бўлдики, у Нилуфарнинг отаси экан.

Эртаси кун йўлак адоғидаги торгина нимқоронғи холада, тахлам-тахлам этиб боғланган қоғозларни ажратардим. Шу пайт девор ортидан икки кишининг овози келди. Орқа томон зинапоя майдончаси эди.

— Укам, шўхлигингизни-ку биламан, лекин бу энди ҳаддан ошиш, биласизми?

Бу — Ҳафиза опанинг овози эди.

— Жуда оғзи қон бўри қилиб юбордингиз-ку, мени, опажон!

Бу — шубҳасиз, Музаффар Илҳом эди. Афтидан, уларнинг суҳбатлари анча аввал, бошқа ерда бошланган, энди бу ерда, зинапоя майдончасида, ҳеч ким йўқ, биров эшитмайди, деган хаёлда давом этаётган эди.

— Орада ҳеч гап бўлмаган.

— Шамол бўлмаса...

— Опа... Мен худди катта опамни яхши кўргандек яхши кўраман сизни. Очигини айтиб қўя қолай. Нилуфар жуда ҳаёли қиз. Рост! Нилуфар яхши хотин бўлади, яхши она бўлади, унақа қизга уйлансанг, уйингдан кўнглинг тўқ юрасан.

— Уйланинг бўлмаса! Нега куласиз?

— Шунча гапдан кейин-а? Отасининг менга нималар деганини билмайсиз-да!

— Энди унга ҳам алам қилган-да! Ўн беш кун қолган-да тўйнинг бузилишини тасаввур қила оласизми? Аслида-ку, тўй сиз сабабли бузилди.

— Мен нима қилдим?

— Ахир Нилуфар яхши кўрарди сизни. Сезмасмидингиз?

— Сезганман...

«Ҳа, — ўйладим мен, — буни мен ҳам сезгандим».

— Дилфузахон «Ўзим кўрдим», — девди. Нимани кўрган у?

— Қаердан билай нимани кўрган?

— Нилуфарга ҳеч нима демаганмисиз?

— Ҳеч нима!

— Одатдаги хушомадларингиздан ҳам айтмаганмисиз?

— Қанақа хушомад?

— «Чиройлисиз, ажойиб қизсиз-да!» Яна нимаиди?

— Опажон!.. Бунинг нимаси хушомад? Битга қизга «чиройлисан», десам, албатта, унга уйланишим керак эканми?

— Музаффар, укажон! Шоирсиз-у, сўзнинг аҳамиятига баҳо бермаганингиз ғалати. Қиз учун баъзан биргина сўзнинг аҳамияти юзта гапдан каттароқ бўлади. Буни сиз яхши кўрган опангиз — Ҳафиза айтяпти. Уф... Хўп, бўлар иш бўлди. Энди бу ёғини нима қиласиз?

— «Бу ёғини»? «Уйлан», демоқчимисиз?

— Шундай қилсангиз тўғри бўларди, укам.

Бировнинг гапини эшитиб турганим ўзимга таъсир қилиб, кулгим келди. Хона тор, қоғоз чанги ўпкани қичитар эди. Нафасим тиқилиб, тоқатим тоқ бўла бошлади. Эшикни қиялаб очдим. Орқа ўгириб турган Ҳафиза опанинг тўла гавдасию, бу гавдада тўкилиб турган ҳаво ранг кенг кўйлаги кўринарди, холос.

— Ҳамма гапни қўзфаган анави иккита хотину, мен...
— деди Музаффар Илҳом секингина.

— Шундай гап чиқмаслиги ҳам мумкин эди, агар сиз...

— Агар Нилуфар...

— Нилуфарни қўя туринг! Қиз бечора сизни яхши кўриб қолганда ҳам сиз агар ақллироқ иш тутганингизда эди, енгилтак бўлмаганингизда эди, бечора жимгина тақдирга тан бериб турмушга чиқиб кетаверарди!

— Мен нима қилдим ахир?

— Шеърга бало бормиди? Столига гуллар қўйишга бало бормиди? Одам деган ҳам шунақа бўладими? Бир қизнинг ҳаётини синдирдингиз-ку, шоири олам!

Шу пайт қоғоз тахламлари ағдарилиб кетди. Бири оғимни босиб тушди. Оғиргина экан. Мувозанатни йўқотиб ерга ўтириб қолдим. Ўз-ўзидан йиғлай бошладим. Оёқларим оғир эди. Ундан ҳам кўпроқ кўнглим оғирди. Билолмасдим, мен Нилуфарга ачиняпманми, ё ўзимгами?

* * *

— Мағрура, сизга кўйлак ярашибди...

— Раҳмат!

— Бошқачасиз бугун...

— Ростдан-а?

Мен эски диваннинг бурчагида ўтирардим. Садриддин дераза ёнида турарди.

Бугун душанба. Соат ўн иккигача дарсим йўқ. Кафедра хонаси ҳам бўш.

— Ҳеч кўйлак киймасдингиз. Нечук?

— Нима бўпти?

— Кулманг...

Садриддин жим қолди. Мен эса уни мароқланиб кузатардим. Лабимда табассум, руҳим енгил, мен энди тунда қайноқ кўз ёши тўккан Мағрура эмасдим.

- Кеча қишлоқдан келувдим...
- Қалай, уйингиздагилар тинч эканми?
- Ҳа... Келаси ҳафта онам Тошкентга келмоқчи.
- Тошкентни томоша қилдиар экансиз-да!
- Ҳа. Маҳаллангизга ҳам олиб бормоқчиман.
- Нима учун?
- Ўзингизни билмасликка солманг. Тушуниб туриб-сиз-ку!

Садриддин яна жим қолди.

Мен кулиб юбордим.

— Нега куласиз?

— Нега кулмай? Бунақа гаплар келишиб қўйганлар ўртасида бўлади. Биз келишмаганмиз.

— Келишиб қўя қолайлик эса!

Яна кулдим. Унинг оёқ тираб олишидан кулгим қистади. Нима сабабдан, нимага ишониб менга шунчалик... Ё ўзим билиб-билмай умид туғдирдимми? Қачон?

— Қандайсизлар? — Бахтиёр аввал менинг, кейин Садриддиннинг қўлини қисди. Унинг кетидан Бердиқул Муродович кириб келди. Доимгидек: «Ҳа, иним, жўжалар...» жумласи...

Менинг яна икки соат дарсим бор эди. Ўрнимдан қўзғалдим.

* * *

...Катта танаффус пайтлари биномизнинг уч томони гавжум бўлади. Бири учинчи қават, ўнг қанотдаги арзон ошхона. У ерда асосан талабалар ва стипендияси тугаш арафасидаги аспирантлар овқатланишади. Иккинчи нуқта эса бу — фойе ўртасидаги буфет. Бу ерга фақат талабалар жиришади. Учинчи гавжумлик эса фойенинг чап қанотида кузатилади. Бу ошхонага ўқитувчилар, чўнтаги бақувватроқ аспирантлар киришади. Баъзан «бойиб» қолганда магистрантлар ҳам

мўралаб қўйишади. Бунда нариги опхонадаги пластмасса стол-стуллар ўрнида ярим юмшоқ стуллар ва оқ дастурхон ёпилган столлар, у ерда алюминий қошиқлар бўлса, бу ерда зангламас пўлат қошиқлар, енгил оппоқ чинни косаю пиёла-лар... Хуллас, нархлар ҳам от ва туя оралигида.

Гулмира иккимиз бел бўйи тортилган йўғон пўлат тагликка қўйилган патнисларимизни ёнламаси суриб борардик. Оқ қалпоқ кийиб олган ошпазлардан бири суюқ овқатларга қарар, яна бири чой ё қаҳва дамлаб тутар, бошқаси эса нон кесарди. Пўлат таглик — йўл сўнггида оқ халат кийган татар аёл пул олиб, қайтим қайтарарди.

Менинг патнисимда ярим коса қиймали шўрва, ликопчада қайнатилган лавлаги. Гулмиранинг парҳезимдан кулишига парвосиз олдинга силжирдим. Бир вақт димоғимга аччиқ тамаки иси урилди. Ёнимга кўз қиримни ташладим. Ҳа, мен янглишганим йўқ, бу — Хуршид ака эди. «Якшанбадан бери кўрмай, учратган жойимни қара-я», — ўйладим мен беихтиёр.

Саломлашиш керак эди.

Овозим чиқдимми ё йўқми, билмайман, Хуршид ака бош силкиди.

— Сен ҳам чой ичасанми? — сўради Гулмира.

— Ҳа... Йўқ...

— «Ҳа»ми, «йўқ»ми, довдир? — ҳиринглади у.

Шу пайтда бу кулонғич қиз бирам ёмон кўриниб кетдики...

— Қаҳва беринг, — дедим қалпоғини нақ пешонаси устига қўндирган йигитчага.

— Қанақасидан бўлсин? — деди у ҳам, — сутлими, оддий қорасими?

— Барибир, — дедим мен.

— Нескафе бор, Нексвелл хауз, Мажкофе...

— Барибир, — дедим кўзимни чирт юмиб. Ишқилиб тезроқ кетсам эди...

Тамаки ҳидидан бошим айланиб борарди. Хуршид ака эса индамай йигитчанинг бўшабини кутарди. Йигитча бирам имиллардики...

Гулмира аллақачон пулини тўлаб кетиб бўлган, ивирсиқ йигитчанинг олдида мену Хуршид ака турардик. Мен ёнимга ўгирилмасам ҳам унинг қирра бурнини, қимтилган лаблари четини, ияги остидаги чуқур ажин чизигини, кўзларининг босиқ қарашларини сезиб турардим. У ҳам менга қарамасди. Эҳтимол, борлигимни сезмасди ҳам.

Ниҳоят, қаҳва ҳам қўлга тегди. Тезгина пул тўлаб Гулмиранинг ёнига бориб ўтирдим.

Сал туриб Хуршид ака келди. Келдию, бошқа жой қуриб кетгандек рўпарамиздаги столга ўтирди. Ва жимгина мантисини ея бошлади. Назаримда унинг чор-атроф билан иши йўқ, тезда қорнини тўйғизсаю, кетаверса эди...

— Нега ҳеч нарса емаяпсан? — деб сўради Гулмира. Дарвоқе, нега?

— Совусин, — дедим мен.

— Қаҳва ҳам совусинми? — ҳайрон бўлди у, — ундан кўра яхна буюриб қўя қолмайсанми?

Истеҳзосини қаранг бу хонимнинг!

Қаҳвадан ҳўплладим. Шу заҳоти юзларим тортиша бошлади.

— Ҳа?

— Қаҳва сутли экан...

— Нима қипти?

— Ёмон кўраман сутли қаҳвани!

— Ўзинг барибир дединг-ку!

— Йўғ-э?

— Нима деганинг эсингда йўқми? — Гулмира кулиб юборди, — сен ҳардамхаёл бўлиб қолибсан. Севиб қолмадингни мабодо?

Оёғимда титроқ турди.

— Кимни? — дедим жонҳолатда.

Ярамас кулонғич! Баттар кулса-я! Ҳатто атрофдагилар қайрилиб қарашди-я!

Хуршид ака ҳам чўчиб бошини кўтарди. Менга, кейин Гулмирага ҳайрон бўлиб қарадию, яна индамай ўз ишига машғул бўлди.

— Мен қаердан билай кимни? — деди у маза қилиб кулиб олгач. — Факультетда пичоққа илинарлик эркак зоти бўлмаса...

Шу пайт Хуршид ака чойига ҳам қарамай туриб кетди. Гапимизни эшитиб қолмадимикин? Ё Гулмиранинг кулгисини бошқача тушундимиз? Ёки шовдимиз?

Тушлик ҳам ўтмади. Совуган шўрвани ташлаб туриб кетдим. Шу топда Гулмирага қарагим ҳам келмасди.

— Феълинг қурсин, — деди у. — Ҳазиллашувдим.

— Ҳазил бунақа бўлмайди, — жавоб бердим мен.

Шу тариқа ажралишдик.

* * *

Танаффус пайти хонамизга қорамағиз бир қиз мўралади. Назира опани кўриши билан чопқиллаб келиб қучоқлаб олди.

— Раҳима, ўзим ўргилай, бормисан? — деди опа унинг елкаларини силаб.

— Дадам йўқ эканлар-а? — қиз бошини опанинг елкасидан олиб бир ёнга эгиб қаради.

— Ректоратга кетган бўлса керак. Гулмира айтмади-ми?

— Айтди.

Ҳа, бу — Хуршид аканинг қизи эди. Мен уни дарров танидим. Биринчи бор кўраётган бўлсам ҳам. Чунки Раҳима онасига жуда ўхшарди.

Қорамағиз юз, думалоқ қоп-қора кўзлар, қалин лаблабри устидаги билинар-билинимас қора туклар, елкаларига

ёйилган ипакдек майин қоп-қора сочлар... Гўё Робияхон опа ёшариб қайтгандай...

Оёқ учида юриб хонадан чиқдим, секингина эшикни ёпдим.

Рўпарадан Бахтиёр келарди. Баҳайбат гавдасида калта қора чарм пальтоси теп-текис тортилиб турар, тикандай диккайган қоп-қора сочларида томчилар ялтиллаб эди.

— Ёмғир бошлапти, — деди у ўттиз икки тишини кўрсатар даражада илжаркан. Тавба, бу нимадан хурсанд?

— Ҳа, нимадан хафасиз? — сўради Бахтиёр илжая-илжая.

— Сиз нимадан хурсандсиз?

— Ҳеч нимадан. Ёмғир ёғяпти. Шу, холос.

— Мен ҳам ҳеч нимадан.

Бахтиёр декан хонасига мўралади.

— Бу ёқ йўқми?

— Йўқ.

— Эсиз. Атайлаб танаффус пайти айтиб қолай деб шошиб келувдим.

— Тинчликми?

— Эртага, ниҳоят, Кенгаш бўлади.

— Хайрият, ниҳоят-а! Шунинг учун хурсанд экансиз-да!

— Бўлмаса-чи! Тўрт ой кутдим ахир!

Бахтиёр чўнтагидан сигаретини чиқариб фойе бурчагига қараб кетди. У ердаги бир тўп йигитларга қўшилиб сигарет тутата бошлади. Бахтли одам! Шошилиб ишга келади, ишдан кейин уйига чопади. Оиласидан кўнгли тўқ. Бирон бир юпқа китобча ёзиб қўяди-да, Кенгаш кўриб чиқишини кутиб, дарсини ўтиб юраверади. Кенгашдан ўтгандан кейин уч-тўрт кун хурсандчиликдан ёш боладай ирғишлайдию, нақ икки ой илҳом кутиб, кейин яна навбатдаги китобчасини бошлайди. Эгнида доим бир

хилдаги «молтопар» майда катакли кулранг костюм, қўлида эски портфель. Унга бу ҳаётда ортиқ ҳеч нима керак эмасдай... Балки шундай яшаш ҳам маъқулдир?

Хаёлимни аллақандай шовқин бузди. Қоровул чол бор овозини қўйиб бир нималар дерди. Йигитлар тўзиб қолишди. Ким аланглаб сигаретини ташлашга жой қидирган, ким чақа бошлаган гугуртини шошиб ўчирган... Йигитлардан бири қоровулга нимадир деб эътироз қилувди, чолни жазаваси тутди. Фойеда чекиш мумкин эмас эди. Қондапараст қоровул кашандаларни ёмғирда ташқарига ҳайдарди. Шу машмаша устига Хуршид ака келиб қолди. У икки бармоғи орасига олган сигаретини оғзига тутиб, йигитлар олдига олов истаб келаётган эди. Қоровулнинг бақирғини эшитиб тўхтадию, тезгина бурилиб йигитлар ортидан ташқарига чиқиб кетди.

Ич-ичимдан кулги тошиб кела бошлади. Кафтим билан оғзимни ёпиб олдим. Қоровул ўз ишидан ўзи шод, қўлидаги газетасини ёзиб, йўл-йўлакай ғижимларини кафти билан текислай бошлади. «Халқ сўзи» бўлса керак», — ўйладим беихтиёр. Қизиқсиниб разм солдим. Газета «Халқ сўзи» эди.

Шу пайт йўлакдан Раҳима чиқиб келди. Кўзлари ерда, бир қўлини иккинчиси билан дам-бадам сиқимлайди, лаблари хиёл очиқ, ҳеч ёққа қарамай фойени кесиб ўта бошлади.

— Раҳимахон, — дедим секингина.

Раҳима тўхтаб, менга ўтирилди. Киприklarини тез-тез пирпиратиб, кўзларининг намини қувган бўлди.

— Дадангиз келдилар, — дедим.

— Қаердалар?

Мен жимгина ташқарига олиб чиқувчи эшикни кўрсатдим.

— Раҳмат, опа, — деди у.

Кейин эшикни итариб ташқарига қаради. Астагина:

— Дада! — деб овоз берди.

Сўнг эшикни ёпиб ортига қайтди. Шу заҳоти Хуршид ака ичкари кирди. Қизини кўриб кўзларида нимадир «йилт» этди. Раҳима қўлларини кўтариб, отасининг елкасига қоқиб кўришди. Мен тезгина бурилиб кета қолдим.

... — Нега чиқиб кетдинг? — Назира опа мени шу сўзлар билан қарши олди. — Мен сезмай ҳам қолибман.

— Халақит бермай қўя қолай, девдим.

— Йўғ-а, халақит берадиган гапнинг ўзи йўқ эди-ку!

Бу — Хуршиднинг қизи.

— Танидим.

— Қаердан танийсан уни?

— Онасига ўхшаркан.

— Онасини... Ҳа-я, суратини кўргандинг-ку! Бечора, «ўн кун бўлди, дадамни кўрганим йўқ, қандай юрганийкин?» — дебди-да!

Опа дафтар-китобларини тахлай бошлади. Ҳаракатлари босиқ, қарашлари паришон...

— Опа, Раҳиманинг уйи тинчми ишқилиб?

— Тинч...

— Худога шукур...

Назира опа ялт этиб менга қаради.

— Уйи тинч, — деди яна. — Фақат ўзи нотинч. Деҳлидан хат олибди. Кеча Самарқанддаги опаси қўнғироқ қилган экан. Иккала опа-сингил ўзаро келишган, шекилли. «Биз розимиз, дадам уйлансин» деётганмиш. Раҳима опаларидан хафа. Унга бироз насиҳат қилдим. Тушундими, йўқми, билмадим. Эҳ, қизгина, ҳаёт қурсин...

* * *

Худди шунақа ёмғир шивалаб турган оқшом эди. Япроқларини тўкиб улгурмаган шаҳар энди совуқ ёмғир остида жунжикар, ўзини соябонлар остига тортар эди. Кўчалар тўла соябонлар оқими.

Мен ён-атрофи очиқ айвончада ўтирардим. Шундоққи-на ёнимда кекса ўрик шохларидаги сўнгги баргларини ёмғирларга узатиб қисирлар эди. Бўйнимдаги оқ ипак рўмолни бошимга тортдим.

— Қўлларинг музлаб кетибди, — деди Музаффар Илҳом уларни кафтлари орасига олиб. Кейин нафаси билан қўлларимни исита бошлади. Нафаси совуқ эди унинг! Қўлларим баттар совқотди.

— Совуққа йўқроқ экансан-а?

— Ёмон кўраман совуқни. Кошкийди доим ёз бўлса, ёки баҳор...

— Кошкийди! Лекин иложи йўқ.

Бу — бизнинг иккинчи учрашувимиз эди.

Ўша мен бехос эшитган суҳбатдан сўнг ўтган икки ҳафта жуда кўп нарсаларни ўзгартириб юборганди. Нилуфар ишдан бўшаб кетди. Азоблар эндигина чандиқ торта бошлаган жароҳат мисол бир-бир симиллаб қўярди. Музаффар Илҳом Ҳафиза опанинг гапига, барибир, кирмади. Нилуфарга уйланмади. Лекин ҳамон бурчак-бурчакда, ими-жими гаплар кўтарилиб қолар, мен истама-сам-да, тешик қулоқ, барибир, эшитарди.

Тунов куни яна бир хабар эшитдик. Нилуфарнинг тўйи бўлаётганмиш. Бу хабарни бизга Ҳафиза опа айтди. Йўқ, куёв ўша йигит эмас экан. Гап-сўз бўлган қизга уйланмасмиш... Бечора Нилуфар... Куёв ўзидан ўн ёш катта, икки боласи билан бева қолган йигит, ўзларининг узоқ қариндошлари эмиш... Отаси майда-чуйда гапларга тоқат қилолмаган шекилли... Ё аччиқ устида кўзини чирт юмиб... О, номус нималар қилмайди одамни!

Фақат Нилуфарни эслаганда юрагим зирқ-зирқ этарди.

Кеча Ўрдада, Анҳор бўйида узоқ юрдик. Музаффар Илҳом жим, юзларимга қараб-қараб қўярди. Ёйсимон кўприк устидан ўтаётиб қўлларимдан тутди. Индамадим. Тераклар панасига етганда астагина елкамдан қучди. Қар-

шилиқ қилмадим. Унинг қўллари залворли, елкаларимни эзар эди. Кейин қўлларини елкамдан олмай зиналардан тепага олиб чиқди. Яна аллақаяққа бошлади. Бир вақт кўзларимни ердан кўтариб қарасам, «Баҳор» концерт залининг ёнида, сувга қаратиб солинган айвончада, йўғон қарағай панасида турибмиз. Музаффар Илҳомнинг қўллари елкаларимдан сирғалиб, белимга тушди. Енгилгина силтаб, ўзига қаратди.

— Хаёл қаёқда, қизалоқ?

Жавобимни ҳам кутмай юз-кўзларимдан ўпа бошладди. Мен эса жим, бўсаларига на қаршилиқ кўрсатар ва на жавоб қилардим.

— Гулим, — шивирлади у. — Тиканли гулим... Қўл чўзсанг, тиканларини санчиб-санчиб олади. Қўлларинг-ни қонатиб ушласанг, мана бунақа — жимгина бўйини яшириб тураверади...

Сочларимни тузатиб, узоқ ҳидлади. Мен беихтиёр бўйнимни қисдим.

— Сочларингга барг ҳиди ўрнашиб қолибди. Сендан худди кузнинг иси келаётгандай. Мағрурамга ҳатто куз ҳам ошиқ шекилли... Нега индамайсан?

Мен унинг кўксига бошимни қўйганча қимир этмасдим. Музаффар Илҳом астагина ўзига қаратди. Лабларимга унинг нафаси урилди. Мен қалтирай бошладим. Вужудимда совуқ ўрмалар эди.

— Музаффар ака...

— Гулим... Нега қалтирайсан?

— Совуқ...

Музаффар Илҳом эгнидаги жун костюмининг барини очиб, мени ўраб олди.

— Исиб қолдингми? — деди сал туриб.

Мен батгар қалтирай бошладим. Унинг ҳатто кийими ҳам совуқ, гўё эгнимга илон пўсти ташлангандай, баданимда ёқимсиз титроқ қўзғалди.

У эса менинг белларимдан қаттиқ қисди. Кейин яна лабларимда ўша совуқ нафас...

Икки ой аввал, кузнинг илиқ куни поёнида, Музаффар Илҳомнинг бўсалари қайноқ эди, ўшанда бир зумгина бўшашгим, кўксига бошимни қўйгим, «Музаффар ака, мен ҳам сизни...» — дегим келганди. Мана энди, унинг кўксига бошимни қўйиб турибман, лекин нега «Музаффар ака, мен ҳам сизни...» деёлмаяпман, нега вужудимда муз ўрмалаяпти, бўсалари мунча совуқ унинг? Қўллари сочларим устида илон танасидай сирғалади. Товуши гўё ўлжасини авраётгандай бир текис пасайиб боради.

Юрагимдан узун хўрсиниқ отилиб чиқди. Қўлларини астагина четга сурдим. Ўзимни унинг қучоғидан қутқазиб, худди сочларимга ўрнашган бир нимани тушириб юбормоқчидай, қўлларим билан сочларимни силкитиб ташладим.

— Сенга нима бўлди?

— Совқотдим...

— Кел менга...

— Йўқ. Кетдим мен.

— Қаёққа?

— Уйимга.

— Шошма. Эрта-ку ҳали. Қуёш ботгани йўқ.

Индамай бош чайқадим. Айвончадан чиқиб чапга юрдим. Кейин баланд ҳайкалнинг қизғиш мрамор қопланган таглиги бўйлаб тўғрига кетавердим. Ёнимга қарамасдим. Лекин Музаффар Илҳом ёнимда келаётганини сезардим. Майдонни кесиб ўтиб, метрога тушдим. Бутун йўл давомида бир-биримизга бир оғиз сўз айтмадик. Музаффар Илҳом менга қараб-қараб қўяр, негадир сўзлашишга уринмасди. У маҳалламиз бошида қолди...

...Мана, бугун унинг рўпарасида ўтирибман. Ҳамон вужудимда совуқ ўрмалайди. Қўлларим унинг кафтлари орасида, нафаси иситмас, баттар совқотардим. Бир вақт

у кафтларимни юзларига босди. Шу заҳоти кафтларимга совуқ игналар санчилди. Қўлларимни тортиб олдим.

— Соқолим ботдими? — кулди у. — Кечгача тикан бўлиб қолади бу.

Бармоқларини иягига теккизиб:

— Тикан, — деди бепарвогина.

Мен олдимдаги қадаҳнинг гирдига кафтларимни босдим. Кейин бармоқларим учи билан қадаҳ четларини пайпасланиб силай бошладим.

— Бугун Нилуфарнинг тўйи... — шивирладим мен.

— Қўйсанг-чи...

Музаффар Илҳом тундланди.

— Эслама уни. Бунда на менинг, на Нилуфарнинг айби бор. Ҳаммаси ўша иккита «маънавият посбони»нинг иши.

Мен беҳос эшитиб қолганим ўша суҳбатни, Музаффар Илҳомни излаб келган семиз кишини эсладим. Кейин Нилуфарнинг ёш ювган юзлари кўз олдимга келди. Ҳаммаси бир бўлиб мени эза бошлади. Бир вақтлар рашк сабаб қийналганларим энди ортга чекинган, лекин (ажабо!) бугунги бахтим (бахтиммикин?) мени баттарроқ қийнади.

Хаёл билан қўлимни яна қадаҳ устига қўйдим. Қадаҳнинг силлиқ гирди бармоқларим остида текис сирғала бошлади.

Бирдан қаттиқ сескандим. Шамол бир неча совуқ томчини мен томон учирган эди.

Музаффар Илҳом қўлини узатиб, юзимга теккан томчиларни кафти билан артиб ташлади. Юзимга игна теккандек сапчидим. Қўллари бирам совуқ эдики... У эса ҳайрон бўлиб кўзларимга қаради.

— Сенга нима бўлди?

— Совуқ...

— Юр, кетамиз.

Музаффар Илҳом имо қилиб оқ пешбанд тутган но-

зиккина малласоч қизни чақирди. Қиз унинг олдига бир парча қоғоз қўйди. Кейин Музаффар Илҳом қўйган пулларни санаб чўнтагига тиқди.

— Қадаҳни тинч қўй, — деди Музаффар Илҳом ҳазиллашиб.

Мен шундагина қадаҳ кафтларим орасида турганини пайқадим. Ўзим сезмаган ҳолда совуқ шишани қиса бошлаган эдим.

— Синиб кетмасин тагин, — кулди у.

Мен қадаҳни қаттиқроқ қисдим.

— Синса синар, — дедим мен. — Қадаҳнинг жони йўқ. У одамнинг кўнгли эмас.

— Шунақа де?

— Шунақа...

Қадаҳ қирсиллай бошлади.

— Мағрура, бу нима жиннилик?

Кафтларим орасида шиша чирсиллади. Шу заҳоти кафтларим жазиллаб, қўлларим исий бошлади. Қўлларимни ёзиб юбордим. Стол устига жаранглаб шиша синиқлари тўкилди. Музаффар Илҳомнинг юзи бирдан оқарди. Шошиб билагимдан тутди. Дастурхон устига қип-қизил томчилар тушди. Шундагина кафтларим қонаётганини сездим.

Бошимдаги рўмолни олиб кафтларимга босдим. Оппоқ ипақда алвон доғлар кўринди. Ўрнимдан туриб кетдим.

— Тўхта, — деди Музаффар Илҳом. — Қўлларингни боғлаб қўяй...

— Йўқ.

— Тўхтасанг-чи!

— Йўқ!

— Қайсар қиз! Шошма ахир!

Эшикка отилдим. Қайрилма зиналардан чопқиллаб пастга туша бошладим. Ортимдан Музаффар Илҳом югуриб келарди.

Кўчага чиқишим биланоқ:

— Такси керакми? — деб сўради ёнгинамда кимдир.

— Керак.

— Манавинга чиқинг.

Кўрсатилган машинага ўтиришим билан ҳайдовчи моторни юргизиб юборди. Музаффар Илҳом кўчага чиқиб у ён-бу ёнга қараб тараддуланиб қолди. Мени излади. Ниҳоят, такси ичида ўтирганимни кўриб мен томонга отилди. Лекин машина ўрнидан қўзғалган эди. Кўча чет-тида турган одам уни тўхтатиб, бир нималар деди. Музаффар Илҳом қўл силтаб юборди.

Мен жимгина юзимни ўгирдим. Кафтларим жазиллар, қўлларимни тиззаларимга қўйганимдан қўйлагимга қон юқиб борар эди.

Уйимизга етиб келганимда қўлларим увишиб қолганди. Ойим мени кўриб қўрқиб кетди.

— Қўлимни кесиб олдим, — дея олдим аранг.

Кеннойим қўлларимни оппоқ докага ўрай кетди. Лекин қўлларим ўралгани сайин дока юзида алвон доғлар кўринаверарди.

— Ойижон, қон тўхтамаяпти, — деди кеннойим.

— Билагидан боғланг.

Кеннойим билакларимга боғлов солди.

— Ойижон, тўхтамаяпти-ку! Нимада бунчалик кесдингиз ахир?

— Шишада.

— Тирсак тепасидан боғлов солай, йўқса тўхтамайди, ойижон!

— Боғланг! Болалигида ғурраларини санардим. Катта бўлганда қўлларини кесиб келса... Э худо, бу қиз ҳеч тинчийдими, а?

— Энди тинчийди қизингиз, ойи...

Ойим уф тортди. Қон барибир тўхтамади. Кеннойим мени машинада касалхонага олиб келди. Кираверишдаги

телефондан қаёққадир қўнғироқ қилди. Сал ўтмай, оппоқ халати этакларини ҳилпиратиб акам югуриб келди. Мени деворлари оппоқ этиб сирланган хонага олиб кирди. Жигарранг дермантин қопланган катга ўтқизиб, ўзи кимгадир қўнғироқ қилди. Кўп ўтмай, бурунлари бургутникидай эгри, қоп-қора кўзларининг боқишлари тешиб юборгудай ўткир ўрта яшар бир киши кириб келди. Унинг ортидан қолишдан қўрққандай қадамба-қадам чопқиллаб ҳамшира кирди. Қўлларимдан докаларни ечиб олишди. Қонни ювиб ташлаб, кўра бошлашди. Бургутбурун акамга паст овозда нимадир деди. Акам бош силкиди.

Мени аравачага ўтқизиб узун йўлаклардан олиб ўтишди. Яна бир оппоқ сирланган хонага кирдик. Шифтда катта доира ичида айлана бўйлаб ўткир чироқлар ёнарди. Билакларимни икки ёнга ёзиб боғлашди. Оғзи-бурнини боғлаб олган бояги бургутбурун атрофдагиларга мен туншунмайдиган қандайдир сўзларни айта бошлади. Ўнг билгимни тирсак тепасидан резина билан боғлаб қандайдир дори юборишди. Қўлларим музлаб қолди.

Кейин кафтларимда бир нималар изғий бошлади. Терининг тортилишини ҳис қилдим. Аммо оғриқ йўқ эди. Охирида кафтларимга қандайдир совуқ суюқликни суртишди. Қўлларим акашак бўлиб қолганди. Мен ҳеч нимани ҳис қилмасдим. Фақат совуқнигина сезар, вужудим қалтираб борарди. Қалтираётганимни кўриб ёнимга баланд темир илгични олиб келишди. Бир четига қон тўла шиша идишни ўрнатишдию, томиримга игна санчиб, унга ингичка шаффоф ичакни улашди. Кимдир оёқларимга иссиқ сув тўлатилган резина идишни кўйиб устидан ўраб кўйди. Бургутбурун ҳамон кафтларимга бир нималарни санчар эди. Баъзан терим тортилиб-тортилиб қолар, шунда у бошини кўтариб менга бир қараб кўярди-да яна индамай ишига машғул бўларди.

Ниҳоят, бу азоб ҳам тугади. Мени яна аравачага солишди. Торгина хонага олиб кириб каравотга ётқизишди.

Акам кирди. Докаларга ўраб ташланган қўлларимни ушлаб кўрди.

— Оғримаяпти, — дедим мен.

— Чунки уколнинг таъсири тугагани йўқ. Ҳали тунда оғрийди. Томирни тилиб юборган экансан. Шунинг учун қон тўхтамаган.

Акам кафтларини бир-бирига уриб ўтириб қолди. Унинг ўйлашиб қолганда шундай қиладиган одати бор эди.

— Қўлингни нимада кесдинг?

— Шишада.

— Аниқроғи?

— Қадаҳда.

— Қаерда?

Индамадим.

— Гапир, қаерда?

— Қаҳвахонада.

— Нима қилаётувдинг у ерда?

— Ўтирувдим.

— Ким билан?

— Ака...

— Жавоб бер!

Йиғлаб юбордим.

Акам жим бўлиб қолди.

— Мен беҳосдан кесиб олдим. Ака, ўлай агар!

— Ҳа, яхши. Ишондим. Бир гап бўлса... Феълимни биласан, а?

Акам ўрнидан турди.

— Ҳали уч-тўрт кун бўласан шу ерда. Мен ойимни хотиржам қилиб қўяй. Хавотирга тушиб ўтиргандир.

Акам тўғри айтган экан. Ярим тунга яқин дорининг таъсири йўқолгач мен оғриқдан ўзимни қўярга жой тополмай қолдим. Кафтларимни кўксимга босганча лабларимни тишлаб йўлакнинг у бошидан бу бошига бориб кела бошладим. Менинг бир маромдаги бориб-келишларимдан

чарчаган ҳамшира охири навбатчини чақириб бир нима-ларни тушунтира кетди. Кейин мени каравотимга ётқи-зишиб, мушакларим орасига дори юборишди.

— Билиб қўй, дорининг таъсири икки соатга етади, холос. Бироз мизғиб ол. У ёғига тонг отгунча «худо – пошшо», чидайсан. Бошқа дори бермайман. Чунки бу до-рининг кўпи зиён қилади. Тушундингми? – деди навбат-чи. Кейин «гап тамом» дегандай қўлларимга енгилгина шапатилаб қўйди-да, оғир гавдасини аранг кўтариб ўрни-дан турди. Сал ўтмай оғриқ пасайиб, уйқу босди.

Уйқу қандай келган бўлса, худди шундай тез йўқол-ди. Симиллаган оғриқдан кўзларим очилиб кетди. Оғриқ борган сари кучайиб, охири мени ўрнимдан турғизиб юборди. Кафтларимга гўё саноқсиз бигизлар суқилар, қўлларимнинг териси жизиллаб, томирларим тортишиб борарди. Тишимни тишимга босиб яна кимсасиз йўлак-да изғий бошладим. Йўлак ёруғ, ўртадаги оқ стол устида телефон, қалин дафтарлар. Стол ёнидаги узун дерман-тин катга омонатгина ташланган тўшакда бояги ҳамши-ра ухляпти. Бечора, чарчаганидан бошидаги қалпоқча-сини ечиб шундоққина стулга ташлабди. Қўллари икки ёнга беҳол ташланган, эгнидаги оқ халатининг этаги кат-дан ергача осилиб турибди. Полда бир-бирининг устига чиқиб кетган латта шиппаклар. Стол тепасидаги думалоқ осма соат мили учни кўрсатар эди.

Қўлларимни осилтириб силкита бошладим. Оғриқ сал пасайди. Худди шу ҳолда йўлакнинг бошига бордим. Эшиклардаги ёзувларни ўқий бошладим. «Муолажа хо-наси». «Хўқна қилиш хонаси», «Тиббиёт фанлари ном-зоди Б. Багдасаров», «Тиббиёт фанлари номзоди И. Илё-сов», «Тиббиёт фанлари номзоди...» Мунча ҳам номзод-лар кўп экан?

Яна оғриқ кучайди. Йўлакнинг боши-адоғига бориб ке-лишларимни санай кетдим. Бир... уч... саккиз... ўн етти...

йигирма тўққиз... ўттиз олти... Охири чарчоқ енгди. Каравотимгача судралгудек бўлиб аранг етиб келдим, ўзимни тўшакка ташладим.

...Кўзимни очганимда тонг отган, деразадан тушиб турган узун шуъла полдан эшикка томон чўзилганди. Оғриқ йўқ, фақат қўлларим қаттиқ боғлаб ташланганидан увишганди.

Кейин ойим келди. Мендан ортиқча бирон нарса сўрамади. Мен ойимнинг феълини билардим. У ўзим ёрилмагунча тоқат қилиб тура олар, кейин сўзларимни бўлмай жимгина эшитар, шундан сўнггина бирон нима дер эди.

— Ишхонангдан қўнғироқ қилишди. Сени касалхонада дедим.

— Ким сўради?

— Бир аёл. Исми Ҳафизахон экан. Кўринмаганингга хавотир бўлишибди-да!

— Ҳа... Бошқа ҳеч ким сўрамадими?

— Йўқ.

Ойим кетди. Кейин... Музаффар Илҳом келди. Йўлакда уни кўришим билан ортимга бурилиб кетдим. Чунки уни кўришим билан вужудимда муз ўрмалайдиган бўлиб қолган эди. Нима қилай? Ахир қийналишни истамасдим.

Кечки пайт акам кирди.

— Хўш, Ваҳима, ишлар қалай?

Соатига қараб томир уришимни текшира бошлади.

— Дуруст. Кечаси додламадингми?

— Йўқ.

— Яхши, тоқатли экансан. Кўплар оғриққа чидолмай додлашади.

Ўрнидан туриб хонада у ёқ-бу ёққа юра бошлади.

— Қани, энди ҳақиқий Мавлонова бўлиб менга ростини айт-чи, анави йигит бу ерда нима қилиб юрибди?

— Ким?

— Кимлигини сендан сўраш керак. Ана, ўтирибди пастда. Жингалаксоч йигит. Тунов куни маҳалламизнинг бошида ҳам кўрувдим уни. Бекоргамасдир, а? Нега индамайсан?

— Мен... уни танимайман...

— Ростдан-а? Ҳай, майли... Уйга борарсан-ку...

Мен ҳиқиллай кетдим.

— Билиб қўй, агар кўча-кўйда ҳалигиндай юришларингни билсам...

Кейин қадамларини катта-катта ташлаб чиқиб кетди.

Эртаси куни яна ойим келди. Деразани очаркан:

— Тавба, анави йигитни қаерда кўрувдим-а? — деб юборди. — Нега дераза тагидан кетмайди?

Ойим кетгач, ҳамшира менга тўрт букланган қоғоз келтирди. Қоғоз қатларини қўлларим қовушмай оча бошладим. Бу — Музаффар Илҳомдан бўлиши мумкин эди. Ўқидим:

Пушаймонга чўкиб бормоқда
Қадаҳ тилган қонли юрагим.
Тушунмади сени бу дилим,
Кечир мени, тиканли гулим.

— Бирон нарса ёзиб бермайсизми? Ё айтиб турсангиз, ўзим ёзиб бераман, — деди ҳамшира.

— Йўғ-а, ўзим ёзаман.

Ўйланиб қолдим. Нима дей? Назаримда битта сўз кам, иккитаси ортиқча эди. Ручкани бесўнақай ушлаб шеър тагига қийшиқ ҳарфларда «Кечирдим» деб ёздим.

Эртаси яна акам кирди.

— Ёмон йигитга ўхшамайди, — деди деразадан қараб.

Индамадим. Бирон нима десам, акам яна савол ёғдириши тайин эди.

— Гаплашиб кўрдим. Оиламизга жуда ҳам муносиб эмас экан-у, лекин ёмонмас. Хуллас, келишиб олдик.

— Нимани?

— Мана буни энди сенинг билишинг шарт эмас. Хўпми?

Уларнинг нимага келишганларини беш кундан кейин билдим.

Уйимизга Музаффар Илҳомнинг совчилари кириб келишди. Ҳаммасини тан олишимга тўғри келди. Тўғри, мен Музаффар Илҳом билан бирга ишлайман. Тўғри, у билан учрашганман. Тўғри, қўлимни ҳам учрашувимизда кесиб олганман. Акамнинг назарида «Розимисан?» деган саволга ҳожат ҳам йўқ эди. Хуллас, уч кун ичида ҳаммаси ҳал бўлди-қўйди. Ишхонага патиру майиз, ҳолваларни олиб бордим.

— Кимга? — деб сўрашди патирни еб бўлиб.

— Қачон? — деб сўрашди ҳолвани тушириб бўлиб.

«Музаффар Илҳомга, бир ойдан кейин».

Аёллар бир-бирларига қараб қўйишди.

— Майли, қўша қаринг, — деди Ҳафиза опа бўғзидаги патирни аранг ютиб. Бу — биринчи томчи эди. Кетидан яна биттама-битта заҳарли томчилар туша бошлади. Қўшни бўлимдаги қизлар ёнимдан шивирлашиб ўтишди. Гаплари орасида «Нилуфар...» деган сўзни эшитиб қолдим. Бизга келиб юрган талаба қизлар менга қизиқсиниб қарашди. «Музаффар аканинг танлагани» шу экан-да!

«Тешик қулоқ эшитади» деган гап рост экан. Менга йигитларнинг сўзлари ҳам етиб келди. «Музаффар бу қушчани қандай илинтирдийкан?»

Мен-ку бу каби майда-чуйда гаплардан юқори бўла олишим мумкин-а, лекин бу майда ғийбатлар заҳарли томчи мисол бирин-кетин чакиллаб томаверар, тоқатимни тоқ қилиб юборарди. Нима қилай? Ахир бу миш-мишларнинг эгаси ўз ёнимда эди-ку! Гўё асал тўла кўзасининг қоқ ўртасидан тахири чиқиб қолиб, энди нима қилишни билмай турган одам мисоли ҳайрон эдим. Мен қизларнинг

наздида Музаффар Илҳомни енгган, голиба эдим. Аслида эса, голиб у эди. Унинг боқишларида, ҳатто мени сенсирашида ҳам аллақандай ғурур пайдо бўлганди. Аммо бу — мен ўйлаган, мен кутган ғурур эмас, балки худбинларча ғурур эди. Унинг қилиқлари ҳам совуқлашган, қўллари муздек, ҳатто сўзларидан ҳам яхнинг нафаси келарди. Нимадир қилиш керак эди. Аммо нима? Билолмасдим. Лекин ишдан бўшамасам бўлмаслигини ҳис қилардим. Чунки ишхонадаги ҳар бир кун менга оғир ботаётган эди. Кўзимни чирт юмдим, ариза ёздим.

— Энди нима қилмоқчисан? — сўради акам.

Нима қилардим?

— Аспирантурага кираман. Илмий иш қиламан.

— Шунақа де? Ҳозир ноябрь ойи. Аспирантурага қабул аллақачон тугаган. Ҳатто сиртқи бўлимга ҳам. Фақат тадқиқотчи бўлишинг мумкин, холос. Агар лойиқ кўришса.

— Лойиқ кўришади.

— Майли, уриниб кўр.

Бир вақтлар ёзган мақолаларим, диплом ишимнинг қўлёмалани қидирдим. Ҳаммаси уйда, китоб жавонининг пастида, картон қутиларда ётарди. Мана, «XIX аср 50-йиллар адабиётига шарҳ». Баҳоси — «аъло». «Анбар отин ижоди. «Фалсафаи сиёҳон» асарининг қисқа таҳлили». Баҳоси — «аъло». «Муқимий лирикаси. «Ҳажр ила...» газалининг таҳлили». Баҳоси — «аъло».

Миядан ҳамма майда-чуйдаларни қувиб ишга ўтирдим. Уч кундан сўнг реферат тайёр бўлди. Воҳидовни излаб бордим. У мени кўриб аввалига саломимга алиқ олиб, ҳол сўраб тураверди. Мен мақсадга ўтгач, ҳайрон бўлди.

— Қизим, олти ой аввал аспирантурада қолинг, десам, унамагандингиз. Энди бўлса, қабул тугаганда келяпсиз. Тинчликми?

— Янглишган эканман, домла.

— Шундай денг? Майли, «Ҳечдан кўра кеч»... Хўп, энди нима қиламиз? Тадқиқотчилик қиласиз, холос. Бошқа йўли йўқ. Рефератингизни илмий кенгаш кўради, тавсия қилса, хўп. Дарвоқе, тавсия қилса ҳам керак. Ишларингиз аъло эди... Қайси мавзуда ишламоқчисиз? Ё мавзу танлашга маслаҳат керакми?

Мен унинг олдига рефератимни қўйдим.

Воҳидов қошларини хиёл керди. Кейин рефератни қўлига олди.

— Муқимий ижоди? Ҳа... Майли, тўрт кундан кейин кенгаш. Унгача кўриб чиқаман. Яна баъзи бировларга ҳам кўрсатиб боқай-чи? Аслида ўрта асрлардан иш қилсангиз ҳам бўларди, қизим. Тилни билсангиз, эски ёзувлардан хабарингиз бор. А?

— Домла...

— Ҳа, майли, Муқимийни танлаганингни ҳам бир сабаби бордир.

Суриштириб, факультетдан иш ҳам топдим. Ойлиги кичик, қиладиган ишим – сиртқида ўқиётган талабаларнинг ишларини текшириб бориш эди. Акамнинг айтишича, бошланишига бу ҳам ёмон эмас эди.

Музаффар Илҳомга бу янгиликни айтувдим, бепарвогина елка қисиб қўя қолди. Хуллас, мен йўлимни танлаган эдим. Бир жиҳатдан шундай қилганим ҳам маъқул эди. Фақат бир нарсага ҳайрон эдим. Бу ёғини нима қиламан?

Тўй куни яқинлашиб келарди. Мен оқимга тушиб қолиб тақдирга тан берган одам мисол сарполаримни тиктирар, ўзимнинг майда-чуйда, келинчакларга хос кам-кўстларимни тўлдирар, баъзан қийналиб бўлса-да, Музаффар Илҳом билан учрашгани чиқиб келардим. Аммо бу учрашувлар мени қувонтирмас, билъакс, азоблар эди. Вужудимдан совқотиш ҳисси кетмас, унинг қўли бехос тегиб кетса ҳам қалтирар эдим. Муҳаббатига эришиш чексиз бахт туйғу-

сини олиб келиши керак эди. Менда эса, йўқ. Иложи бори-ча, Музаффар Илҳомни камроқ кўрсам, дердим. Кўпинча мени ваҳм босарди. «Тўйдан кейин нима бўлади?» Ҳозирку, уни камроқ кўришнинг иложи бор. Кейин эса уни ҳар куни кўриш, ҳар соатда гапларини эшитишга мажбурман. Унда нима қиламан?

Шундай қилиб, тўйга тўрт кун қолди. Аммаларим кўчларимни Музаффар Илҳомнинг шаҳар чеккасидан олган икки хонали уйга олиб бориб, ясашиб келишган, сарполарни қариндош хотинлар кўрсин учун чиройли қилиб тахлашар эди.

Кеннойим тайёр бўлган никоҳ кўйлагимни олиб келди. Оппоқ шойи этакларни шилдиратиб, менга кийгазиб кўрмоқчи бўлди. Яланғоч баданимга шойи муздек бўлиб тегдию, сескантириб юборди. Гўё баданимдан илоннинг танаси сирғалиб ўтгандек бўлди.

— Сизга нима бўлди?

— Илон...

— Қани?

— Кўйлақда...

— Йўғ-э?

Мен рангим ўчиб кўрпачага ўтириб қолдим. Кеннойим шошиб кўйлақнинг ўнгу терсини текшира бошлади. Кейин менга ҳайрон бўлиб қаради.

— Сизга нима бўляпти, Мағрура? Нега ваҳима бўлиб қолдингиз?

— Билмадим... Кеннойи, қўрқиб кетяпман...

— Нимадан?

— Музаффар Илҳомдан.

— Нега?

— Билмадим...

Охири чидолмадим. Ойимга бор гапни айтдим. Ойим ўйланиб қолди.

— Нега ҳаммасини бошидаёқ очиқ айтмадинг? Ё қийналмайман, деб ўйлабмидинг? А?

— Уни яхши кўрардим...

— Ҳозир-чи?

— Ҳозир ҳам...

— Унда ўтган гапдан кўз юмиб юборолмайсанми? Ахир аёллар нималарни кечиришмаган, қизим?

— Қийналиб кетяпман, ойижон! Уни кўришнинг ўзи менга азоб! Тўйдан кейин нима қиламан? У билан... Йўқ! Худди вужудимдан илон ўрмалаётгандек бўляпти... Мени қутқаринг, ойи!

— Нима қилай? Айт!

— Уни кўришни ҳам хоҳламайман!

— Нима деётганингни биласанми? Тўйга тўрт кун қолди. Аканг бутун маҳаллани наҳорга ошга айтиб қўйган. Узоқ-яқин қариндошларнинг тўйга яраша ҳозирликлари бор. Қуда томонга нима дейман?

— Ойи, мен-чи?

— Музаффар-чи?

Йиғлаб юбордим.

Азоблар ичида яна бир кун ўтди. Мени ҳамон ваҳима босарди. Ҳеч нима емай-ичмай қўйдим. Ҳеч нарса ёқмасди. Узуқун хонамда мук тушиб ётардим. Мен орзумда кўрмоқчи бўлганим қаср тўлқин ювиб кетган қум кўрғон янглиғ нураб борарди.

Эсимда, кеч кузнинг қуёши фавқулодда илиқлик билан нур сочаётган пайт эди. Мен айвонда, бувимнинг эски диванида оёқларимни узун этакларим тагига яшириб ўтирардим. Ичкарида келин саломнинг бўғчаларини тугаётган аммам ишини тугатиб ёнимга чиқиб ўтирди.

— Мағрурагинам, намунча озиб кетдинг, болам?

Индамай халатимнинг боғичларини ўйнай бошладим. Аммам узун уф тортди.

— Одам нима қилишга ҳайрон, — деди у ўз-ўзига сўзлангандек, — қудалар ҳам дурустроқ гап қилишмади-ей... Ирим-сиримлар тошкентча бўладими ё фарғонача-

ми? У ерда бошқа одат, бу ерда бошқа. Биз келин салом қилсагу, улар жи-и-им қўлини бурнига тиқиб тураверса...

Кулгим қистади. «Жимда нима ташвиш» деганлари шумикин?

— Ишқилиб, куёв билан гапинглар бир жойдан чиқса бўлди-да, болам. Биз кампирлар келишиб кетаверамиз.

Аммагинам! Ахир худди шу сиз айтганингиз бўлма-япти-ку! Нима қилай? Кечикдимми?

Йўқ! Ҳали ҳам кеч эмас. Музаффар Илҳомнинг олди-га бориш керак. Кўзларига тик қараб, очиқчасига гаплашиш керак. Кўнглида нима, билиш керак. Агар... Нима бўлибди? Аввал қийин бўлади, кейин секин-секин кўни-касан. Агар... Янглишаётган бўлсам-чи? Кошкийди... Мен ҳаммасидан кўзимни юмиб юбораман. Азобларимдан ҳам, унинг саргузаштларидан ҳам, барча ўтган гаплардан кўзимни чирт юмаман. Ойим тўғри айтади. Аёл нималарни кечирмаган?

Ўрнимдан тура солиб хонамга отилдим. Шоша-пиша кийиниб, ҳовлига тушдим. Айвон пастида эндигина келган бўлса керак, кўча кийимида акам турарди. Ёнида ойим билан аммам. Бир нималарни шивирлашишяпти.

Мени кўриб жимиб қолишди.

— Қаёққа кетяпсан? — сўради ойим.

— Ҳозир келаман.

Йўлакка отилдим. Бу троллейбус мунча секин юрмаса?

Нашриётга етиб келганимда иш куни поёнига етиб қолган, йўлак бўшай бошлаганди. Музаффар Илҳомнинг хонаси йўлакнинг қоқ ўртасида эди. Ҳеч қаёққа алангламай, тўппа-тўғри бориб, шахт билан эшикни очдим. Хонада Музаффар Илҳом йўқ, биргина кекса мудир қоғозларини тахларди. Мени кўриб кўзойнагини қўлларига олди.

— Музаффар Илҳом йўқ-ку, Мағрурахон. Икки соат бўлди, Фарғонага кетди.

— Фарғонага?

— Хабарингиз йўқми ҳали? — мудир таажоуб билан мени бошдан-оёқ кузатиб чиқди. — Унинг отаси қазо қилди-ку.

Мен нима дейишни билмай қолдим. Мудир яна бир нималар деди. Тушунмадим.

Судралиб уйга қайтдим. Уйда мени мен аллақачон билган ўша хабар кутарди. Музаффар Илҳомнинг ўзи акамга келиб айтганмиш. Энди тўйнинг яқин ўртада бўлиши даргумон эди.

Тўй кейин ҳам бўлмади. Сиз қумни сиқимлаб кўрган-мисиз? Менинг орзуларим ҳам бармоқларим орасидан қум мисол тўкилиб тушди.

* * *

Кеча бошланган ёмғир ҳамон эзилади. Ҳовли юзаси халқоб, акацияларнинг бужур таналари ҳўл, ўртадаги гулзор ўрни чирик хазонлару, улар орасида бўртиб ётган қуп-қуруқ гул поялари...

Шарфимга маҳкамроқ ўрандим. Атроф жим-жит. Ташқаридан ёмғирнинг шитирлашию, билагимдаги соатнинг чиқиллаши эшитилади, холос. Ҳа, ҳаёт ҳам гоҳ офтобли, гоҳ чақмоқли, гоҳ ёмғирли лаҳзалар ичра ўтаркан...

Дарслар аллақачон тугаган, Назира опа йўқ, Хуршид ака ва Бахтиёр Кенгаш мажлисида, унинг навбатдаги китобчаси муҳокамасида.

Мен ҳам кетсам бўларди. Ёмғирнинг тинишидан умид йўқ.

— Яна токчадамисиз, Мағрура?

Тавба, бу Садриддин менинг одатимни қаердан билди, а? Эшик ёпиқ эди, қандай кира қолди?

Садриддин пардани бир чеккага суриб менга қаради.

— Токчада қизиқроқми, дейман?

— Буни токчада ўтирган одам билади.

— Шундай денг?

Садриддин бир сакраб токчага чиқди-да, рўпарамга чордона қурди.

— Қалай? — деди кейин.

— Зўр!

У озғин бўйинини чўзиб ҳовлини кузата бошлади.

— Ҳақиқатан ҳам ҳовли бошқача кўринаркан бу ердан. Ҳаммаёқ ҳалқоб, ҳўл... Нимаси томоша қилишлик? Баҳор бўлса бошқа гап эди. Ҳар ҳолда кўз яйрайди.

— Баҳоргача шуниси ҳам яраб тураверади.

Садриддин кулиб юборди. Унинг яйраб кулишини биринчи бор кўришим. Шу топда у тамом бошқача бўлиб кетди. Кўзлари худди ёш боланикидек чарақлаб, озғин юзларида кулгичлар ўйнади. Рўпарамда шалпангқулоқ, пешонаси устидаги бир тутам сочлари қошларини тўсган ёқимтойгина йигит ўтирарди.

— Борига шукур денг, — деди у кула-кула. — Шукур қилиш яхши. Фақат одамзод доимо шукур қилавермайди-да!

Охирги сўзларни у жиддий тортиб гапирди.

— Курсимизда Матлуба деган бир қиз бор эди. Шу Матлуба деразадан қарашни яхши кўрарди. Биз ётоқхонада тўққизинчи қаватда турардик. Тўққизинчи қаватнинг деразасидан нима кўриниши мумкин? Фақат осмон. Матлуба деразасининг олдидаги столга чиқиб олиб осмонни томоша қилиб ўтирарди.

— Нега энди столга чиқиб?

— Нима қилсин? Ҳозирги биноларда токча йўқ, курси пастлик қилади, стол қулай-да!

— Кейин-чи?

— Нима «кейин»?

— Матлубага нима қилди?

— Ҳеч нима. Ўқишни битирди. Кетди. Бошқа кўрмадим. Балки эрга теккандир, болаларини эргаштириб юргандир.

Садриддин кулимсираб менга қаради.

— Балки ҳозир ҳам токчада ўтиргандир.

Кулиб юбордим. Менга Садриддин қўшилди.

— Кайфият зўр-у!

Иккимиз ялт этиб қарадик. Остонада қоровул чол турарди.

— Токча қалай? — деди у кўзларини ола-кула қилиб.

— Зўр! — жавоб қилди Садриддин.

— Курсидан яхшими? Ё ҳар қалай курси дурустми?

Юзимга олов теккандай бўлди. Сакраб токчадан тушдим. Кетимдан Садриддин сакради.

— Қўйсангиз-чи? — Садриддин қип-қизариб кетди. — Қаерда ўтиришимиз билан нима ишингиз бор?

— Сен билан-ку ишим йўғ-а...

У ёғини эшитмадим. Хонадан чиқиб кетдим. Пальтомни йўл-йўлакай эгнимга илдим, тугмаларини қадашга сабрим чидамай, кўчага отилдим.

Шу заҳоти изғирин юз-кўзларимни чақиб олди. Қўлқопимни қолдириб чиқибман. Соябон ҳам йўқ. Орқага қайтишни истамасдим. Бошьяланг кетавердим.

Ортимдан Садриддин қувиб етди. У ҳам бошьяланг, қип-қизил шарфи бўйнида узун-қисқа бўлиб осилиб ётарди. Қўлида соябоним билан қўлқопларим.

— Мағрура, нима бўлди, чақирсам ҳам эшитмайсиз-а?

Жимгина қўлқопларимни олиб кия бошладим. Садриддин соябонимни ёйиб бошим узра тутди.

— Қоровулдан хафа бўлдингизми? — деди у. — Қўяверинг, нима деса деяверсин. Истеъфодаги зиёли! «Нега курсида ўтирмайсан»миш! Ха-ха-ха!

Мен ҳам кулиб юбордим. Бир пайт Садриддин қўлимдан ушлаб бир четга тортди. Чунки орқадан машина келарди. Оқ «Нексия» йўлдаги ҳалқобдан аста-секинлик билан ўта бошлади. Ёнимизга келганда тўсатдан тезлаб кетди. Рулда Хуршид ака ўтирарди.

— Ҳайронман, кенгашга четдан шунча одам чақиришининг нима кераги бор экан? Ҳаммаси ўқиб чиққунча вақт ўтади, холос. Шу тўрт ой ичида яна битта китобчанинг материаллини тўплаб олса бўларди.

— Тўплаб олавермайсизми?

— Э, қўл борармиди? Муҳокама бўлмагунча ишга ўтиролмайман мен.

Бахтиёр билан метро бекати ёнида кўришиб қолгандик. Энди у йўл-йўлакай кечаги муҳокама тафсилотларини гапириб келарди. Дарс бошланишига эрта, биз бемалол, шошилмасдан келардик.

Ёмғир тинган, ҳавода чирик хазонлар ҳиди анқир, булутларнинг бир чети йиртилиб, осмон ранги кўрина бошлаган эди.

— Хуршид ака мени анча ҳимоя қилди. Яхши одамда... Ҳайронман, шундай одам ҳалигача ёлғиз яшаса! Аёлларнинг кўзи қаерда ўзи?

«Хуршид ака-чи? — ўйладим мен. — Унинг кўзи қаерда?»

Фойеда қоровул чоя мени ўқрайиб кутиб олди. Кечаги воқеа эсимга тушиб кулиб юборай дедим.

Танаффусда Хуршид аканинг хонаси ёнидан ўтаётиб у ердан қаттиқ-қаттиқ овозлар чиқаётганини эшитиб қолдим. Кимдир жаҳл билан гапирарди. Унга жавобан Садриддин нимадир деди. Охирида Хуршид аканинг босиқ овози келди. Кейин яна бояги жаҳлдор овоз... Бу — қоровул чолнинг товуши эди.

Сал ўтмай эшик зарб билан очилди. Йўлакка аввал қоровулнинг овози учиб чиқди. Сўнг ўзи кўринди.

— Буни Университет деб қўйибди. Масхарахона эмас! Ёш авлодга тарбия берувчиларнинг ҳоли шу бўлгандан кейин... — деярди у.

Мен тезгина кафедра хонасига кириб олдим. Чол Хуршид аканинг олдига жанжал қилиб киргани аниқ эди.

Йўлакда нималар бўлаётганини тасаввур қилиб кўрдим. Қоровул кета-кетгунча жавраб кетади. Гулмира пиқиллаб кулади. Талабалар елка қисишади. Садриддин бечора қип-қизариб тураверади. Фақат Хуршид ака... Нима деб ўйладийкин? У кеча ҳам бизни кўчада, битта соябон остида турганимизни кўриб қолган эди. Садриддин менинг қўлимдан ушлаб четга тортганини ҳам, турган гапки, кўрган. Энди нима деб ўйлайди?

* * *

— Мағрура, кеча нима қилдинглар ўзи? Анави чол бақариб келибди?

— Сенга нима?

— Вой-бўй... Сўрадим-да... Садриддин...

— Нима Садриддин?

— Ёқадими сенга?

— Эсинг жойидами?

Мен беихтиёр ўриндиқ тепасига осилиб тушган наъма-так шохларини тортқилай бошладим. Гулмира юзимга диққат билан тикилди. Кейин енгил тин олди.

— Хайрият-ей... Унда нега ўзингни гап-сўзга қўйиб юрибсан?

— Нима дединг?

— Қоровулнинг жанжалидан кейин... Ҳар қандоқ одам ҳам бир гап бўлгандир ахир, деб ўйлайди-да!

— Сен ҳам шундай деб ўйладингми?

— Қўйсанг-чи... Ўртоғингман ахир... Фақат...

Гулмира бир зум жим қолди. Секингина юзимга қараб қўйди.

— Садриддин яхши кўради сени. Сезасанми?

— Бас қил... Истамайман сезишни!

— Лекин факультетда кўпчилик сезади-да буни! Шунинг учун қоровулнинг жанжали бошқача таъсир қилди шекилли. Чол нима деган, билмадим, лекин... Ҳатто Хуршид ака ҳам анчагача асабийлашиб юрди. Ахир унга унчамунча нарса таъсир қилмайди-да!

Бутун вужудимда титроқ туриб, кўзларимдан ёш қайнаб чиқа бошлади.

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ эди... Биз фақат гаплашиб ўтирувдик, холос. Ҳеч гап бўлгани йўқ! Бўлгани йўқ!

Мен ҳамон йиғлар, овозим тобора йўқолиб борарди. Охири томоғим гиппа бўғилиб, нафасим ичимга тушиб кетди.

* * *

Кўз олдим қоп-қоронғи, зулмат ичра элас-элас акамнинг овози эшитилди:

— Тер чиқяпти. Иситма энди тушади.

— Хайрият!

Бу — кеннойим эди.

«Нима бўлди? — ўйлай бошладим мен. — Бетобманми? Қачон уйга келдим? Қандай келдим?»

— Қимирлади...

— Ҳали уйғонгани йўқ. Бор, болаларга қара, шовқин солишмасин.

«Қандай бетоб бўлиб қолдим? — яна ўйлай бошладим мен, — Гулмира билан наъматак тагида ўтирувдик. Анави гапни эшитдим. Йиғладим... Кейин-чи?»

Минг уринмай, эслай олмадим. Гўё хотирамнинг худди шу ерини биров ўйиб олгандай, миям бўм-бўш, танам ҳолсиз эди. Ич-ичимдан кучли хўрсиниқ келди. Уйқуга кетдим...

...Кўзимни очганимда хона ёруғ, тонг отган, дарпардаси четга тортиб қўйилган деразадан ичкарига қуёш

нури ёғиларди. Палосда Шавкатжон ўйнаб ўтирар, кеннойим каравот ёнида елим шприцга дори тортарди.

Руҳим анча енгил, чор-атрофни идрок қилардим. Қимирлаганимни сезиб, кеннойим ўтирилди.

— Уйғондингизми? Хайрият...

— Мени ким олиб келди?

— Гулмира.

— Кўп иситмаладимми?

— Уч кун. Келинг, уколингизни қилиб қўяй...

Уколдан сўнг кеннойим олиб келган ёвфон маставани ичиб ўйга толдим. Қандай қилиб бир зумда бетобланиб қолганимни тушунолмасдим. Яна қовоқларим оғирлаша бошлади.

Энди ўнгим ва тушим қоришиб кетди. Ажаб, бу қандай ҳол эканини англаб етолмасдим. Мен бир вақтнинг ичида ҳам туш кўрар, ҳам ўнгимни идрок этардим.

Ўнгимда акам тепамга келганини сездим. «Уйғондими ҳеч?» — деб сўради. «Уйғонди, овқатланди», — жавоб берди кеннойим. «Дозани камайтир», — буюрди акам. «Бир кубикка туширсам бўладими?» «Бўлади».

Кейин овозлар узоқлашиб, англаб бўлмас шовқинга айланди. Шовқин машина филдиракларининг кўлмакдан кечиб ўтганда чиқарган товушининг худди ўзи эди. «Машинами? — ўйладим мен, — қаердан келиб қолди? Ахир бу менинг тушим-ку!» Бир вақт Хуршид ака менга қарамай машинасини шитоб билан ҳайдаб ўтиб кетди... Мен йиғлаб юбордим.

— Йиғлаяпти... Э, худо, нима бўлди?

— Жим!

— Даврон ака! Қаранг, у кимни чақиряпти?

— Нима дединг?

...Оҳ, уйқу бирам яхши-ки... Мен яна туш кўра бошладим.

Дадам... Дадам мени — тўрт яшар қизалоқни қўллари-

да кўтариб кета бошлади. Қизалоқ унинг қўлида тешик-кулча еб борарди. Тўсатдан дадамнинг қўлида кетаётганимдан ўнғайсизлана бошладим. Мен — катта қиз, дадасининг қўлида... Дадам эса яккаш: «Ёлғиз қийналмадингми, болам, йўл олис», — дерди...

Бир вақт яна олислардан акамнинг овози эшитилди:

— Лола, қизим, амманг ухляяпти. Чиқ бу ердан!

— Вуй, шунақа ҳам узоқ ухлайдиларми?

Овозлар узоқлашиб, эшитилмай қолди. «Ухляяпман, — ўйладим мен, — ухляяпман...»

Энди тушларим ҳам бир-бирига уланиб, биринчиси кетидан иккинчиси кела бошлади. Кейинги тушларимга узуқ-юлуқ хотираларим кирди. Аммо хотираларимнинг бу узуқ бўлаклари ҳайратланарли тарзда бир-бирига боғланиб келарди.

Тушимга Музаффар Илҳом кирди. Қўлларимга боғланган оқ ипак рўмолни еча бошлади. Кафтларимдан иссиқ қон томарди...

Шу пайт ёнимда онам пайдо бўлди. Кафтларимга ачиштириб йод суркади. «Яраларинг мунча кўп, болам?» — деди йиғлаб... Онамнинг йиғлаган товуши оралаб кеннойимнинг овозини эшитдим:

— Алаҳляяпти...

Унга жавобан акамнинг товуши келди:

— Йўқ, босинқираяпти. Бу иситма эмас. Кучли руҳий чарчоқ натижаси... Ўтиб кетади...

Чалқанчасига узоқ ётиб қолган бўлсам керак, энсам офрий бошлади. Ёнбошламоқчи эдим, кучим етмади. Шу онда кимдир ёстиғимни тўғрилади. Кейин елкаларимдан ушлаб, ўнг ёнимга ағдарди. Бирам енгил тортдим-ки...

Тушимда ёмғирнинг шитирлаганини эшитдим. Ва тамоман ихтиёрсиз шивирлай бошладим: «Япроқлар чиртиллаб узилиб тушаётган салқин куз оқшоми. Кимсасиз кекса боғ гўё ўтган умрнинг дардларидан чарчаган ми-

сол жим. Фақат заъфар япроқлар товуши ҳукмон: «чирт-чирт...» Бу жумлаларни қайси китобдан ўқигандим? Эслолмадим. Гўё хотирлашим жуда зарурдай, зўр бериб ўйлай бошладим ва уйғониб кетдим.

Ташқарида ҳақиқатан ҳам ёмғир ёғар эди. Деразалар юм-юм йиғлаган мисол, ёмғир сувларини юзидан жимгина оқизиб туширар, тарновдан оқаётган сув ҳовли саҳнига тараклаб урилар эди.

Мен ёнбошлаганча деразадан қорайиб кўринаётган ишкомларга қараб ётардим. Бош томонимдаги ёниб турган тунчиروқдан иссиқ нур тушар эди...

Айвондаги соат беш марта бўғилиб занг урди.

* * *

*Жудолик устида,
Жудодан бошқа.
Менда не қолди,
Худодан бошқа.*

Шукур Жаббор

Бундан беш йил аввал ҳам худди шунга ўхшаш, айвондаги соат беш марта занг урган эди. Ёниқ тунчируқдан юзга иссиқ нур тушар эди.

Ойим ёнбошлаганча деразадан ҳовлига қараб ётарди. Кузнинг сўнгги кунлари...

— Умид кам, — деганди акам.

— Умид қилиш қийин, — дейишган эди ойимни кўрганлар.

Бунини ўзим ҳам сезардим. Бечора кун сайин сўниб борарди. Ўзи ҳам аллақачон тақдирга тан берган, фақат менга қараган кўзларида армон филтиллар эди. Онагинам! Менинг тўйимни кўрмаганидан йиғларди. Менинг ҳамроҳсиз, ёлғиз қолаётганимдан хавотирда эди у!

Мен эса унинг бошида ўтирар, ичимни алам кемирар эди. Не қилайки, уни куйдирган мен эдим, балки умрининг неча йилини кесиб, қисқартиб юборган ҳам мен эдим. О, шу қадар худбин бўламанми?

Наҳот онамнинг орзу-ҳаваслари учун ён беролмадим? Кечиримли бўла олмадимми? Нега? Ўтган ишдан кўзимни юмиб юборишим мумкин эди-ку! Ойим айтган эди-ку! «Кўзингни юмиб юбор!» — деб. «Аёл нималарни кечирмайди?» — деганди-ку! Ахир унинг кимлигини билмасмидим? У қизларнинг мафтунлигидан маст, осон ғалабалардан боши айланиб қолган шуҳратпараст эди-ку! Билардим-ку! Ё унинг сўнгги пайтлардаги худбинона мағрурлиги алам қилдими? Ё Нилуфарнинг олдида виждон қийнадимми? Нима бўлди?

Кейин-чи? Музаффар Илҳомни кечиролмаган эканман, нега онамга ёққан совчилардан бирига «хўп» дея қолмадим? Ўзимга қарши боролмадимми?

О, отажон! Мен нега сизга ўхшадим? Нега мағрур, тутган жойини кесадиган, йўлидан қайтмас бўлиб ўсдим? Ахир мен ўғил бола эмасдим-ку!

Менинг худди мана шу феълим бугун онамни армон билан жўнатяпти...

Ойимнинг бошида ўтирарканман, аламдан юрагим куяр эди.

Ойим ёнбошлаганча деразадан ҳовлига қараб ётарди. Кўксидан хирилдоқ нафас чиқар, бир ой ичида озиб, суягу томирлари бўртиб қолган қўллари кўрпа устига беҳол ташланган эди. Онам кузнинг сўнгги тонгида, айвондаги соат беш марта жаранглаб занг урган пайтда узилди.

Кейин... Кейин уйимизга одамлар йиғилди. Мен кеннойим, аммаларим ёнида, ойимнинг бош томонида ўтирардим. Кўзларим қуруқ, овозим йўқ, ҳеч нимани идрок этолмасдим.

Фақат тўн кийиб, белини боғлаган акам, тоғаларим кириб келгандагина бир сескандим. Орқада келаётган катта

поччам қолганларга қандайдир ишора қилдию, тоғаларим барабар эгилишиб, сариқ мато ёпилган қутини кўтаришди. Ва доду фарёдга қарамай ҳовлидан олиб чиқишди. Дарвоза ёнида сариқ мато ташланиб, мунсагу паранжи ёпилган тобут турарди. Қутини тезда тобутга қўйишдию, елкаларига олиб орқаларига қарамай йўлга тушишди.

Улар онамни олиб кетишар эди! Онам энди қайтмас бўлиб кетар эди!

Томоғимдан фарёд отилиб чиқди. Нималар дедим, билмайман. Мени аёллар кўтаргудай бўлиб уйга олиб кириб, кўрпачага ётқизиб қўйишди. Шу ётганча кўз ёшимга ғарқ бўлдим. Ва аста-секин ухлаб қолдим...

Мен уйғонганимда қаердандир Қуръон тиловати эшитиларди. Суралар ажиб оҳанг янглиғ юрагимни илитар эди. Мен ҳам беихтиёр сураларни такрорлай бошладим. Такрорлаганим сари идроким тиниқлашар, қадим араб тилидаги оҳангдор жумлаларнинг мазмуни тобора ойдинлаша борардию, мен уларни яна ва яна қайтарар эдим:

«Эй, Муҳаммад, биз сиздан аввал бирор одамзотга мангу ҳаёт берган эмасмиз. Сиз ўладигану, улар мангу қолувчиларми?»

Миямда нимадир «ярқ» этди Ажаб, кўнглимга таскин кела бошлади. Яна шивирладим:

«Ҳар бир жон ўлимни тотувчидир. Биз сизларни ёмовлик билан ҳам, яхшилик билан ҳам синаб, имтиҳон қилурмиз. Фақат бизгагина қайтарилурсизлар»¹. Ҳа, бу — инсонга хос қисмат эди. Ва ёзғиришга ҳақим йўқ эди. Бу — ҳаёт, яшаш керак эди!

Ўрнимдан туриб, ҳовлига тушдим. Қариндош аёллар бир-бирлари билан хўшлашар эди. Кузнинг сўнгги куни ҳам поёнига етиб борарди.

¹ “Қуръони Карим”, Анбиё сураси

Мен ҳам, ниҳоят, таскин топиб, ўртанмай қўйдим. Энди буларнинг бари хотира эди...

* * *

Ишкомлар ораси ёриша бошлади. Қўлимни узатиб, тунчироқни ўчирдим. Айвондаги соат бўғилиб олти марта занг урди.

Ажаб, тун қисқара бошлабдими? Ҳали эрта-ку! Ё менга шундай туюляптими?

Айвон поли аста ғичирлади. Бу — кеннойим эди. Эшик очилиб, оёқ учида хонага кирди. Ўчиқ тунчироқни кўриб, ҳайронликда тўхтади. Кейин чироқнинг симларини ушлаб текшириб кўрди. Охири кафтини пешонамга теккизди. Сўнгра яна оёқ учида юриб чиқиб кетди.

Сал туриб ошхонада чироқ ёнди.

Мен енгилча хўрсиниб олиб, яна мудрай кетдим. Фақат акам тепамга келгандагина кўзимни очдим.

Акам кийиниб олган, ишига жўнаш арафасида эди, чамаси.

— Ҳа, Ваҳима, дурустмисан? — у кулимсираб томирим уришини текшира бошлади.

— Тузук, — деди сўнг. — Энди сал қад ростлаб ўтирсанг бўлади. Қоринни тўқлаб, кайфиятни яхши қилиб, а? Кечқурун кўришамиз.

Бир оздан кейин Лолаю Лайлолар мактабга кетишди. Мен қайноқ сут ичиб, бир-икки бурда нон едим, иссиқ шарфимга ўраниб айвондаги диванга чиқиб олдим. Бир мунча вақт ўтиб Гулмира қўнғироқ қилди. Факультетда ишлар «о, кей», кўнгилни тўқ қилиб соғайиб чиқаверар эмишман.

Ёмғир тинди. Яшаш бирам яхши, ҳаёт ширин эдики...

Кун пешиндан оққанда Назира опа кириб келди. Мен Лола билан Лайлонинг орасида ўтириб мультфильм кўрардим.

— Ҳа, дуруст, анча тузуксан, — деди у мулозаматлар тугагач. — Гулмира айтса, ҳайрон бўлудим. Соппа-соғ юрган одам тўсатдан...

— Биз ҳам ҳайрон бўлдик. Эрталаб бинойидек чиқиб кетиб, пешинда Гулмира машинада олиб келса... — дярди кеннойим ҳам ўз навбатида.

Кеннойим куймаланиб дастурхон ёзаркан, Назира опа факультетдаги янгиликларни бир-бир айта бошлади. Менинг ўрнимга Садриддин дарс бераётганмиш. Бахтиёрни докторантурага тавсия қилишганмиш. Бердиқул Муродович ўғлини унаштирганмиш. Гулмира нимагадир (сабабини айтмабдимиш) Хуршид акадан дакки эшитиб роса йиғлаганмиш. Яна бир бор шунга ўхшаш «айб иш» қилса, (тавба, шунчалик катта гуноҳмикин?) Хуршид ака ишдан ҳайдайдиган бўлганмиш. Назира опа орага тушгани ботинмаганмиш.

— Айтганча, яна бир гап.

Опа сумкасидан карнайча қилиб ўралган қоғозларни олиб кафти билан текислади.

— Мақоланг Академия тўпламида босиладиган бўлибди. Тақризчилар яхши баҳо беришибди. Кеча Соҳибжон шундай деди. Мана бу мақолангнинг иккинчи нусхаси.

Мақолам қора сиёҳда чизилган турли белгиларга тўла, бир жойида мен беихтиёр ўтказиб юборган имло хатоси тўғрилаб қўйилган эди. Қоғозларни варақлаганим сайин ҳайратим ошарди. Мен Хуршид аканинг дастхатини таниган эдим. Назира опа изоҳ бера бошлади.

— Буни Хуршидга Соҳибжон ўқишга берган экан. Нега ҳайрон бўласан? Хуршид эски ўзбек ёзувини ҳам, араб

тилини ҳам яхши билади. Ё сен уни фольклордан бошқа нарсага қизиқмаган деб ўйлабмидинг?

— Йўғ-э!

— Ахир унинг отаси бахши бўлган-ку!

— Ростдан-а? Билмас эканман.

Назира опа менга ҳайрон бўлиб қаради.

— Хуршид Усмон бахши деган одамнинг ўғли. Эшитганмисан шундай бахши бўлганини?

— Йўқ.

— Ҳоди Зарифни биласанми?

— Ҳа.

— Худди шу Ҳоди Зариф Гўрўғлининг тўртта достони-ни Комил бахшидан ёзиб олган. Комил бахши эса Усмон бахшининг отаси, Хуршиднинг бобоси бўлади. Хуршид бахши бўлмади-ю, лекин фольклорчи олим бўлди. Тавба, деканинглар кимлигини билмасаларинг...

* * *

*Нималар бўлмоқда, англай олмас дил,
Бу не синоатдир, ҳис этмас юрак,
Фақат билганим шул, бу ночор кўнгил —
Шунча оғир юкни кўтармоғи шарт.*

Саодат Умрзоқова

Кечкурун навбатдаги уколни олиб мудраб ётардим. Кен-нойимнинг айтишича, акам бугун кеч қайтаркан. Касалхонасида янги бўлим очиларкан. Нишонлашармиш.

Бир вақт айвондаги қандайдир гивир-гивир мудроғимни қувиб юборди. Акам хуррам товущда бир нималар дер, кен-нойим пастроқ овозда унга жавоб қиларди.

— Мағрура! — қичқирди акам бирдан, — бу ёққа чиқ, ўғил бола!

— Қўйсангиз-чи! — жонсаракланди кеннойим, — ҳозиргина укол олди. Ухласин ахир!

— Уйқуга бало борми? Мағрура! Чиқ деяпман!

— Секин! Болаларни уйротиб юборасиз. Э худо, ана Шавкатжон уйғонди...

Айвонга чиқиб келганимда стол устида шаффоф халта тўла мева-чева турар, акам ипак бўйинборини бўшатар эди. Мени кўриб юзларига кулги ёйилди.

— Қара, сен яхши кўрадиган ноклардан олиб келдим, — деди у.

Акамга яқинлашишим билан димоғимга «гуп» этиб ичкилик ҳиди урилди.

— Ҳайрон бўлма, жигар, озгина татидим, холос. Хурсандчиликда «олмасак» бўлмайди...

— Нима бўлди ўзи?

— Катта воқеа бўлди. Кат-та! Рўпарангда «умуртқа шикастланишлари» бўлимнинг мудири, тиббиёт фанлари номзоди Даврон Мавлонов турибди... Қалай?

— Э, очиладиган бўлим шумиди?

— Шу эди! Ниҳоят, орзуларим ушалди! Германиядан ускуналар келди. Ҳаммаси янги! Янги бино, операция блоки, реанимация, ҳаммаси бор! Штатни ўзим йиғдим. Ажойиб одамларни тўпладим. Воҳ! Бунақаси ҳеч ерда йўқ!

— Шунча иш бўлибдию, биз билмасак...

— Атайлаб айтмовдим. Ўзим ҳам ишонмагандим. Охирги дақиқагача бу тушимми, ўнгимми деб ўзимни чимчилаб турдим.

Акам кулиб юборди. Кейин бирдан жиддий тортди. Диванга чўкди. Кўзларида ҳасрат йилтиларди.

— Дадам ўттиз икки ёшида профессор Мавлонов эди. Бобомни ўттиз беш ёшида билмаган одам йўқ эди. Тунов кун сен тўғри гапирдинг. Мен ўттиз уч ёшга кирдим. Қачон ёқлайман? Билмайман. Тўғри, мен Талъат Мавло-

новнинг неварасиман. Лекин Талъат Мавлонов бировни мансабга миндиrolмайди, кимнингдир боласини яхшироқ ишга жойлай олмайди... Тушуняпсанми мени? Мана нима учун Даврон номдор клиникададан кетиб, қурувчиларнинг касалхонасида ишлаб юрибди. Тўғри, одамларни даволаш учун қаерда ишлашнинг аҳамияти йўқ. Лекин одамларда шундай нуқтаи назар борки, энг яхши шифокорлар, албатта, номдор клиникада ишлайди... У ерда эса амаллаб ўқишни битириб олган отасининг эркатойи амал курсисиди ўтирибди... Ҳақиқий ишлайдиганлар ўшаларга қарам... Худога шукур, одамлар мени шу кичкинагина касалхонага ҳам қидириб келишяпти... Демак, бекорга ўқимаган эканман...

— Нега бирдан сизларда шундай катта бўлим очилди?

— Бу энди янги раҳбаримизнинг саъй-ҳаракати. Бир куни мен билан бир чойнак чойни ўртага қўйиб икки соатча гаплашди. Мени қидириб келган иккитаси йўлакда кутиб ўтирганини кўриб қолган экан. Югурдаклар (биласан-ку, бунақалар ҳар жойда топилади) мени роса таърифлашган экан-да! Хуллас, гаплашдик. «Умуртқа шикастланишларини ўрганганман, илмий ишим мавзуси шу. Бунақа касалларни махсус даволайдиган бўлим ҳеч қаерда йўқ. Аввалги ишлаган жойимда бор эди, ёпиб юборишди. Шунинг учун бу ерда юрибман. Бунақа касаллар қурувчиларнинг орасида ҳам кўп учрайди», — деб, бир тўп касаллик варақаларини кўрсатдим. Индамади. Бир икки ҳафтадан кейин чақириб олиб: «Бўлимни ўзимиз очмаймизми», — деб қолди. Қарасам, бутун ҳисоб-китобларини чиқариб ҳам қўйибди. Энди қурувчиларда пул бор, у қилиб-бу қилиб пул ундирибди-да! Бошида мени кўриб «Шу йигит бош бўладими, тажрибалироғи йўқмиди?» — дейишибди. Йўқ, мана, ҳаммаси бўлди.

Акам ҳорғин жилмайди.

— Эҳ, одамлар... Бўлим очилапти, хурсандчилик... Биров нима дейди дегин, «Э, бу Мавлоновми?» «Қайси Мавлонов?» «Талъат Мавлоновнинг невараси!» Қалай? Лекин... Келганларнинг орасида ғаламис ҳам бор экан...

— Ғаламис?

— Э, — акам қўлини силтади, — унинг исми йўқ, ҳамма ғаламис дейди... «Охири ниятингга етибсан-да, шуҳратпараст?» — деса... Мен — шуҳратпараст эканман...

— Қўйинг, ака, эътибор қилманг.

— Эҳ, жигарим-а... Лобар, — деди у ичкаридан чиқиб келган кеннойимга, — Манави меваларни чиройли идишга сол, бир ўтиришайлик, а? Ўғил бола, нима дейсан?

* * *

Бунча хурсанд кўзимдаги ёш...

Рауф Парфи

Беморлик — ҳаётнинг қадрини англатувчи бир синов. Кўзгу қаршисида туриб ўз аксимга тикилардим. Анча озибман, кийимларим эгнимда ҳалпиллаб қолибди...

Сочларимни ёйиб тарай бошладим. Ташқарида ҳаво очиқ, қуёш чарақлаб турибди. Теваракдан ҳаёт нафаси уфуради. Ҳаёт бирам ширинки...

Эртага ишга чиқаман. Юрагим ўз-ўзидан шошади... Кўзимдаги ёшми? Кўнглим тўла севинч...

...Факультетда мени яна бир хабар кутарди. Уни Гулмирадан эшитдим.

Мен пальтом қўлимда, ёзув столига суяниб турардим. Гулмира келган хатларни саралаб девордаги катакчаларга бўлинган қўлбола жавончага тахларди. Булар — талабаларга, факультет манзилига келган хатлар эди.

— Қоровул яна ўзича одоб-ахлоққа посбонлик қилмоқчи бўлибди-да. Маҳкамов силлиққина қилиб ариза ёздириб, кетказиб юборибди, — деярди Гулмира.

Бунга қувонишни ҳам билмасдим, ачинишни ҳам.

Хуллас, воқеа бундай бўлибди. Қоровул география факультетида ўқийдиган бир йигит билан қизнинг панада қучоқлашиб туришганини кўриб қолиб шовқин солибди. Деканнинг олдига кириб жанжал қилибди. Бунинг овозаси Маҳкамовнинг қулоғига етиб борибди. Холис одамлар кўпда! Қиз унинг кенжаси экан...

— Йигитга нима бўлибди, билмадингми?

Гулмира пиқиллаб кулди.

— Маҳкамов ўзи бош бўлиб уларнинг тўйини қилиб берди.

— Мунча тез?

— Ҳайронман. Ўн кунда тўй қилиб юборди. Бир гап бордир-да! Тагин ким билади...

— Айтганча, нима айб иш қилувдинг? — сўрадим мен гапни бошқа ёққа буриш учун, — Усмонов йиғлатганмиш сени...

— Ўлай агар, айбим нима, билмайман. Сенинг касал бўлиб қолганингни айтгани кирувдим. Чап ёни билан турган эканми, тавба! «Мағрура касал бўлиб қолди. Ўрнига Садриддин дарс бераверсинми?» — деганимни биламан, бирданига туюқиб кетди. Хонада жаҳл билан у ёққа борди, бу ёққа келади, бир пайт стулларни тепа бошлади. Мен бўлсам, кўрқанимдан бурчакка тиқилиб олиб дағ-дағ титрайман... Нега куласан, жинни?

— Тасаввур қиялпман, — дедим кула-кула.

— Тавба, оғир-вазмин одам деб юрсам, яхшигина жаҳли бор экан. Энди кўришим. Тўсатдан «Яна шунақа иш қилсанг, ҳайдайман», — дейди. Яна сенсираб! Қайси ишимни айтяпти, ҳайронман. Ўрнингга Садриддинни қўйганимми? Соҳаларинг бир бўлгандан кейин, ўрнингни босса, нима қипти? Бошқа кимни қўяман? Хуршид акага титраб-қалтираб шуни айтувдим, ғазабдан кўкариб кетди. Хонадан қочиб чиқдим. Ҳайтовур, бироздан кейин Бердиқул Му-

родовичдан «Дарсга Садриддин кираверсин», деб айттириб юборибди... Кул, ўртоқ, кул! Бу ердагилар сени деб деканнинг жаҳлига учрасин-да, сен маза қилиб кул, хўпми?

Гулмира аччиқланганидан қўлларини силкиб ортига ўгирилиб олди. Кейин бирдан қўлимдан ушлади.

— Жим! — деди у, — Усмонов келяпти. Қадам товущини эшитяпсанми?

— Жонингни олиб қўйибди-да! — кулдим мен.

— Сенга ҳам бир жаҳлини тўксин, кўрамиз аҳволинг-ни! — деди у ҳам.

Эшикда Хуршид ака кўринди.

— Мағрурахон, яхшимисиз, — деди у саломимга алик олгач, — Ишга тушдингизми?

— Ҳа, бугундан, — жавоб қилдим мен.

Хуршид ака «Яхши, соғ бўлинг», — деб хонасига кириб кетди.

...Шу куни барчанинг юзида табассум кўрдим. Ҳамма мени кўрганидан хурсанд эди. «Ҳаёт мунча чиройли!» — ўйладим мен.

* * *

— Мағрурахон шу кунларда бошқача бўлиб кетяптими? Бердикул Муродович шляпаси қўлида, кийим илгич ёнида илжайиб турарди.

— Баҳор келяпти-да, — Бахтиёр боласифат юзига ёйилган табассум билан менга қаради.

— Йўқ, бу бошқача баҳор, — яна илжайди Бердикул Муродович. — Бу — умрнинг баҳори.

— Ёшлик — баҳор эмасми ахир?

Ҳамма эшикка қаради. Остонада Садриддин турарди.

— Йўқ, бундай баҳор эллик ёшда ҳам келаверади. Фақат бир марта келади у!

— Шоир бўлиб кетибсизми?

Бу гал Бахтиёр ростмана кулиб юборди.

— Э, укам, бу ҳаётда шоирликка бало борми? Энди... бир кайфият туғилиб қолди-да!

Бердиқул Муродович чуқур хўрсинди:

— Майли, қизим, бахтли бўлинг. Илойим, пешонаси ярқирагани насиб қилсин...

— Айтганингиз келсин, — деди боядан бери жим ўтирган Назира опа, — Фақат қизимизни уялтирманг!

— Йўғ-э, йўғ-э... — Бердиқул Муродович менга қараб ўнғайсизланиб илжайди.

Мен эса юзларим ловуллаб ўзимнинг доимги жойимда, диваннинг бурчагида ўтирдим.

Наҳот шу қадар ўзгардим? Хонада ёлғиз қолгач, бурчакдаги кўзгуга диққат билан қарай бошладим. Ё шим кийишни ташлаганим учун атрофдагилар кўзига бошқача кўриндимми?

Кўзгуда узун бинафшаранг кўйлакли, нозиккина, қўнғир сочлари елкаларидан тўкилиб, белига тушган, оппоқ юмалоқ юзларига кулгичлар из солган қиз турарди. Бу — мен эдим. Шу билан бирга, бу — бегона қиз ҳам эди. Йўқ, бу ўша Мағрура эмасди!

Йўлакда, ўтган-кетганинг нигоҳларида, аудиториядаги талабаларимнинг қарашларида ҳам ўзгачаликни сезардим. Кайфиятим ҳам ўзгача, руҳим ҳам ўзгача. Аслида ҳаётим ўша-ўша эди. Ўша-ўша дарслар, ўша-ўша одамлар, ўша-ўша... Хуллас, ҳеч нарса ўзгармаганди. Лекин нимадир бошқача эди. Нима? Билмадим.

Баъзан йўлакда, баъзан фойе ё деканатда Хуршид акага дуч келиб қолсам, у шошиб саломимга алик олардию, юзимга қарамай ўтиб кетарди. Мабодо ишим тушиб хонасига кириб қолсам ҳам кўзимга қарамай сўзимни эшитар, бир-икки оғиз жавоб билан кифояланар эди. Энди мен ҳам унинг қаршисида сўзимни йўқотиб турмас, руҳимда қандайдир хотиржамлик сезардим.

Шундай кунларнинг бирида...

Уйга келсам, Лола дарвоза олдида бир тўп тенгдошлари билан бир оёқда ҳақкалаб сакраб ўйнапти. Мени кўриб югуриб келди.

— Амма, уйга кирмай тулинг, хўпми?

— Нега?

— Сизга совчи келди. Узоқдан!

Кулдим. Бу қақажоннинг совчига ақли етганини қаранг!

Кеннойим билан йўл-йўлакай гаплашиб ичкаридан чиқиб келаётган иккита аёлга кўзим тушдию, кўчамиз бошига қараб югурдим. Мен учун совчиларнинг кўзига кўришиш, уларнинг синовчан қарашларига дош бериш қийин эди.

Қонқус кўпригининг бошида тўхтаб нафас ростладим. Бироздан сўнг бояги аёллар кўчамиздан чиқиб келишди. Сўзлаша-сўзлаша катта йўл томонга бурилиб кетишди. Бошларидаги гулдор рўмоллари уларнинг тошкентлик эмасликларини яққол билдириб турарди. Улар ким? Қардан келишди?

Бу ерда тургандан фойда йўқ. Кечки изғирин тура бошлади. Қўлларим совуқ қотди. Қалин жун қўлқопларимни кийдим, уйга судралдим. Янгиликни эшитишга тоқатим йўқ эди.

Уйда Лайло мени қовоғини солиб кутиб олди. Ҳар кунги эркалик йўқ, қўлларимга осилиб чуғурлаш йўқ, айвоннинг бурчагида туриб терсаяр эди. Мен чўнқайиб қучоғимни очдим:

— Кел, Лайло!

Лайло қилт этмади. Охири ўзим бориб уни қучоқладим. Шунини кутиб турган эканми, бечора, йиғлаб юборди.

— Нима бўлди, асалим? Ким хафа қилди сени?

Қизалоқ индамас, ўксиниб йиғлар эди. Йиғлай-йиғлай

чарчагач, ниҳоят, хўрсиниб жимиди. Меҳмонхонага кириб-чиқиб, индамай дастурхон йиғаётган кеннойим бизга бир қараб қўйдию, яна жимгина ишига машғул бўлди.

Лайлони етаклаб хонамга олиб кирдим. Йиғлоқигинам каравотимга ўтириб олиб менинг кийим-бош алмаштиришимни, ёйиқ сочларимни текислаб йиғиштиришимни томоша қиларди.

— Қани энди айт-чи, миттигина, сени ким хафа қилди, а?

Лайло лабларини чўччайтириб жим қолди. Унинг феъли келса, индамай тураверадиган одати бор эди. Кейин эса кутилмаганда ёриларди. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Опаси хонамга кириб келди-да, янги тиктирилаётган узун этакли оқ кўйлаги тўғрисида бижирлай бошлади.

— Сиз келин бўлсангиз, мен ҳам оқ кўйлагимни кияман, рўмолингизни кўтариб юраман, — деб бўйнимга осилди.

Лайло шуни кутиб турган эканми:

— Куёв сизни олиб кетадими? — деб йиғини қолган жойидан давом эттира кетди.

Менинг бир кулгим қистар, бир аччиғим чиқарди.

Ниҳоят, кечқурун ҳаммаси ойдин бўлди. Совчилар Садриддиннинг уйидан экан. Буни менга кеннойим айтди.

* * *

...Оқшом акам айвонга ёндош ўша хонага кириб келганда, мен Поль Мориа аудиоальбомини тинглаганча, бувимнинг эски диванида иккинчи бора «Сўғдиёна»ни¹ ўқиб ўтирардим. Акам кеннойимдан бор гапни эшитган, энди менинг жавобимга изоҳ кутарди.

¹ Явдат Илёсов романи

— Ёқмайди дегин? — акам ўйланиб қолди. — Нега? Хунукми?

— Йўқ, хунук дейиш қийин...

— Ундай бўлса, гаплари пойинтар-сойинтар экан-да?

— Йўғ-э, гап-сўзлари жойида...

— Унда нимаси ёқмайди?

Нима дейишимни билмай қолдим. Дарвоқе, унинг қаери, нимаси менга ёқмайди?

Кўз олдимда унинг қип-қизил шарф билан бўйнини ўраб, қизларникидек узун, нозик бармоқларини совуқдан қизартириб дийдираб туриши жонланди. Кейин Хуршид аканинг икки кафти орасида пиёласини тутганча ўйга чўмиб ўтириши кўзимга кўриниб кетди.

— Нега индамайсан?

Нима дей?

— Шу... Қиз болага ўхшайди...

Акам бир зум жим қолди. Кейин ўз-ўзига гапиргандек сўзланди:

— Нега унақа дейсан? Балки... Соғлиғи жойидадир?

— Бу нима деганингиз?

Акам пешонасини қашиб ўйланиб қолди. Кейин ўнғай-сизланиб:

— Шу... Қиз болага ўхшайди деганингга айтаман-да, — деди.

Пешонамдан олов чиқиб кетгандай бўлди. Кўзларимни қўлларим билан тўсиб олдим. Акам ҳам индамас эди. Шу аҳволда қанча ўтирдик, билмайман.

* * *

— Ўттизга кирдингиз ахир. Инжиқликнинг ўрни эмас-ку! Кеннойим дераза ёнида, гилам устида ўтирарди. Тирсаги дераза токчасида, бир четга сурилган шокиладор тўр парда ортидан ҳовлимиздаги ишкомлар қорайиб кўринар-

ди. Мен диванда кўлларимни тиззаларимга ташлаб ўтирдим.

— Кеннойи, — дедим мен, — Сиз акамни яхши кўрасиз-а?

— Мен сизни ҳам яхши кўраман.

— Мен у маънода айтаётганим йўқ. Сиз акамни яхши кўрасиз, тўғрими?

Кеннойим бир зум жим қолди. Кейин бошини билли-нар-биллимас силкиди.

— Нега Садриддинга тегимни хоҳлаяпсиз? У менга ёқмайди-ку!

Кеннойим хўрсинди.

— Эҳ, Мағрура... Аёлнинг бошига жавобсиз муҳаббат тушишидан ёмон нарса йўқ. Севгинг учун марҳамат кутгандан кўра, ўзинг севмаган эркакка севилганингу, шунинг ҳурмати қилиб яшаганинг осонроқ

— Сиз шуни осон деб ўйлайсизми?

Кеннойим яна хўрсинди.

— Мен яхши кўраман акангизни. Уни биринчи марта кўрганимдаёқ эс-ҳушимни йўқотганман. Лекин акангиз бошқа қизни — Иродани севарди. Буни ҳаммамиз билардик. Ирода эса акангизга ҳукмини ўтказмоқчи бўларди. У кўп йигитларни овораю сарсон қилган, сувга олиб бориб суғорма қайтарган айёр қиз эди. Акангизни ҳам шуларнинг кўйига солмоқчи бўлганди, шекилли. Аммо Даврон акам ўз қадрини ерга урдириб қўядиган йигитлардан эмас эди. Иродага Даврон акамнинг бўй бермагани алам қиларди, чоғи. Бир куни бутун курснинг олдида Даврон акамнинг ғашини келтирадиган қилиқ қилди-да!

— Нима қилди у?

— Кўйинг, — кеннойим кўлини силтади, — Эслашни ҳам хоҳламайман. Хуллас, Даврон акам дарсдан кейин олдимга келди-да, «Уйингга кузатиб қўяман», — деди.

Маҳалламизнинг бошига келганда: «Уйингга ойимни юбораман, йўқ дема», — деди. Мен: «Иродага аччиқ қиляпсизми?» — деб кўнмадим. Даврон акам: «Менга фақат сен кераксан», — деб туриб олди. Эртасигаёқ раҳматли ойижоним бизникига кириб келдилар. Ота-онам кўп ҳам ўйлаб ўтирмай рози бўлиб қўя қолишди. Бир ой ичида тўйимиз ҳам бўлиб кетди. Ҳамма ҳайрон. Айниқса, Ирода...

Кеннойим яна жим қолди.

— Мана шунақа, — деди у бир хўрсиниб олгач, — мен ҳақиқатан акангизни яхши кўраман. Ўша пайтда Иродага аччиқ қилгани учун менга уйланаётгани алам қилган эди. Лекин бир томондан ўзим севган йигитга турмушга чиқаётганим севинтирган ҳам эди. Ироданинг аламини келтиришни ҳам хоҳлагандим.

— Ҳозир-чи?

— Ҳозирми? Ҳозир... Қийналиб кетаман баъзида. Назаримда акангиздан марҳамат кутиб яшаётгандек бўлиб кўринаман. Шунда ўзимни қўярга жой тополмай қоламан, билсангиз. Севмасангиз ҳам севилиб яшаш балки осонроқдир?

— Йўқ, осон эмас. Бу ҳам азоб.

— Анави шоир йигитни кечирсангиз бўлмасмиди? Тунов куни аммам айтдилар. Иккинчи турмуши ҳам бузилибди.

— Йўқ, бўлмасди.

— Айби шунчалик каттаммиди?

— Ҳа.

— Лекин сиз...

— Ҳа, яхши кўрардим.

— Ғалатисиз...

Кеннойим бироздан кейин уйга кириб кетди. Ташқарида тун чодраси қуюқлашиб борар, мен қилт этмай ўтирардим.

Етти қизил тез сўлар.
Хоразм мақоли

Ўшанда кеч кузнинг тунд куни эди. Икки кундан бери йиғлай олмай қийналаётган булутлар, ниҳоят, дарахт учларига қадалиб тўхтаган, жим-жит кекса боғ хазонлар шитири остида мудроқ, аллақерда дарахт танасининг зорланиб ғийқиллагани эшитилади.

Мен ечилиб қолаёзган шафтоли гуллик рўмолимни бўйнимга маҳкамроқ боғладим. Ёнимда Музаффар Илҳом ўтирарди.

— Нега бирдан шу қарорга келганингиз сабабини билайлик? Агар мумкин бўлса!

У оёқларини чалиштириб менга ёнлама қаради. Мен кафтларимни ўриндиқ қиррасига ишқай бошладим. Иккала кафтимидаги чандиқ торга бошлаган жароҳат ўрни бироз симиллаб турдию, аста-секин босилди. Қўлларимни кўтариб, тиззаларим устида қовуштирдим. Музаффар Илҳом ҳамон ўриндиқда ёнлама ўтирар, бир қўли чалиштирилган оёқлари устида, иккинчиси ўриндиқнинг баланд суянчиғи тепасида узала ётар, жингалак сочлари пешонаси устидан тошиб, қошлари тепасини ёпган, бир-бирига жипс ёпишган лаблари четиде иккита ўткир чизиқ, кўзларида қайсар ўт ёнар, унинг бу важоҳати ишонч билан навбатдаги ғалабаси сари отланган саркардани эслатарди. Ҳатто мени сизлай бошлашида ҳам қандайдир совуқ гурур, беписандлик сезиларди.

— Индамайсиз? — сўради у товушини сал кўтариб.

— Бу қарорга бирданига келганим йўқ, — дедим мен хотиржам.

— Шунақа денг?

Музаффар Илҳом юзимга диққат билан тикилди.

— Ҳаммасини йўққа чиқаришга кеч эмасми?

— Менимча, йўқ.

— Ҳайрон қоляпман сенга, — у бирдан сенсиради. — Нима қилаётганингни тушуняпсанми ўзи?

— Ҳа.

— Йўқ, тушунмаяпсан. Менга-ку, барибир, йигит кишиман, ўзингга оғир бўлади.

Музаффар Илҳом ўрнидан туриб, рўпарамда тўхтади. Қўлларини костюми чўнтақларига тикди.

— Ғалатисан... Уйланыпман-ку сенга! Яна нима керак? Ростдан ҳам, менга яна нима керак?

Мен ўша олис эрта куз кунини эсладим: «Мағрура, мен яхши кўраман сизни!»

О, бир бор, яна бир бор ўша иқрорни эшитганимда нималар бўлмасди? Ўша сўзлар чин бўлса, нималар қилмасдим? Мен барини унутишга, барча азобларимдан кўз юмишга тайёр эдим. Йўқ, шубҳаларим мени алдамаган эди. У мени севмаган. Мен шунчаки унинг йўлида учраган забт этиш қийинроқ бўлган қалъа эдим, холос.

Совуқдан қалтирай бошладим.

— Аям тўйни отамнинг йигирмасидан кейин ўтказаверамиз, деяпти. Акангга ҳам айтдим.

— Тўй... бўлмайди!

— Лаббай?

— Тўй бўлмайди! Тамом!

Музаффар Илҳом бир зум эсанкираб қолди. Кейин кўзлари қисила бошлади, лаблари ингичка чизиққа айлашиб, юзлари тортишди.

— Бу чархи кажрафтор ғаройиб рафиқа ато этибди-да бизга! Бир ўзлари тақдирларни ҳал қилиб юбораверадилар! Кейин тўсатдан кулди.

— Сен бу гапингни акангга айтиб кўр! Қани, нима деркин? Уринишлари зое кетадию, «Майли, сингилжон, тўй бўлмаса-бўлмас», — дермикин?

Юзларим ловуллаб кетди. Нафасим ичимга тушиб, овозим бўғила бошлади.

— Бас қилинг! — шивирладим мен.

— Ҳа, ёқмадими?

Музаффар Илҳом чўнтақларини қўллари билан пайпаслай бошлади. Ниҳоят, чап чўнтагидан сигарет қутисини чиқарди. Лабига сигаретини қистирдию, кичкина ялтироқ зажигалкасини олифталик билан «чирқ» этказиб ёқди. Оғзи атрофида тўпланган кўкимтир дудни қўли билан ҳайдаган бўлди. Кейин икки-уч бор узун-узун қилиб тун тун ютди. Ёнимга ўтириб, оёқларини чалиштирди. Сигаретини оғзидан олиб, кўрсаткич бармоғи билан чертиб кулини оёқлари остига туширди. Унинг сигаретидан қандайдир дудмал ис келарди. Беихтиёр йўталиб юбордим.

— Шунақа, хоним... Музаффар Илҳом ўзини калака қилдириб қўймайди... Акангга ён бердими? Ён берди, тамом! Бу биринчи ва охириги марта ён бериш! Музаффар Илҳом сенга эрмакмидики, ҳали ундоқ дейсан, ҳали бундоқ!

Индамай ўрнимдан турдим. Музаффар Илҳом қимирламади. Мен гўё биринчи бор кўраётгандай уни бошдан-оёқ кузатиб чиқдим. Эгнидаги кўк кўйлаги, тим қора костюми уни бир қадар каттароқ кўрсатар, иккала қоши орасига тушган чуқур тугун, лаблари четдаги иккита ўткир чизиқ юзларига кескинлик бағишлаган, пешона ва қулоқлари устида кўпирган жингалак сочлари қиёфасига алланечук ёввойи бир шиддат бахш этганди.

Юрагимни нимадир ғижимлаб юборди. Ич-ичимдан алам тошиб бўғзимга кўтарилди. Шу онда Музаффар Илҳомни тарсакилагим, бор алагимни тўкиб, хумордан чиққунча йиғлагим келди. «Ҳозир йиғлаб юбораман», — беихтиёр ўйладим мен. Лекин кўзимга ёш келмади. Агар шу пайтда йиғлаганимда нима бўларди? Балки Музаффар Илҳом мени юпатармиди? Мен ҳам унинг аччиқ сўзлари-

ни худбинона мағрурлигига йўйиб, бор аламларимни нутган, кўксига бошимни эгган бўлармидим?

Кўксимдан чуқур «оҳ» отилиб чиқди. Шу билан бўғзимга тиқилган тош ғойиб бўлди. Кўксимда ғимирлай бошлаган иккиланиш бирдан йўқ бўлди. Ҳа, шубҳа йўқ, ортга қайтмасам, бир умр азобда ўтишим тайин эди.

Қўлларим совқота бошлади. Кафтларимдаги жароҳатларим ўрнига муздек нимадир тегиб, зирқиратиб юборди. Сесканиб киприklarимни кўтардим. Музаффар Илҳом лабида сигарет, қўллари билан кафтларимни тутиб турарди.

— Хўш, хоним, келишдикми? Аразлар битди, а? Акангни хафа қилма, мен ҳам аямни куйдирмай қўя қолай...

Сигаретини тили билан туртиб оёқ остига туширди. Ўтирган кўйи қўлларимдан тортиб қаддимни эгди-да, оғзини лабларимга яқинлаштирди. Тамакининг дудмал иси нафасимни қайтариб юборди. Силтаниб қўлларимни бўшатдим.

Музаффар Илҳом сапчиб ўрнидан турди. Тўсатдан қўлларимни қайириб, куч билан ўзига тортди.

— Қўйворинг, — қичқирдим жон ҳолатда, — Қўлим оғрияпти.

— Оғридими? — кулди у, — Менинг ғурурим ҳам худди шунақа оғриди! Аканг сиқувга олганда, кейин эса сен инжиқ маликадай «Йўқ!» — деганингда!

— Қўйворинг! — кўз ёши аралаш дедим мен, — Нима қиялпсиз?

Музаффар Илҳомнинг тошдек қаттиқ қўллари куракларимдан маҳкам сиқди. Суякларим эшитилар-эшитилмас «қирс» этдию, ихраб юбордим.

— Музаффар Илҳомни ташлаб кетмоқчимисан? Сена? Уни яхши кўрасан-ку! Тўғрими? А? Нега индамайсан?

Кўз ёшларим юзларимни куйдира бошлади. Лабларимга шўртак томчилар томди.

— Музаффар Илҳомни ҳеч ким ташлаб кетолмаган!

Лекин Музаффар Илҳом зор-зор йиғлатиб ташлаб кетган!
Сен ҳам йиғлайсан ҳали! Нилуфардан баттар йиғлайсан!

— Нилуфар... Нилуфарга нима қилувдингиз?

— Ҳозир биласан!

Нимадир орқамга гурсиллаб тегди. Елкаларим ёнида шох-шаббалар қирсиллади. Музаффар Илҳом мени дарахтга қисиб кўйдию, юз-кўзларимдан ўпа бошлади.

— Ўжар қиз... Ҳали мени овора қилмоқчимисан?

Жон ҳалпида типирчилай бошладим.

— Жим тур! Йўқса кўйлагинг йиртилади... — унинг кўллари бежо ғимирлай бошлади, — тўйдан кейин барибир шу иш бўлади... Қимирлама! Аввалроқ шундай қилишим керак эди! Кейин ўзинг ялинардинг... Нилуфарга ўхшаб... Бир кўрардим ҳолингни, «мағрур гулим»! Нодон қиз... Жим!

— Кўйвор! — дедиму кучим борича юлқиниб, уни итариб юбордим. Шу онда кўйлагимнинг олди «шир-р» этиб йиртилиб тушди. Шоша-пиша йиртиқни кўлларим билан туташтириб, жемперимнинг бари билан яширдим.

Ҳансираган Музаффар Илҳомга қарашга ҳам қўрқиб, орқа-олдимга боқмай югуриб кетдим. Кўз олдимда дарахтлар лип-лип этар, оёқларим остида ер чайқалар эди. Охири дарахтзор тугаб текис асфальт йўл кўринди. Йўл чети бўйлаб кетавердим. Ниҳоят, бурчакда кўргазмалар биносининг нақшдор, арксимон ботиқ пештоқлари кўринди. Шундагина тўхтаб, нафас ростлаган бўлдим.

«Нодон қиз! Ўз қадрини билмаган тентак! — беихтиёр шивирлай бошладим мен. — Нега ўшанда Анҳор бўйига бординг? Нега ўшанда «кечирдим» дединг? Нега акангга «йўқ» демадинг? Музаффар Илҳомни билардинг-ку! Келиб-келиб шуни танладингми?»

Юзларим аламдан ёнар эди.

...Шу куниеқ ойимга узил-кесил қилиб «Музаффар Илҳомга тегмайман», — дедим.

Ойим узоқ жим қолди.

— Уни ёмон кўриб қолдингми? — секингина сўради у.

— Йўқ...

— Унда нима жин урди сени?

— Истамайман.

— Биргина истак билан иш битмайди-да! Дунёда масъулият деган нарса ҳам бор! Тўйинг учун қанча одамнинг меҳнати сингган, болам. Энди сенинг биргина истагинг билан шунча меҳнатни йўққа чиқариш тўғри бўлармикин? Балки Музаффарнинг феълига кўниб, ёмонини кечириб, яхшисини кўз-кўз қилиб қўя қолганинг маъқул эмасми? Ё унинг хулқ-атворини аввал билмасмидинг?

— Билардим...

— Ҳа, ана! Уни шу феъл-хўйи билан ёқтиргансан, ахир. Тўғримми?

— Тўғри...

— Доимо бир томон камроқ, иккинчи томон кўпроқ севади. Тушундингми?

— Ҳа...

— Энди ҳам Музаффарга тегмайсанми?

— Ҳа! Ўзига ҳам шундай дедим.

Ойим «оҳ» тортиб юборди. Уйнинг у бурчидан бу бурчига бориб кела бошлади.

— Бу ўзбилармон қизни нима қилсам, а? Бошингда онанг, аканг бор, ўз-ўзингча ҳукм чиқариб юбораверасанми, ярамас? Қани, аканг келсин, сен билан ўғил болачасига гаплашмаса бўлмайди, шекилли...

...Аmmo акам билан «ўғил болача» гаплашиш мен кутгандан тамом бошқача бўлди.

Акам кирганда мен тиззамда «Чолиқуши»¹, кўзларим сатрларда, хаёлга чўмиб ўтирардим.

Акам китобни олиб шартта ёпдию, комоднинг устига ташлади.

¹ Рашод Нури Гунтегин асари

— Қани, келин хоним, хаёлдан кўзни очинг-чи!

Мен даставвал гап нимадалигини англолмай анграйиб қарадим. Англагач, юрагим увишди.

— Хўш, не сабаб оламушук ўтмиш орадан, а? Буюк шоир хафа қилдими ё хафа бўлдими?

Мен беихтиёр жилмайдим:

— Униси ҳам, буниси ҳам.

— Ҳа...

Акам ёнимга чўкди.

— Мен ойимдан гапнинг бир учини эшитдим.

Қулоғимдан астагина тортқилади. «Вой» деб юбордим ихтиёрсиз.

— Бу ойимни хафа қилганинг учун, — деди у.

Кейин кафтларини бир-бирига уриб, ўтириб қолди.

— Хўш, хоним афанди, бу ёғини нима қиламиз?

Мен елка қисдим.

— Билмайсанми? Мен ҳам билмайман... Қани, бир чек-кадан айт-чи, нега энди бу тўхтамга келдинг? Ёки ёмон кўриб қолдингми?

— Йўқ...

— Демак, шоири даврон бошқа бир гўзалга қасидалар бита бошлабди-да?

— Йўғ-э, бунақа воқеани сезмадим...

— Ундай бўлса, сенга қасида атамай қўйибди-да!

— Ака...

Йиғлаб юбордим.

— Гапир бўлмаса!

Нимани гапирай? Кўнглимдаги ваҳиманими? Музаффар Илҳомнинг совуқ қилиқлариними? Ё сўнгги гаплариними? Қайси юзим билан айтаман?

Кафтларимни юзларимга босдим.

— Ака, Музаффар Илҳомга нималар дегандингиз?

— Қачон?

- Ҳов ўшанда, касалхонада?
- Тинчликми?
- Нима кераги бор эди, ака?
- Э-э, ҳа... Бу шоири олам ҳақиқатни севгувчилардан эмас, шекилли?

Акам «уҳ» тортди.

— Кўнимсизлигини кўриб «Бу йигитни қаттиқроқ ушламаса бўлмайди», — деб ўйловдим. Янглишибман, уни қаттиқроқ тепиш керак экан. Паттасини қўлига тутқазиб... Узр!

— Ака... Қийналиб кетдим...

— Нега?

— Бўйнидан боғланган ... овга ярамайди-ку!

— Ҳа, албатта, Музаффар Илҳом...

— Йўқ, мен ҳам!

Акам оқариб кетди:

— Мен уни яхши кўрасан, деб ишонувдим.

— Яхши кўраман, — шивирладим эшитилар-эшитилмас.

— Ўжаргинам, — бошимни енгилгина силади у, — максималист! Ўзбошимча...

— Ака, эсингиздами, дадам: «Агар иккита ёмон нарсадан бирини танлашга тўғри келса, ёмон томони камроқ бўлганини танла», — дердилар...

— Тушундим...

Икковимиз жим қолдик. Ташқарида шитирлаб ёмғир ёға бошлади. Биз дераза ойнасида эгри-бугри из қолдириб тирқираётган томчиларга қараб ўтирардик.

— Мени кечира оласанми, митти? — секингина сўради акам. — Шошқалоқлик қилдим. Юртга ош бериб, кўкрак кермоқчи бўлибман... Энди қийин бўлади сенга...

Акам бошини эгиб қолди. Кейин елкалари титраб... йиглаб юборди.

— Йўқ, денг...

Садриддин ўша — наъматак остидаги, мен йиғидан бўғилиб қолган ўриндиқда қўлларини икки ёнга осилтириб ўтирарди.

— Мен бўлсам, охирги пайтлар муомалангиз илиқлашганига ўйлабманки...

— Ахир доим ҳам заҳарханда бўлавермайман-ку!

— Ҳа-я... Шу эсимга келмабди.

Садриддин хўрсиниб жим қолди. Мен рўпарадаги акациянинг шохида чайқалиб турган қарғага қараб ўтирардим. Қарға қотиб турар, на пати, на тумшуғи қимирлар эди. Бир пайт қанотларини ёзиб типирчилади-да, учди-кетди. Акация шохлари орасидан нимадир ярақлаб ерга тушдию, тошга урилиб жаранглади. Бу — танга эди.

— Қўрқманг, мен отдим, — деди Садриддин бепарвогина, — Қарғанинг ўтириши ёқмади. Умуман, қарға — хосиятсиз қуш.

Кейин уф тортди. Гўё ўз-ўзига гапирётгандек сўзланди:

— Тентак бўлмасам, умид қилармидим? Ахир сезувдим-ку!

— Нимани?

Садриддин кескин менга ўгирилди. Унинг кўзлари ғалати тарзда чақнарди.

— Сиз Хуршид акани сеvasиз, а? Тўғрими?

Юзларим ёниб кетди. Қизариб кетганимни ўзим ҳам сезардим.

— Бахтли одам экан! Фақат ўзи билмайди шуни... Чунки бепарқ одам у! Йўқса, аллақачон сезиб, дўпписини осмонга отган бўларди. Ахир бепарво бўлмаса, мен сезган нарсани у сезмасмиди?

Иккимиз ҳам жим қолдик. Менимча, иккимиз ҳам битта одамни ўйлардик. Иккимиз ҳам алам билан ўйлардик уни.

Изгирин турди. Яна қўлларим совқотиб, кафтларимдаги чандиқлар зирқирай бошлади...

Икки кундан бери факультет говур-гувур. Гўё чўп суқилган арининг уяси. Марказий газетада тўртинчи курсдаги талабанинг мақоласи босилган, унда университетнинг кутубхонаси танқид қилинган эди.

Кеча Хуршид акани ректоратга чақиритибди. У ердан юзлари қорайиб, алланечук чўкиб қайтди. Орқаваротдан Маҳкамов билан тўқнашуви тафсилотлари рост-ёлғон аралаш етиб келди. Гўёки Маҳкамов мақола ёзган талабанинг ўқишларини текширганмиш. «Уч»ларини кўриб захарханда қилганмиш. «Мақола ёзгандан кўра ўқишини эпласа бўлмайдимми?» — деганмиш. Бу — ростга ўхшарди. Ҳақиқатан ўша йигитнинг «уч» лари кўп эди.

Мақола ёзган йигит — Хайрулла мана шу икки кун ичида талабалар қаҳрамонига айланди-қолди. «Камолот»чилар унинг ўқишини муҳокамага қўйишармиш, Маҳкамов шундай буюрганмиш» деган миш-мишлар тарқалди. Лекин муҳокама бўлмади. Гўёки Хуршид ака факультет етакчисини чақириб: «Ундай қилманглар», — деганмиш.

Бугун яна бир миш-миш тарқалди. «Хуршид ака кетармиш». Гўёки Хуршид ака Маҳкамовга «Кутубхонанинг аҳволи маълум эди-ку. Талабамни тафтиш қилгандан кўра кутубхонани таъмирлаган маъқул эмасми?» — деганмиш, Бу гапни Гулмира ректоратдаги таниш дугоналари орқали топиб келди. Гўёки Маҳкамов Хуршид акага ариза ёздириб олганмиш...

Хуршид ака эса ҳамон индамай ишга келиб-кетарди. Ҳеч гап бўлмагандай лекцияларини ўқирди.

Бугун эса катта танаффусда галати суҳбатни эшитиб қолдим. Деканатда Хайрулла, рўпарасида Бахтиёр. Бахтиёр унга:

— Қуруқ фактларни айтавериш билан иш битмайди, ука, далиллаш керак, — дерди.

— Далил бундан ортиқ бўлмайди, домла, — жавоб қилди Хайрулла. Кейин мени кўриб деди:

— Мана, ноҳақ бўлсам, опа айтсинлар, талабаларнинг етиш фоиизи шартнома билан ўқийди, кутубхонанинг аҳволи ҳалигиндай, спортзални айтмаса ҳам бўлади. Шартнома нима учун ўйлаб топилган? Ўша пуллар қаёққа кетяпти?

Бахтиёр донг қотиб қолди.

— Укам, — деди секин, — Бу катта айблов. Тушуняпсанми? Агар фактларинг тасдиқланмаса, ҳолинг нима кечишини биласанми?

— Биладан.

— Билмайсан. Маҳкамов кутубхонани тўғрилаб қўйиб, киши билмас ўтиравериши ҳам мумкин.

— Улгурмайди, — дедим мен, — кутубхона уч-тўрт кунда эпқага келадиган эмас.

— Маҳкамов ноҳақ тергаяпти. Ундан кўра...

— Маҳкамов бир томондан ҳақ. Аввал ўқишни қойил қилиш керак.

Бу — Хуршид аканинг товуши эди.

Хайрулла, гапи оғзида, унга қараб қолди.

— Домла, — деди у ниҳоят, — агар Маҳкамов ҳақ бўлса, мени нега ҳимоя қилдингиз? Ахир мени жазолашмоқчи эди-ку ёмон ўқиганим учун!

— Қаламинг яхши экан. Асли журфакда ўқисанг бўларкан, — Хайрулланинг саволини эшитмагандай деди Хуршид ака.

Шу билан баҳс ҳам ўз-ўзидан тўхтади.

Лекин воқеанинг ечими кўринмасди.

Бир келса, қўшалоқ келади, дегандай, университет яна бир қайнаб олди. Чап қанотдаги арзон опхонадаги тушликдан сўнг бирваракай уч талаба касалхонага тушиб қолди. Ошпазлар муддати тугаган консерваларни ишлатиб юборишган экан.

Ошхонани оқ халатли одамлар босиб кетди.

Шу ҳам сабаб бўлдими, ҳайтовур, Хайруллани тинч

қўйишди. Энди «Хуршид ака кетармиш», — деган миш-мишлар ҳам босилди-қолди.

* * *

— Жаннати одам экан-да, раҳматли!

Бердиқул Муродович, қўлида «Халқ сўзи», ҳаммага бир-бир қараб чиқди. Мен эса кўз олдимда Комиловнинг салобатли қиёфаси, диван бурчагида бўшашиб ўтирдим.

— Кундузи Академия мажлисида қатнашибди, сўзга чиқибди. Уйга келиб, китобининг корректурасини кўрибди, Насриддиновнинг диссертациясига тақриз ёзибди. Кейин «Чарчадим», — деб дам олгани ётибдию, уйқусида узилибди-да!

Садриддин газетани олиб, қайтадан овоз чиқариб ўқий бошлади:

— Ўзбек фани оғир жудоликка учради. Файласуф олим, Ўзбекистон Фанлар Академиясининг академиги Содиқ Комилов 72 ёшида тўсатдан...

...Пешинда, жанозадан қайтиб келган Хуршид аканинг чаккаларидаги сочларидан бир тутами оқарганини сезиб қолдим...

* * *

*Бу тонг отсин... ҚАЙҒУ учади,
Учар, учар – чекинар узлат.
...Деразасин қатъий чертади,
Келдим, дейди, МЕН – ШОДЛИК, МЕН – БАХТ!
Азим СУЮН*

Туғилган кун! Мен ёришиб келаётган осмонга қараб турардим. Кўнгилда севинч ва ўкинч оралиғидаги ғалати ҳиссиёт... Бугун ўн саккизинчи март. Ойим раҳматли айтарди, мен осмон ёриша бошлаган чоғи туғилган экан-

ман. Мана, яна осмонга тикилиб турибман. Ўттиз ёшни тўлдириб, ўттиз биринчисига қадам қўйган тонгдаман. Ҳайронман: хафа бўлайми ё хурсанд?

Одамзот ҳар туғилган кунида негадир бир ўкиниб олади. Бу ҳаётда нима ютдим-у, нима ютқиздим деб ўйланиб қолади.

Мен-чи? Мен нима ютдим-у, нима ютқаздим? Ютуғим кўпми, ютқизим?

Ўпкамни тўлдириб нафас олдим. Ҳаводан қор иси келарди. Ажаб, Наврўзга уч кун қолибди-ку, ҳамон илиқликдан дарак йўқ. Иссиқ нафас ҳовур бўлиб юқорига ўрлайди. Калишдан зах ўтиб оёқни симиллатади. Юзга кўринмас майда игналар санчилади.

Шарфимни елкаларимга маҳкамроқ ўрадим. Ҳар қишни шунақа дийдираб ўтказардим. Изғиринга тобим, қор-қировга тоқатим йўқ, қиш кечаларига сабрим чидамас эди. Ҳар йили Наврўзга базўр етиб олардим. Бодомнинг биринчи гуллари билан вужудимдаги дийдираш ўз-ўзидан йўқолар, олчалар гулга кирганда танам яйрай бошлар, шафтоли гуллаганда эса юрагим сув ичгандай тинчирди.

Мен шафтоли гулини яхши кўраман. Илгарилари шафтоли гули рангидаги либосларни кўпроқ киярдим. Назаримда улар мен севган гуллар исини йил бўйи асрайдигандек эди.

Фақат... Сўнгги йиллар ҳафсалам йўқ, қиш бўйи шим, кенг-мўл шарфу қалин жун қўлқоп билан кун кечирадиган бўлиб қолдим. Улар ҳам қиш кайфиятидек кул ва кўмир рангида...

Бугун эса ғалати бир ҳис билан кийим жавони ёнига келдим. Илгариги либосларимдан биронтаси йўқ, шимларимни кийишдан эса оғринардим. Сўнгги пайтларда сотиб олинган иккита сипо кўйлагиму, тухумбарак шарофати билан қайта тикилган ўша майда сариқ гулли қора либос бор эди, холос. Мен нима қилишни, қандай қиёфада ишга боришни билмасдим. Ниманидир кутаётгандек, нимадандир айрилиш-

ни истамагандек... Ажаб, келмайдиган ненидир кутмоқдан нима фойда?

Акам аллақачон ишига жўнаган, Лола ва Лайло мактабига кетган, биргина мен хона бурчагида ҳайрон турардим. Ниҳоят, кўзимни чирт юмиб, ўша кундалик кўйлак, Назира опанинг уйидаги тухумбарак муносабати билан қайта тикилган майда сариқ гулли қора кўйлакни кийдим. Яна ўша узун пальто, ёйилган сочларимни танғиган ингичка бинафша тусли шарф...

Аудиторияга кирганимда кўрганим — кафедра устидаги оқ чиннигуллару, талабаларимнинг кулиб турган кўзлари бўлди. Йўқ, мен ютқизиқларим ҳақида ўйлай олмасдим. Ахир мана бу оқ чиннигуллар ҳаётимнинг маҳзун йиллари учун мукофот эмасми? Дунё нимадандир камситса, нимадандир тўлатади, деганлари шу эмасми?

Шу куни Бердиқул Муродовичнинг илжайиб қўлимни қисгани, Бахтиёрнинг бесўнақай эгилиши, Садриддиннинг тортинибгина берган туҳфаси, Назира опанинг елкаларимни оналарча силаб, яхши кунларим учун кийимлик мато тутқизганини эсласам орзиқар эдим.

Хуршид аканинг бир оғиз: «Табриклайман, Мағрурахон!», — деган сўзининг ўзи кўнгилга жазиллаб тегарди. Гўё энг азиз сўзлардек...

Ташқарида эса қор ҳиди уфурар, изғирин изиллаб кезарди...

Бу йилги туғилган куним бир умр ёдимдан чиқмаса керак.

...Охирги дарсга кирар олдимиз Гулмира янги бир хабарни тарқатди. Дарсдан кейин ҳамма 416-аудиторияга йиғилсин эмиш. Ректоратдан одам келармиш. Мажлис ўтказармиш.

Бу хабарни эшитган ҳамма бир қалқиб олди. Наҳотки миш-мишлар рост бўлса? Хуршид ака кетадими? Демак, Маҳкамов барибир тинчимабди-да!

Ректорат вакиллари — проректор Мўминова — қўнғир тусли сочларига чиройли оро берилган, сипо кийимларида ҳам салобатли кўринувчи баланд бўйли, тўлароқ гавдасини енгил кўтариб юрувчи аёл, яна бир проректор — жиккак, сочлари ғайритабий оппоқ, юзлари кичкина, қийиқ кўзлари тийраклик билан боқувчи Ғозиев кириб келишди. Улар ортида эса негадир Султонов келарди. Султонов мен тадқиқотчиликка қабул қилинган йилим аспирантурани битирган, шу пайтгача журналистика факультетида ишлаб келарди. Ёш бўлса-да, қорин солиб юборган, тароққа бўйсунмаган сочлари патила-патила, қоп-қора юзларининг икки четида билинар-билинемас яра излари, каттакон бўйинбоғи оппоқ ёқаларини бўғиб ташлаганидан бўғриқиб кетган...

Ҳаммадан кейин Хуршид ака кирди. У негадир хотиржам эди.

Мен Назира опанинг ёнида ўтирардим. Опа ҳам бўлаётган ишдан ҳайрон, асабийлашиб гоҳ ўнг, гоҳ чап қўли бармоқларидаги узукларини айлантирарди.

Кирганлар доска ёнидаги узун стол ортида қатор ўтиришди. Мўминова тўлагина гавдасига гоҳ-гоҳ ёпишиб қолаётган жигарранг сипо кўйлагини торта-торта бир нималар дерди.

Мен аудиторияда ўтирганларга бирма-бир разм сола бошладим. Бердиқул Муродович бўйнини чўзиб, гоҳ Мўминовага, гоҳ Хуршид акага қарайди. Бахтиёрнинг боласифат юзи кулгили даражада тунд, каттакон қўлларини парта устида қовуштирган, Садриддин паришонхотирлик билан гоҳ Султоновга, гоҳ Хуршид акага назар ташлайди. Баъзан худди шундай паришонлик билан мен томонга қараб қўяётганини сезаман.

Мўминова ҳамон гапирарди:

— Бу воқеани ишдан бўшатиш деб тушунманглар. Фақат мана шу икки воқеа кетма-кет бўлиб қолди, холос. Усмонов катта тажрибага эга раҳбар, у факультетни бошқарган даврда анча яхши ишларни амалга оширди...

Мен яна Хуршид акага қарадим. У ҳамон хотиржам, Мўминованинг сўзларига бепарво, ўтирганларга бир-бир қарар эди. Бир вақт кўзларимиз тўқнашиб қолди. Ва шу ондаёқ у бирдан оқариб кетди.

Мўминова эса ҳамон бир нималарни сўзларди. Хуршид ака эса қўлларини сиқимлаб ўтирар, кўзлари стол устида, гўё ниманидир диққат билан кузатар эди.

Кейин Ғозиев гапира бошлади:

— Усмонов бу ерга келгунча беш йил тил-адабиёт институтини бошқарган, биласизлар. Ҳозир уни яна институтга чақиришяпти. Раҳматли Комилов Академия ҳайъатида институтдаги аҳвол масаласини кўтарган экан. Академия махсус қарор чиқарибди. Усмоновга рухсат беришга мажбурмиз. Буни тўғри тушунинглар. Энди анави мақола баҳона анча шов-шувлар бўлди. Кейин ошхонадаги воқеа... Хуллас, оғир-енгил гаплар ўтди. Комиссия бу ишларни текширди, аҳвол яхшиланыпти, энди иш бор жойда хатолар бўлади... Маҳкамов ҳам қаттиқ ҳайфсан олдилар...

Охирида Султонов сўз олди. Унинг шамоллагандек бўғиқ овози қулоғимга кирса-да, ҳеч бир сўзини англамасдим. Миямда фақат «Кетяпти», — деган овоз жаранглай-верарди.

Мажлис тугаб, ҳамма ўрнидан турди. Мен ҳам кўзгаддим.

Йўлақда талабалар йўқ, мажлисдан чиққанлар ҳар ер-ҳар ерда икки-уч кишидан бўлиб бир нималарни гаплашишар эди. Назира опа бир сўз демай, хонасига қараб кетди. Ғозиев Мўминова билан узун-қисқа бўлиб кетиб бўлишган, Хуршид ака Султоновнинг ёнида, иккови бир нималарни сўзлашиб деканат томон кетишар эди. Сад-

риддин қўлидаги думалоқланган газетани ияги остига тираб девор ёнида ёлғиз ўзи гарангсиб турарди.

Мен ҳам хонамизга йўл олдим. Пальтомни олишим керак эди...

* * *

Эгнимга пальтомни илиб, шарфимни апил-тапил бошимга танғидим. Бу ердан тезроқ кетгим келарди.

Тутқичга қўл юбормасимдан эшик очилдию, остонада Садриддин кўринди.

— Кетяпсизми? — сўради у.

— Кетяпман

— Совғаларингиз қолиб кетибди-ку, — деди диван устида гурган кўк елим халтани кўрсатиб, — гулларингиз ҳам эсингиздан чиқибди...

— Совғалар?

— Туғилган кунингиз эди-ку бугун. Буни ҳам унутдингизми?

Айтганча, бугун туғилган куним эди-ку! Унутибман...

Сумкамни елкамга илдим, бир қўлимга халтани, иккинчисига гулдастани олдим. Эшикка етдим, олов чиққандай орқага тисландим. Йўлакда Хуршид ака Султопов билан сўзлашиб келарди.

— Хуршид ака ўгятими? — деди Садриддин секингина.

— Сизга нима?

Садриддин бирдан чўкиб қолди Нега зарда қилдим-а? Фёлим қурсин...

Хуршид ака кетса, Садриддинда нима айб? Узр.сўраш керак эди...

Садриддин диванда озғин қўлларини икки ёнга осилтириб менга қараб ўтирарди. Менинг оғиз жуфтлаганимни кўриб, шоша-пиша:

— Йўқ, узр сўраман, ҳожаги нўқ, -- деди.

Нега унинг руҳи бу қадар сўник? Мен яна уни танимай қолгандим.

— Мағрура, — деди у алланечук синиқ овозда, — қийнаб қўйдим сизни... Бир кун келиб мени тушуна олармикинсиз?

Мен ҳамон қўлларимда гулдастаму совғаларим билан қотиб турардим.

— Мен яхши кўраман сизни... Шунинг учун ҳам худбинлик қилдим, шекилли... Менга алам қиларди... Тушуняпсизми? Қаттиқ алам қиларди... Ахир Хуршид ака сиздан деярли йигирма ёш катта! Унинг катта-катта болалари, ҳатто неваралари бор. У оила кўрган, аёл меҳрини татиган одам! Сиз эса нозиккина қиз...

— Бас қилинг. Жон Садриддин, бас қилинг!

— Мағрура, илтимос сиздан, охириги марта сўзимни эшитинг. Кейин сизни ҳеч қачон безовта қилмайман... Балки айтмаганим дурустмиди? Лекин ичим ёниб кетяпти... Қийналиб кетяпман, Мағрура.. Умримда бунчалик худбинлик қилмагандим... Кўнглимда бир илинж бор эди, биласизми? Хуршид ака ундан анча катта, Мағрура бир кун келиб менга розилик бериб қолар, деб ўйлардим... Қоровул жанжал қилган кун эсингиздами? Хуршид ака қоровулни ҳайдаб юборган эди. Кейин мени... Болохонадор қилиб... Шу... Қиз болани гап-сўзга қўйдинг, дедида!

— Ахир биз айб иш қилганимиз йўқ эди-ку!

— Мен ҳам айтдим. Назаримда, Хуршид ака ишонмади...

— Бўлиши мумкин эмас! Йўқ! Хуршид ака оққўнгил одам!

— Сиз уни яхши билмайсиз-ку, Мағрура! Одамнинг кўнгли — қалин девор ортидаги нозик гул. Бу деворни кўтариб ташлаб бўлармиди? Мен ҳам ўша куни тушунолмадим. Хуршид аканинг кўнглида нима гаплар бор эди? У мендан: «Мағрурани яхши кўрасанми?» — деб сўра-

ди. «Ҳа, яхши кўраман», — дедим. «Унда тезроқ уйлан. Мағрурани гап-сўзга қўйма», — деди.

Мен йиғлаб юбордим. Садриддин шошиб ўрнидан турди. Тирсакларимдан тутиб диванга ўтқазди. Ҳали ҳам қўлларимда турган гулимни, совғамни олиб ёнимга қўйди. Мен овоз чиқармаслик учун кучим борича лабларимни тишлардим. Кўз ёшларим юзларимдан оқиб кулгичларимни куйдирар, кейин иягимга томчилар эди.

Садриддин рўпарамда тиз букиб, чўнтагидан рўмолча чиқарди.

— Кечиринг мени, — деди аста ва титроқ қўллари билан ёшларимни арта бошлади, — Хуршид акага «Яхши кўрмайман», — десам бўларкан... Мени бешбаттар қилиб сўкарди-ю, лекин сизга енгилроқ бўларди... Қийнаб қўйдим сизни...

— Унақа деманг... Сиздан гинам йўқ, Садриддин...

— Ростми?

— Рост!

— Ундай бўлса, кўз ёшларингизни қуритиб олинг, хўпми? Бугун туғилган кунингиз. Уйда сизни кутишаётгандир?

Садриддин кўзларим қуригунча кутиб турди. Кейин совғали халтани кўтариб ортимдан йўлакка чиқди.

Ташқарида оқшом туша бошлаган, йўлларни кўкимтир туман қоплаган эди.

Мен Садриддин тўхтатган таксига ўтирдим. У совғаларимни ёнимга қўйди-да, ҳайдовчига пул тутқизиб, хайрлашиб эшикни ёпди.

«Тико» енгилгина қўзғалди. Мен ойнадан шаҳарни кузата бошладим.

Кўчаларда машиналар тигиз, симёғочлар учида чироқлар ёниқ, йўл чеккаларидаги биноларнинг деразаларидан нур қуйилар эди. Шаҳар гўё милтиллаган минглаб чироқлар устига кўкимтир парда ташлаган, энди ўзи худди шу

қуюқлашиб бораётган чодра остида тусмолланар эди. Ҳа, бу шаҳар ўз ташвиши билан банд, таксининг орқа ўриндиғида, тиззасида каттакон гулдаста, кўнгли тўла алам билан кетаётган қизга эътибор ҳам бермасди. Ахир Тошкенти азим ўз бағридаги уч миллион одамнинг дардига баробар куя олармиди?

«Минг қилса ҳам шаҳар бағри тор...»¹

* * *

*Шодлик қайдан келар экан, ажабо,
Қайгу эса қаердадир яширин.
Бир-бирларин кўролмаслар доимо,
Гоҳ иккисин қилолмайман ажирим.*
Муҳаммад Али

— Лобар, азизам, нима десам ишонасан?

...Мен ўз хонамда, кўзларимга уйқу чақириб ётардим. Айвондаги соат ўн икки марта бўғилиб занг урди.

Мен бошимни кўрпага буркаб олдим. Диққинафас қоронғиликдан дамим қайтиб, бошимни очдим.

Яна кеннойимнинг пастгина овози уй сукутида баралла эшитилди.

— Иродани ишга олибсиз-ку!

— Нима бўпти?

— Ахир у эри билан ажрашиб кетибди!

— Рашк қиляпсанми?

— Йўқ!

— Бўлмаса нима? Йиғлама, гапир!

— Даврон ака, сиз ўша пайтда Иродага аччиқ қилгандингиз-а?

— Ие, ана холос... Сен ҳали...

¹ Муҳаммад Али сатри

— Ахир касалхонадан бери келмаяпсиз. Қарамай қўйдингиз менга!

— Лобар...

— Рост! Сиз Иродани яхши кўрардингиз-ку! У сизни менсимаганига, фурурингизга текканига жаҳлингиз чиққан. Тўғрими? Ирода ҳали ҳам кўнглингизнинг бир чеккасида бор-а?

— Лобар! Меҳрибоним! Сенга уйланганимдан бирон марта бўлсин афсус чекканим йўқ. Ишонасанми? Тўғри, сенга қарамай қўйдим... Ахир бўлимим янги, кўп ишларни йўлга қўйишим керак. Иродани ишга олган бўлсам, яхши жарроҳ бўлгани учун олдим. Бор-йўғи шу! Қўй, йиғлама...

— Даврон ака!

— Бўлди, жонгинам, қара, мени ҳўл қилиб юбординг...

— Кулманг...

— Нега кулай? Лобар! Мен севгимни эъзозлайдиган, мени чин дилдан, ҳеч бир иддаосиз севадиган қизни орзу қилганман. Тушуняпсанми? Шундай қиз учраса, бир умр ёнидан кетмайман, бору йўғимни бағишлайман, деганман. Балки Иродадан ўзим истаган сифатларни қидириб кўргандирман. Сени кейинроқ пайқадим. Айбим шу, холос.

— Мен ўйлабманки...

— Нотўғри ўйлабсан! Ширин-шакар болаларимнинг онасисан, менинг яғонамсан! Сени ташлаб қаерга кетман? Лобаргинам! Исминг бирам чиройлики... Ҳақиқий Лобарсан!

— Вуй, Даврон ака, нима қиляпсиз? Айвондамиз ахир! Уйга кирайлик!

— Жонгинам! Ахир ҳамма ухляпти...

Мен оғзимни кафтим билан ёпдим. Кўзимдан ёш қайнаб чиқди. Руҳим бирам енгил, кўнглимда зарра ғашлик йўқ, ҳаёт бирам ширин эдики...

Айвондан саноқсиз бўсалар товуши эшитилди. Бошим-га кўрпани тортдим.

* * *

Дарвозамиз ёнидаги бодом шохларида гунчаларнинг учлари кўриниб қолибди. Нечук? Ахир совуқнинг шахти ҳали баланд-ку! Шошқалоқ бодом! Кечаги туманга аччиқма-аччиқ гунчалаган қайсар бодом! Бечора бодом... Совуқ уриб кетади энди...

Жун қўлқопларимни қўлларимга тортдим. Изғирин кафтларимни чақар эди. Бошимдаги шарфимни тузатиб қўйдим-да, кўча бошига қараб кетдим. Ишқилиб, дарсга кечикмасам бўлгани...

* * *

— Сенга нима бўлди, қизгина? Кўзларинг киргайиб кетибди-ку!

Назира опа рўпарамда менга синчков кўзларини қадаб ўтирарди. Опанинг нигоҳига бардош бериш қийин, қорачиқлари ичингиздаги бутун сирингизни ёритиб юборадигандек туюларди.

Кўзларимни ярим юмиб, кафтларимдаги чандиқларимни стол қиррасига ишқай бошладим.

— Мазанг йўқми?

— Йўғ-э, соғман...

— Шунақа де...

Опа қошларини хиёл кўтарди. Лекин индамади.

Шу пайт ташқарида қадам товушлари эшитилди. Бу қадамни мен бошқа ўнлаб қадам товушлари орасидан бехато таний олардим. Бу каби бир маромда қаттиқ босилган оёқдан чиқадиган товуш фақат Хуршид аканинг одимдан чиқарди.

Сал ўтмай, қадам тинди. Эшикда Хуршид ака кўринди. Биз тезгина ўрнимиздан турдик.

У менинг саломимга енгилгина бошини ирғаб қўйди-да, Назира опага юзланди:

— Қандайсиз, Назирахон? Соҳибжон яхшими?

— Шукур. Ўзингиз?

— Раҳмат. Сал қорозларимни тартибга солиб олай... Янаги ҳафтадан янги иш...

— Шунча гап бўлган экану, айтмасангиз-а? Соҳибжонга айтсам, «билмасмидингиз» деб кулади...

Хуршид ака индамай кулимсиради-да, чиқиб кетди.

Опа бошини чайқаб қўйди. Кейин бориб эшикни зичлаб ёпиб келди. Мен ҳамон қотиб турардим. Опа менга ҳайрон бўлиб қаради. Кейин қўлларимдан тутиб диванга ўтқазди. Иягимдан кўтариб ўзига қаратди.

— Рангингда ранг йўқ. Нима бўлди?

Беихтиёр кўксимдан оғир хўрсиниқ отилиб чиқди. Алам юрагимни ғижимлар эди. Кимнингдир елкасига бошимни қўйиб тўйиб йиғлагим, дардимни тўкким келарди. Шунда худди енгиллайдигандек, дилимга муздек малҳам босиладигандек. Лекин бу кўзим қурғур қатра ёш тўкмасди.

Охири опанинг тоқати тоқ бўлди.

— Ёрилсанг-чи! — деди у, — ё бошқа дардкашинг борми? Бўлса, айт, олиб борай, енгил тортасан.

Дарвоқе, менинг даркашим борми ўзи? Мен бечоранинг на яқин дугонам, на опам ё синглим, на онам бор. Юрагимни ҳатто кеннойимга ҳам очолган эмасман. Акамдан эса уяламан... Ким у — ҳамдард, ҳамдам? Йўқ!

Бошимни чайқадим. Опа бир зум ачиниш билан боқдию, секин бошимни бағрига олди. Сочларимни, елкаларимни силай бошлади. Бир вақтлар онам мени худди шундай эркаларди...

— Қизалогим, — шивирлади опа, — мунча ёлғиз бўлмасанг...

Мен яна хўрсиндим.

— Опажон, қийналиб кетдим...

— Ким қийнади сени?

— Ўзим...

— Нега?

— ...

— Нега жимсан, қизим?

Мен отилиб келаётган офир хўрсиниқ аралаш шивирладим:

— У... кетяпти... Энди нима қиламан, опажон?

Назира опа жим қолди. Кейин елкаларимдан маҳкам қучди:

— Ким «У»? А? Хуршид эмасми?

— Ҳа...

Опанинг қўллари бир муддат бўшашди. Кейин аввалгидан ҳам қаттиқроқ қучоқлади.

— Бечорагинам... — деди у, — сезувдим-а... Хуршидга ҳамроҳ бўлиш қийин... Тавба, шу индамаснинг нимасини яхши кўрасан? А? Пойингга не-не йигитлар йиқилса арзийдиган қизсан ахир!

Опа юзларимдан тутиб ўзига қаратди.

— Қани, менга қара-чи! Э, худо, энди нима қилдик! Куйма, йиғлама, керак бўлса, сенинг кўйингда Хуршид куйсин, тушундингми? Сен — Мағрурасан!

— Мағрура бўлишни истамайман!

— Нега, жиннивой?

— Истамайман, тамом!

Опа астагина кулди.

— Менинг қизиммисан? А? — деб сўради.

— Ҳа.

— Журъатинг етадими?

— Нимага?

— Хуршидга ўзинг айт!

Чўчиб тушдим.

— Йўқ, — дедим жон ҳолатда. — Айтолмайман... Ундан кўра, кетаверсин, садқан сар!

Назира опа кулиб юборди. Кейин пешонамга сочилган калта сочларимни қўллари билан авайлаб четга қайирди.

— Сочларинг мунча мағрур? Қара, бўй бермайди-я...

Бир қанча вақт жим қолгандан кейин:

— Яна дарсинг борми? — деб сўради.

— Ҳа. Тўртинчи курсларда, бир соатгина.

— Майли, дарсингга борақол. Фақат йиғлама. Хўп-а? Мен бош силкидим.

* * *

— Эй кўнгул, бу йўлда не ғамдур санга,

Ким, хаёли ёр байрамдур санга.

Севдунг ўз ҳаддингдин ортуқ ёрни,

Гар сени куйдурсалар, камдур санга.

— Нега Лутфийдан ўқияпсан? Биз Завқийни ўрганияп-миз-ку!

Хайрулла энсасини қашиди.

— Қиёсламоқчи эдим-да...

— Лутфий билан Завқийними?

— Йўғ-э...

Хайрулла довдираб қолди.

— Ўтир, Хайрулла. Сен бир нарсани унутиб қўяётганга ўхшаяпсан. Лутфий билан Завқийнинг орасида беш юз йилдан ортиқ давр бор. Завқий яшаган давр Лутфий замонасига умуман ўхшамайди. Завқийнинг ҳеч кимга ўхшамайдиган шижоатлари бор.

«Нетай, Завқий, шавқинг бўлсин зиёда,

Жоним ол, деб ханжаримни излайман...»

Кўряпсанми, Хайрулла, бундай сатрларни ёзиш учун

фақат Завқий бўлиш керак. Сен уни Лутфий билан таққослама! Яна нима дейсан? — сўрадим Хайрулланинг қўл кўтарганини кўриб.

— Опа, боя сўзимни охиригача эшитмадингиз-ку!

— Шунақа де? Майли, айтақол бўлмаса.

Хайрулла ўрнидан турди. Китобини парта устига тика тираб қиррасига кафтларини босди.

— Лутфийнинг ғазалларида майинлик, шу билан бирга хокисорлик бор. Унинг буюклиги ҳам камтар. Яъни у камтарона буюк шоир.

— Буни қара-я, — ажабландим мен, — қани, давом эт-чи!

— Завқий ҳақиқатан шижоатли шоир. Лекин унинг шижоати камтарона. Завқий жуда хокисор одам. Унинг тутган ўрни жуда камтарона, ҳатто хокисор. Қани, айтинг-чи, ўхшамайдими улар?

Бутун аудитория жимиб қолди. Ҳамма менинг жавобимни кутар эди. Мен эса нима дейишга ҳайрон эдим. Хайрулла ҳеч қачон хаёлимга келмаган фикрни айтган эди. Гапи тўғрими ё нотўғри, бир нима дейиш қийин, чунки бу қайсар йигитча барибир сўзидан қайтмас, етти ухлаб тушга кирмайдиган далилларни топа билар эди.

— Хайрулла, — дедим ниҳоят, — мабодо ўзинг шеър ёзмайсанми?

— Мен шоирлик даъво қилмайман, опа.

— Унинг амакиси шоир, — деди курс сардори.

— Ким? — сўрадим мен, — балки танирман?

— Танимасангиз керак.

Мен кулдим.

— Лекин исми-шарифини айтишинг мумкинми?

— Ҳа. Унинг исми-шарифидан эмас, тахаллусидан танишади. Музаффар Илҳом деган шоир.

Ажаб, бу исмни мен хотиржамлик билан қаршиладим.

— Ҳа, танимас эканман.

— Усмонов яна аввалги ишига қайтибдими?

Акам чойига оққанд бўлагини солар экан, менга бир-ров қаради.

— Ҳа. Қаердан эшита қолдингиз? Ҳа-я... Менинг акам-ни кўплар танийди...

Акам бу сафар негадир кулмади. Синчков кўзларини мендан узмай чой ҳўплади.

— Мабодо тил-адабиёт институтига ўтмайсанми?

— Нима қиламан у ерда?

— Ишлайсан!

— Мабодо, — дедим шу сўзга урғу бериб, — у ерда ишлагим келса, ўзим ҳам айтаверардим... Ўша Усмонов-га!

— Нега энди бунақа оҳангда гапиряптилар, хўжоним? Усмонов хафа қилдими?

— Оҳангим туппа-тузук!

— Ҳа, жаҳл аралаш тупша-тузук оҳанг! Яна бу Жаҳлойим-ни менга мақташади денг!

— Ким? Усмоновми?

— Йўғ-а, Пўлатов!

— Йўқ, ака, менга Университет дуруст!

— Ҳа, майли... Бизнинг бурч — бир оғиз айтиб ўтиш... Хоҳланг, қулоқ солинг, хоҳланг йўқ. Эсиз... Пўлатов жуда мақтовди-да сени!

Айвонга олдинма-кейин кириб келган қизчаларини кўриб акам шу заҳоти жим бўлди. Кейин бироз вақт Лоланинг ўқишини суриштирди, Лайлонинг бидир-бидирига қулоқ солди, онасининг ёнида, баланд стулчада ўтириб, бўйинсочиғига тўкиб ширгуруч еяётган Шавкатжоннинг оғзини артган бўлди.

Овқатдан сўнг ошхонада идиш-товоқларни юваётсам, кеннойим кирди. Косаларни жавонга тахлаган бўлди.

— Мағрура, — деди ўнғайсизланиб, — боя акангиз сизга айтолмади...

— Тинчликми? — дедим бошимни кўтармай.

— Пўлатов сизни келинликка сўрабди.

— Келинликка? Ўғли кичкина-ку!

— Ўғлига эмас, дўстига.

— Ҳа...

Индамай қозонни юва бошладим.

— У сизни яхши таниркан...

— Шунақа денг?

— Акангиз ҳам таниркан уни. Яхши одам деяпти...

— Шундайми?

— Фақат... Даврон акам нима дейишга ҳам ҳайрон.

Чунки...

— Чунки менинг нима дейишимни билмайди, тўғрими? Мен ўжар бўлсам...

— Қўйсангиз-чи...

Қозонни бир ёнга қийшайтириб ювиндини тўқдим.

— Акангиз кўнмабдилар. Лекин Пўлатов кўярда-қўймай... Ишқилиб, ўзлари бир гаплашиб кўришсин, дебди-да!

— Уф... Ҳа, яхши. Эртага эрталаб саккиз яримда Бруний метро бекатидан чиқаверишда кутсин. Ва мен бо-рарман!

— Балки бошқа вақт, бафуржа гаплашсанглар бўлармиди?

— Менимча, ярим соат етарли. Ундан кейин Университет йўли дарахтзор йўлка. Хиёбоннинг нақ ўзи! Ёна веради!

Қозонни газ ўчоққа ўрнатиб, тувоғини ёпдим
Кеннойим кулди.

— Ҳатто у ким деб ҳам сўрамадингиз-а?

— Вақти келса билармиз. Мени яхши таниркан ку! Фалончиман, дер?

Кеннойим бош чайқаб қўйди.

...Одатдагидек айвонга ёндош хонада, дадам қаламда белгилар қўйиб ташлаган «Антик адабиёт тарихи»ни титкилаб ўтирдим. Бош томонимда дадам Бухородан олиб келган ўша мис чироқ ёниб турар, гилам устидаги магнифондан Фаусто Папетти куйлари тараларди.

Айвондан акамнинг овози эшитилди. У телефонда гаплашар эди.

— Ҳа, эртага... Энди бир нарса дейишим қийин, Соҳибжон ака, ўзингиз тушунасиз... Ҳа... Синглимнинг кўнглини ҳам билай-чи... Хўп...

Туриб эшикни зичлаб ёпдим. «Энди Пўлатовнинг дўстига келин бўлиш етмай турувди», — дедим гўё бировга айтаётгандай...

* * *

Мен туш кўришни ёмон кўрардим. Бу ўша — мен кафтимга чандиқ солган кунларимдаги нотинчлигим, кейинги тунларимдаги алаҳсираш аралаш алоқ-чалоқ тушлару, тонг олди бедорликларимдан безиллаганим оқибати эди.

Ўша вақтлардан бери кўпинча тун оққунча ўзимни уринтириб ўтирар, охири чарчоқдан ғувиллай бошлаган бошим ёстиққа етар-етмас уйқуга кетар эдим. Ва, албатта, жуда кам туш кўрардим.

Мана ҳозир ҳам афсонавий Тезейнинг кекса Гекалага мурожаатини¹ ўқиб ўтирибман. Папеттининг «Жаннатга йўл»и учинчи бор айланяпти.

Айвондаги соат икки-мартга бўғилиб занг урди. Китобни очиқ ҳолича ёнимга қўйиб ўрнимдан турдим.

Шу заҳоти оёқ кафтларимда гўё ўнлаб чумоли бир вақтда ўрмалаб қолди. Тиззаларим бир вақтнинг ўзида баравар

¹ Тезей ва Гекала – қадим Юнон адабиёти эллинизм даври дostonлари қаҳрамонлари

букилдию, мен гиламга ўтириб қолдим. Тиззаларим кўзини, болдирларимни кафтларим билан ишқай бошладим. Қон юриши сал тезлади, шекилли, оёқ кафтларимдаги жириллаш босилди. Магнитофонни ўчирдим. Кейин уни кўтариб бувимнинг комоди устига олиб қўйдим.

Китобга қўл узатишим билан сирғалиб оёқ остига «тап» этиб тушди. Олиб жавонга, ўз жойига қўя бошладим. Китоблар зич тахланган эди. Қўлларим билан улар орасини очмоқчи эдим, китобим яна ерга тушиб кетди. Чарчабман, шекилли. Китобни шундоққина жавон устига қўйиб, чироқни ўчирдим. Кўз олдимни қоплаган қоронғиликда тусмоллаб эшикни топдим. Амаллаб хонамга етиб олдим. Чироқни ёқмай каравотимни пайпаслаб топдим. Ими-жимиди ечиниб кўрпага кирдим. Кўзим юмилиши биланоқ уйқуга кетдим.

Уйқум тинч эди. Туш кўрганим ҳам йўқ. Фақат тонг чоғи кўзим ўз-ўзидан очилиб кетди. Нимадир мени уйғотиб юборганди. Кўзларимни катта очиб шифтга тикилдим. Фанердан «ҳовуз» шаклида ишланиб, тўрт чеккасига юлдуз шамоирили, ўргасига қуёш рамзи қоқилган шифтнинг чап бурчидан марказга қараб ингичка нур тушиб турарди. Икки ёнга сурилган оғир дарпардалар тагидаги юпқа тўр парда ортидан ёришиб келаётган осмоннинг бир бурчи кўринади. Кўксимдан енгил хўрсиниқ учдию, яна уйқуга кетдим.

Ажаб, шу бир чимдим уйқумда дадам кўринди. Кейин ойим...

...Мен қаердандир келдим. Дадам очиқ дарвозамиз ёнида турарди. Ўша эллик ёшидаги қиёфаси. Юбилейида кийган қора костюм-шимда, катта тугунли тим қора бўйинбоғи оппоқ ёқаларини маҳкам тутган, томирлар бўртган суюқдор қўлларини қовуштирган...

— Мунча кечикмасанг, қизим? Онанг хавотир оляптику! — деди.

Шошиб ҳовлига кирдим. Ойим айвонда кўрпа қавиб ўтирарди. Ёнида янги қопланган кўрпалар тахлоғлиқ. Негадир ойим умрининг сўнгги йилларидаги қиёфасида. Ажинлар кесган пешонасида тер томчилари, озгин қўллари билан кўрпа қатини тутиб, қатимни узун тортар эди. «Тавба, ойим кўрпа қавишни билмасди-ку!» — деб ўйладим мен. Ва шу заҳоти уйғониб кетдим.

Анчагача ҳеч нимани тушунолмаи шифтга қараб ётдим. Бир вақт эшик очилиб, Лола кирди. Оёқ учида юриб келиб устимга эгилди.

— Уйғоқмисиз, амма?

— Уйғоқман, асалим.

— Нега турмаяпсиз?

— Ҳозир тураман.

— Халатингизни олиб берайми?

— Майли.

Кийингунимча дастёргинам ўрнимни тузатиб, ҳатто ёстиғимни қўлчалари билан уриб-уриб шишириб ҳам қўйди.

Ювиниб-тараниб келганимда ҳамма дастурхон атрофида жам эди. Акам саломимга алик олиб, индамай чойини ичаверди. Охири фотиҳа ўқиб ўрнидан турди. Лайлонинг бурнидан чимдиб эркалаган бўлди, Лоланинг диккайган соч ўримидан ҳазиллашиб тортқилади. Кейин кеннойим тозалаб қўйган пальтосини эгнига илиб, қақажон Лола артиб ярақлатган ботинкасини кийиб ишига кетди.

Кеннойим қизчаларини мактабга жўнатиш тадоригини кўра бошлади.

Мен ҳам апил-тапил дастурхонни йиғиб кийингани хонамга кирдим.

Ҳовлига тушганимда кеннойим менга бош-оёқ назар солиб елкаларини қисди:

— Нега бирдан шим кийиб олдингиз? Кўйлак кийсангиз бўлмайдимми?

— Ясанишга зарурат кўрмаяпман.

— Кўйлакда бошқача кўринасиз-да...

— Бошқача кўринишни хоҳламайман, кеннойи.

Кеннойим уф тортди. Мен унинг елкаларидан қучиб юзларига юзимни босдим. Ундан сут иси келарди.

Кеннойим ийиб кетиб, пешонамдаги калта сочларимни тузатди.

— Бора қолинг, — деди, — куттириб қўйманг.

Кейин яна уф тортди.

Лиқ тўла чарм сумкамни кўтариб дарвозага йўналдим. Йўлак адоига етмай, сумкамнинг тасмаси узилиб кетди. Орқага қайтдим.

Тасмани улашга вақт йўқ эди. Кичкина сумкамга майда-чуйдаларимни жойлаб, китобларимни қўлда кўтарганча йўлга тушдим.

* * *

Вагондан чиқа солиб, қоронғи туннель пештоқидаги электрон соатга қарадим. Саккиздан ўттиз саккиз дақиқа ўтибди. Зиналарда одам тирбанд, йўловчилар — аксарият ёшлар тўлқин-тўлқин бўлиб юқорига ўрлашар эди. Демак тепага чиққунча бироз вақт ўтади.

Бечора, роса кутаркан-да! Ким бўлди экан у «Пўлатов дўстининг ўғли?»

Китобларим оғиргина эди. Қўлларим толиб кетди. Зиналардан бир маромда кўтарилаётган тўлқин билан қадамба-қадам юқорига чиқдим. Кейин тўхтаб, атрофга разм солдим. Қани у — «бизни кутган?»

Атроф тўла одам. Лекин қайси бири? Ўз-ўзидан кулгим қистай бошлади. Афанди! Метро бекатидамиш! Бу ерда одам бир-бирини тугул, ўзини йўқотиб қўяди-ку! Хўп, ана, келди дейлик. Мен уни танайман. У мени танийди. Қачон таниб улгурибди? Масалан:

— Мен сизни яхши танийман, — дейди у.

— Мен нега сизни танитайман? — дейман мен.

Агар таниш чиқса-чи? Унда нима дейман?

Бир пайт ортимдан Бахтиёрнинг овози эшитилди. Шошиб ўгирилдим. У қўлтиғида ўша таниш портфели, барваста қадди бироз эгик, бир нималарни тинмай гапирар, рўпарасида эса, менга орқа ўгириб Хуршид ака турар, жимгина ҳамроҳини тинглар эди. Астагина атрофга қарадим. Мени ҳеч ким изламаяптимикин? Бир вақт Бахтиёр мени кўриб қолди-ю, баралла:

— Мағрура! — деб чақирди.

Шу заҳоти Хуршид ака ортига ўгирилди.

Ёнларига бордим.

— Ассалому алайкум, — дедим овозим титраб.

Хуршид ака саломимга жавоб қайтариб, китобларимни қўлимдан олиб қўйди. Мен ҳатто оғиз очишга ҳам улгуролмай қолдим.

Бахтиёр, думалоқ кўзларини катта очиб:

— Ўтиб кетаётган эканлар, кўришиб қолдик, — деб изоҳ берди.

Мен нима дейишимни билмас эдим. Уни бу ерда учратганим ғалати эди. Бу бир томони менга ёқди ҳам. Ахир уни кўрмаганимга олти кун бўлган эди.

Мен кунда йўлакдан ўтаётиб, беихтиёр унинг хонаси томон қараб қўярдим, лекин у ерда Султонов ўтирган бўларди. Ҳар кун эрталаб Султонов хонамизга бирров мўралаб Назира опага салом бериб ўтарди. Назира опа ҳам кундалик одати бўйича аввал бироз бизнинг хонада ўтириб, бир-икки оғиз сўзлашиб, кейин хонасига кириб кетарди. Лекин у энди менинг олдимда Хуршид ака ҳақида гапирмай қўйган эди. Энди эса Хуршид ака мени танийдиган, аммо менга номаълум йигит билан учрашиш учун келганимда рўпарамда турибди.

Хуршид ака акамни сўради, кейин яна Бахтиёрга ўзининг ишлари тўғрисида бир-икки оғиз сўз айтди.

Сўнгра соатига қаради:

— Яна ўн дақиқадан кейин дарс бошланади. Вақтин-гизни олдим-а? — деди-да, китобларимни қўлимга тут-қизди.

Ҳа-я, вақт бўлиб қолибди-ку! «Анави»нинг келмаган-нини қаранг! Ё мени кутиб, тоқати тоқ бўлиб кетиб қол-димикин?

Бахтиёр Хуршид аканинг қўлини иккала кафти ора-сига олиб хайрлашди. Хуршид ака эса «Нексия»сига ўтириб, жўнаб кетди. Машина ортидан қараб қолар эканмиз, Бахтиёр:

— Хуршид ака яхши одам-да, — деди, — машина-сидан тушиб келиб кўришди-я! Бўлмаса мен кимман? Мендақа фан номзодлари тўлиб ётибди. Усмонов эса битта!

* * *

Метро вагони қоронғилик қўйнида одатдаги тезли-ги билан зинғиллаб борарди. Мен қўлларимни тиззам-даги китобларим устига беҳол ташлаб, кўзларимни юм-дим. Шу асно поезд бекатлардан бирида тўхтадию эшиклар шарақлаб очилиб-ёпилди. Олдимдан олдинма-кетин ўтган икки кишининг шарпаси сезилдию, сал ўтмай ёнимга кимдир енгилгина чўкди. Димоғимга но-таниш нозик бир ис урилди. Шивир-шивир эшитилди. Кимдир паст овозда, эркаланиб:

— Қўйворинг, — деди.

Кўзларим ўз-ўзидан очилиб кетди. Ихтиёрсиз тарз-да қайрилиб қарадим.

Ёнгинамда йнгирма ёшлардаги дўмбоққина қизни кўрдим. Унинг елкаларига елка тираб ўтирган ўттиз беш ёшлар атрофидаги тўлагина жингалаксоч йигит қизнинг тиззасидаги сумкачасини тортқилар, қиз эса нозланиб, йигитнинг қўлларини итарар эди.

Шу вақт йигит негадир илкис бошини кўтарди. Менга қаради. Ва... оқариб кетди. У... Музаффар Илҳом эди!

Юрагимда нимадир «зирқ» этди. Музаффар Илҳом сумкачани қўйиб юборди. Қиз ҳам бошини буриб менга қаради. Думалоқ кўзларида ҳайронлик, қайрилма киприкларини пирпиратиб юзларимга тикилди. «Шўрлик қиз, — ўйладим беихтиёр. — Илойим Нилуфарнинг кўйига тушмагин-да...»

Китобларимни бағримга босиб ўрнимдан турдим. Эшикка йўналдим. Эшик ёнидаги йўловчиларнинг орасига суқилиб кирдим. Одамларнинг панасида туриб, яна бир бор Музаффар Илҳомга қарадим. Анча тўлишибди. Иккала қоши ўртасидаги кескин чизиқ пешонасининг ярмигача чиқиб таққа тўхтаган, иягининг остидаги териси бироз тортишган, бағбақаси салгина осилган...

Бошини ёнга бурганда саватдек сочлари чироқ ёруғида ғалати бир тус — қизғиштоб қорамтир бўлиб кўринди. «Бўябди! — ўйладим мен. — Сочларини бўябди!»

Тезда юзларимни четга бурдим. Шу онда китобларимни қўлимдан олаётган Хуршид ака кўз олдимга келди. У ҳатто сочларидаги оқлари билан ҳам менга дунёдаги бор эркакларнинг энг келишгани, энг кўрками бўлиб туюлди.

Шу тобда кўнглимда ажиб бир енгиллик сездим. Мен шу йиллар ичида чеккан изтиробларимни, юрагимдаги бор аламларимни унутдим. Нафақат кафтимга, бутун умримга оғриқли чандиқ солиб кетган Музаффар Илҳомни ҳам кечирдим. Ахир мана шу чандиқлар азоби билан Хуршид акага дуч келган, кўнглимдаги бор дардларим билан ҳам уни сева олган эдим.

*Дардим айтдим, тошлар ёрилди,
Осмонни синдирди гулдирак.
Муҳаббат кўнгулни не қилди?*

Фахриёр

— Айтган одаминглар келмади, — дедим кеннойимга.

— Йўғ-э, — кеннойим шошиб қолди.

— Ҳа! Мен уни роса кутдим.

— Вой тавба!

Кеннойим мени бошдан-оёқ кузатиб чиқди. Кейин кафтларини юзларига босиб ўйланиб қолди.

— Ишқилиб кечикиб бормаганмидингиз?

— Қоидага биноан ўн беш дақиқага кечикдим. У бўлса сабри чидамай кетиб қолибди.

Кеннойим яна ўйланиб қолди. Мен эса китобларимни бағримга босганча эшик кесакисига суяниб кулиб туравердим.

Кеннойим менга синчков кўзларини қадади.

— Ўзингиз уни қанча кутдингиз?

— Ўн дақиқа.

— Бир ўзингизми?

— Нега энди? Бахтиёрни кўрдим. Собиқ деканимиз билан гаплашиб турган экан.

— Усмоновми?

— Ҳа. Мен икковлари билан гаплашиб турдим. Кейин кетдим.

Кеннойим негадир жилмайди.

— Лекин мен энди учрашувга чиқмайман.

— Нега?

— Чунки ҳеч қандай Пўлатовнинг дўстига келин бўлмайман. Мен Хуршид акани яхши кўраман! Эртагаёқ ўзим бориб унга айтаман. «Хуршид ака, мен сизни яхши

кўраман!» — дейман! Хуршид ака нима деса деяверсин!
Мен фақат уни дейман!

Бу сўзлар қандай қилиб оғзимдан чиқиб кетганини ўзим ҳам билмай қолдим. Кеннойимнинг кўзлари ҳайратдан катта очилиб кетди.

— Шошманг... Қанақа Хуршид ака?

— Хуршид ака фақат битта! У ўша сизлар билган Усмонов! Ҳа!

— Вой ўлай... Ахир у сиздан ўн етти ёш катта-ку!

— Буни ўзим ҳам биламан, катта-катта болалари борлигини ҳам биламан, бешта невараси борлигини ҳам биламан! Би-ла-ман! Лекин кўзларимни чирт юаман!

Овозимни йиғи бўға бошлади. Китобларимни маҳкам қисиб остонага чўкдим. Бошимни тиззаларимга қўйиб ҳўнграб юбордим.

Кеннойим ёнимга чўнқайиб сочларимни узоқ силади.

— Сизни қарангу, — деди секингина, — бечорагинам... Одамда дўст нечта бўлади?

...Ҳавонинг авзои тез бузилди. Бирдан шамол туриб томдаги тунукаларни тарақлата бошлади. Кеннойим сапчиб ўрнидан туриб ҳовлига югурди. Дордаги кирларни йиға бошлади. Мен ҳам ярим-ёрти қуриган ёшларимни артдим-да, бағримдаги китобларимни бир чеккага қўя ҳовлига чопдим.

Шамол Шавкатжоннинг дорга қистирғичсиз ташланган иштончаларини юлқилар эди. Уларни тезгина йиғиб бағримга тўплайвердим. Кеннойим ҳовлининг нариги бурчида, қучоғи тўла сочиқлар, шамолда чеккалари ҳилпираётган дастурхонни ўзига тортар эди.

Қўшнининг ҳовлисида очиқ қолган дераза шарақлади.

Айвондан Шавкатжоннинг йиғиси эшитилди. Иккимиз баравар уйга югурдик.

Шавкатжон дераза токчаси ёнида турар, чамаси шов-

қин-сурондан кўрқиб кетган эди. Онасини кўриб оғизчасини қийшайтирганча кўз ёшларидан ютоқиб кела бошлади.

Кеннойим қўлидаги кирларини шоша диванга ташладию, чўнқайиб кучоғини очди. Бола онасининг бўйнига қўлчаларини ташлаб, жимит оёқларининг дам бирини, дам иккинчисини кўтарганча кеннойимнинг бағрига маҳкамроқ тиқилди.

Она-болага бир муддат қараб турдим. Уларнинг бу туриши меҳр аталмиш суратнинг ўзгинаси эди, назаримда.

Индамай кирларни тахладим. Кейин остона ёнбошида, эшик чеккасида қолган сумкам билан китобларимни кўтариб, хонамга йўл олдим.

Ташқарида момақалди роқ гумбурлади. Яна Шавкатжоннинг йиғиси эшитилди.

Мен момақалди роқли шаррос ёмғирни яхши кўрардим. Юрагим орзиқиб деразага яқинлашдим. Китобларимни дераза токчасига қўйдим. Бирини пастга тушиб кетди. Уни кўтараётсам, ичидан тўрт букланган қоғоз тушди. Олдим. Димоғимга аччиқ тамаки иси урилди. Нафасим тиқилиб қатларини очдим.

Шойисимон оқ қоғозга чиройли настаълиқда битилган мисралар:

Ишқ била бўлдум масал савдо била афсона ҳам,
Шукрилиллоҳ ким, яна ошиқмену девона ҳам.

То унутди ошнолиғ расмин ул бегонаваш,
Ошно йиғлар менинг ҳолим кўруб, бегона ҳам.

Ғам тунни мендурмен оҳу ашқдин шамъим ўчуб,
Бошима емрулгали турмиш бузуғ кошона ҳам.

Элга меҳринг бор, бузуғ кўнглумга ҳам бир зарра боқ,
Ким қуёшнинг тобидин маҳрум эмас вайрона ҳам.

Эй малоҳат шамъи, ҳар соат мени куйдурмаким,
Кўп ёрумас шамъ агарчи ўртанур парвона ҳам.

Йўқ, бу дайр ичра берур жоми ажал таъмини май,
Ким эрур паймона тўлмоқдин нишон паймона ҳам.

Эй Навоий, гар десанг ул турфа қушни сайд этай,
Риштаи жисмингни дом эт, кўз ёшингни дона ҳам.

Мисралар остида сулсада ёзилган қандайдир сўз. Деразага яқинроқ келтирдим. Жимжима япроқ шаклида ёзилган сўзлар имзо эди. «Адои Хуршид»!

Кўзларимга ёш қалқди. Беихтиёр варақни кўксимга босдим.

Ташқарида яна момақалди роқ гумбурлади. Шамолдан деразалар шарақлаб очилиб кетди. Тўр пардалар шишиб, учлари ер бағирлаб учиб, ниҳоят, баландлади ва бўйим баробарида ҳилпирай кетди.

Осмонда чақмоқ чақди. Кўк бағрини тилиб, бир зум ёндию, кўкимтир из қолдириб ўчди. Зум ўтмай яна чақнади. Бу сафар осмон кўксига саноксиз майда томирлар тарқади. Улар ўчиб улгурмай, қарсиллаган овоз қулоқни ёрар даражада янгради.

Кейин бирдан ёмғир шовуллади.

Яна қоғозни ўқий бошладим:

«... бузуғ кўнглумга ҳам бир зарра боқ,

Ким қуёшнинг тобидин маҳрум эмас вайрона ҳам...»

Мунча чиройли ғазал бўлмаса! Нега шу пайтгача кўзим тушмаган экан?

Яна:

«... гар десанг ул турфа қушни сайд этай,

Риштаи жисмингни дом эт, кўз ёшингни дона ҳам...»

Хуршид ака бу мисралар билан нима демоқчи?

Боя кеннойим нима деди? «Одамнинг дўсти нечта бўлади?»

Ахир... Битта! Одамнинг дўсти битта бўлади!

Хуршид ака! Индамас! Тошбағир...

Ёмғир кучайиб кетди. Саноқсиз томчилар шовуллаб тўкилар, ерни аямай савалар эди.

Бу — баҳор ёмғири эди. Кечиккан баҳор, ниҳоят, ҳовлиқиб келганди.

Тошкент.

2003 йил декабрь — 2004 йил июнь.

РИСОЛАТ ҲАЙДАРОВА

МАФРУРА

Муҳаррир
Муслимбек ЙЎЛДОШЕВ

Мусаҳҳиҳ
Жўрақул ИСКАНДАРОВ

Саҳифаловчи
Акбар ЮСУПОВ

Босишга 14.02. 2007 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1\32.

Босма тобоғи 5,5.

Адади 1000 нусха. Буюртма № 1.

Баҳоси келишилган нарҳда.

«Ёшлар матбуоти» босмаҳонасида босилди.
700113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.